

Studielastbepaling in Nederland en omliggende landen

M.J.F. Hulshof, G. Klein, K. Laauwen, M.D. Leiblum,
A.M.E. Lewe, J.B.A. Prins, & A.B.M. Rijnhart

Nijmegen, april 2000
IOWO instituut voor onderwijskundige dienstverlening

Aan het onderzoek werkten mee:

Hans Bevers
Anja van den Broek
Ad Horsten
Jan Prins
Jules Warps
Twan Verrijt
Ginette Klein (Vlaanderen)
Kiki Laauwen (Frankrijk)
Mark Leiblum (Engeland)
Agnes Lewe (Duitsland)
Mariëlle Epskamp (management assistentie)
Miek Spaay (management assistentie)
Marian Hulshof (projectleiding)

Titelbeschrijving:

Hulshof, M.J.F., Klein, G., Laauwen, K., Leiblum, M.D., Lewe, A.M.E.,
Prins, J.B.A., & Rijnhart, A.B.M.

Studielastbepaling in Nederland en omliggende landen

Nijmegen: IOWO instituut voor onderwijskundige dienstverlening

Trefwoorden: hoger onderwijs, studielast

IOWO instituut voor onderwijskundige dienstverlening

KU Nijmegen

Postbus 6540

6503 GA Nijmegen

©2000. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt of verveelvoudigd, opgeslagen in een dataverwerkend systeem of uitgezonden in enige vorm, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van de auteurs.

Inhoudsopgave

	Managementsamenvatting	1
1	Samenvatting en conclusies	5
1.1	Achtergrond en doelstelling	5
1.2	Onderzoeksopzet	6
1.2.1	Opzet nationaal deelonderzoek	6
1.2.2	Opzet internationaal deelonderzoek	7
1.3	Bevindingen	8
1.3.1	Bevindingen nationaal deel	8
1.4	Bevindingen internationaal deel	13
1.5	Conclusies	16
1.6	Beschouwingen en beleidsaanbevelingen	18
2	Achtergrond	21
2.1	Studielast	21
2.1.1	Aanleiding	21
2.1.2	Wettelijke bepalingen	22
2.1.3	Handreikingen voor de bepaling van de studielast	23
2.2	Probleemstelling	23
2.2.1	Doelstelling	23
2.2.2	Vraagstelling	24
2.2.3	De regulatieve cyclus	25
2.2.4	Relatie tussen studielast en beleidsdoel	26
2.2.5	Interne versus externe effectiviteit	27
2.3	Conclusie	27
3	Onderzoeksopzet	29
3.1	Onderzoeksopzet nationaal deel	29
3.1.1	Onderzoek naar de regulatieve cyclus	29
3.1.2	Respondenten en steekproef	29
3.1.3	Typering van de responderende opleidingen	31
3.1.4	Gegevensverwerking en analyse	31
3.1.5	Weergave van de gegevens in tabellen	32
3.2	Onderzoeksopzet internationaal deel	32
3.2.1	Respondenten	32
3.2.2	Gegevensverzameling en analyse	33
4	De programmering van de studielast	35
4.1	Doelen voor en proces van studielastbepaling	35
4.1.1	Betrokkenen bij studielastbepaling	36
4.1.2	Problemen bij het bepalen van de studielast	37
4.2	Studiepunten	38
4.3	Het jaarrooster	39

4.4	Garanties voor het realiseren van de studielast	40
4.5	Conclusie	45
5	De norm	49
5.1	Normering van één studiepunt	49
5.2	De basis van studielastbepaling	50
5.3	Deficiënties, herkansingen en normstudent	52
5.4	Afstemming over de normstelling	53
5.5	Conclusie	54
6	Controle van de studielast	57
6.1	Aanleiding tot controle van de studielast	57
6.2	Waarop controleerde men?	58
6.3	Aanpak van de controle	59
6.3.1	Fijnmaziger controlemethoden: van tijdindicatie tot tijdschrijven	59
6.3.2	Grofmazige controlemethoden	60
6.4	Procesaspecten	61
6.4.1	Wat was de uitkomst van de controle?	61
6.4.2	Betrouwbaarheid van de controles	62
6.4.3	Afstemming met andere geledingen	62
6.5	Conclusie	63
7	Bijstelling als sluitstuk van de regulatieve cyclus	65
7.1	Bijstellingen	65
7.2	Evaluatie	67
7.3	Samenhangen	70
7.3.1	Samenhang tussen controle en bijstelling	71
7.3.2	Samenhang tussen aanleiding van de controle en andere onderdelen van de regulatieve cyclus	71
7.4	Conclusies	75
8	Studielastbepaling in Vlaanderen	77
8.1.1	Structuur van het hoger onderwijs	77
8.1.2	Wettelijke basis	77
8.1.3	Universiteiten	77
8.1.4	Hogescholen	77
8.1.5	Instroomeisen	78
8.1.6	Vergelijking met Nederland	78
8.2	Studielastbepalingssysteem	79
8.2.1	Wettelijke bepalingen	79
8.3	Feitelijke situatie binnen de instellingen	80
8.4	Controle en bijstelling van de studielast	81
8.4.1	Controle door middel van externe kwaliteitszorg	81
8.4.2	Overheidscontrole	82
8.4.3	Controle door de instellingen	82
8.4.4	Bijstelling	83
8.5	Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen	83

9	Studielastbepaling in Duitsland	85
9.1	Structuur van het hoger onderwijs	85
9.2	Studielastbepalingssysteem	86
9.2.1	Wetten, regelingen en normering	86
9.2.2	Recente veranderingen in de wetgeving	87
9.3	Feitelijke situatie binnen de instellingen	88
9.4	Controle en bijstelling van de studielast	90
9.5	Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen	91
10	Studielastbepaling in Engeland	95
10.1	Structuur van het hoger onderwijs	95
10.2	Studielastbepalingssysteem	97
10.3	Feitelijke situatie binnen de instellingen	98
10.4	Controle en bijstelling van de studielast	100
10.5	Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen	101
11	Studielastbepaling in Frankrijk	103
11.1	Structuur van het hoger onderwijs	103
11.2	Studielastbepalingssysteem	104
11.2.1	Wettelijke bepalingen	104
11.2.2	Normen	104
11.3	Feitelijke situatie binnen de instellingen	106
11.4	Controle en bijstelling van de studielast	106
11.5	Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen	108
12	European Credit Transfer System (ECTS)	109
13	Enkele lijnen in de landenvergelijking	113
13.1	Studielast op programmaniveau	113
13.1.1	Studieduur	113
13.1.2	Wettelijke studielastbepaling	113
13.1.3	De functie van studielastbepaling	115
13.2	Studielastbepaling op het niveau van een programma-onderdeel	116
13.3	Controle en bijstelling van de studielast	118
13.4	Evaluatie en toekomstige ontwikkelingen	119
13.5	Samenvatting en conclusie	120
	Literatuur	123
	Respondenten	129
	Wetsartikelen uit omliggende landen	133

Managementsamenvatting

Sinds 1988 moeten alle WO-opleidingen de programmaonderdelen uitdrukken in studiepunten (herziening Academisch Statuut). In de Wet Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek (WHW, 1992) is een bepaling over studielast opgenomen (art. 7.4). Vanaf augustus 1993 moeten naast de WO- ook de HBO-opleidingen hun programmaonderdelen uitdrukken in studiepunten. Een studiepunt dient de omvang te hebben van 40 studiebelastingsuren en in ieder programmajaar moeten 42 studiepunten worden geprogrammeerd. De studielast van een vierjarige opleiding bedraagt dus 168 studiepunten. Verder bepaalt de WHW, dat de opleidingen zodanig dienen te worden ingericht dat studenten kunnen voldoen aan de norm voor studievoortgang die de Wet Studiefinanciering (WSF) stelt.

Het onderwerp 'studielast' is in de loop der tijd op verschillende manieren aangekaart. Aanvankelijk (eind jaren '80, begin jaren '90) was men beducht dat de opleidingsprogramma's te zwaar zouden zijn (na de herprogrammering als gevolg van de Tweefasenstructuur). Er verschenen handleidingen met maatregelen die opleidingen konden toepassen ter voorkoming van overbelasting van studenten (VSNU, 1989). De laatste jaren echter is men eerder bezorgd voor te lichte opleidingsprogramma's. In 1998 had de Inspectie van het Hoger Onderwijs (1998) enkele aanwijzingen, dat de programma's van sommige opleidingen te licht waren.

Dit riep de vraag op of 'studielast' en 'studielastbepaling' effectieve beleidsinstrumenten zijn voor garanties omtrent het (minimum-) niveau van opleidingsprogramma's. Het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen gaf het IOWO Instituut voor onderwijskundige dienstverlening opdracht voor een onderzoek naar studielastbepaling. De onderzoeksvragen luiden als volgt:

- a. bepalen en herijken de Nederlandse HO-opleidingen de studielast van hun programma's, en zo ja hoe?
- b. speelt de notie van studielast en studielastmeting een rol in het hoger onderwijs in het buitenland en zo ja, hoe?

Hiertoe zijn een nationaal en een internationaal deelonderzoek uitgevoerd.

Het nationale deelonderzoek vond plaats bij 221 opleidingen in het hoger onderwijs, die ongeveer gelijk waren verdeeld over WO- en HBO-opleidingen en eveneens in ongeveer gelijke mate over alfa-, bèta- en gamma-opleidingen. Respondenten waren onderwijscoördinatoren, onderwijsmanagers en studieadviseurs.

Het internationale deelonderzoek is uitgevoerd onder respondenten in Vlaanderen, Duitsland, Frankrijk en Engeland. Er is gesproken met ongeveer 30 zorgvuldig geselecteerde en gezaghebbende personen, die vertegenwoordigers waren van relevante overheidsorganisaties (departementen en inspecties), koepelorganisaties van hoger onderwijsinstellingen en enkele vertegenwoordigers van onderwijsinstellingen.

Resultaten

Onderzocht is hoe de opleidingen hun programma's hebben ingericht in relatie tot de eisen van artikel 7.4 van de WHW.

Alle opleidingen hebben hun programma's opgedeeld in onderdelen waarvan de studielast is uitgedrukt in hoeveelheden van 40 studiebelastingsuren (s.b.u.'s). Ook bedraagt de studielast van de programma's overwegend 1680 s.b.u. per jaar. In die zin leven de opleidingen dus art. 7.4 van de WHW na. De opleidingen moeten er ook zorg voor dragen dat studenten kunnen voldoen aan de voortgangseis van de WSF. Hoewel de opleidingen studeerbaarheid het belangrijkste doel achten van studielastbepaling, gevolgd door het garanderen van het niveau van de opleiding, kwam het geregeld voor dat condities die bevorderlijk zijn voor studeerbare programma's afwezig waren. Veel programma's worden namelijk gekenmerkt door een gering aantal netto onderwijsweken, een onregelmatige jaarindeling, veel contactvrije weken en ongelijkmatige spreiding van studielast.

De studielastbepaling van opleidingen is onderzocht als regulatieve cyclus: de mate waarin de studielast van een opleiding onderwerp is van een continu proces van normering, controle en bijstelling.

Sommige opleidingen bleken zware normen toe te passen bij de studielastbepaling: 30% van de WO-opleidingen richt zich op de betere VWO-abituriënt en 20% van de HBO-opleidingen op het gemiddelde tussen een VWO-er en een havist. 40% van de opleidingen vindt dat men pittige eisen stelt aan de student. Echter, tegelijkertijd zijn er opleidingen die deze normen afzwakken door tot de studielast zaken te rekenen die daar niet thuis horen. Sommige opleidingen rekenen het wegwerken van deficiënties in de vooropleiding en het afleggen van herkansingen ook tot de studielast, wat niet de bedoeling is. Daarnaast zijn er opleidingen die zeggen de verliestijd ten gevolge van pauzes, academische kwartiertjes en dergelijke niet te rekenen tot de 40 studiebelastingsuren per week. Aangezien dit niet de bedoeling is, moet de conclusie zijn dat deze opleidingen een minder realistische normstelling hebben ten aanzien van de studielast.

Bijna alle opleidingen hebben de afgelopen vijf jaar wel iets gedaan aan de controle van de studielast (en sommige opleidingen heel veel), maar vaak gaat het daarbij wel om tamelijk grofmazige controlemechanismen zoals het bekijken van de rendementscijfers van een jaar, of een standaardvraag over de studielast bij programma- of cursusevaluatie. Controle aan de hand van feitelijke studietijd van studenten, of aan de hand van de studietaken die studenten verondersteld worden uit te voeren, is de afgelopen vijf jaar bij slechts ongeveer de helft van de opleidingen geschied.

Bijstellingen hebben de opleidingen ook geregeld doorgevoerd in de afgelopen vijf jaren, vooral gericht op het actiever laten studeren van studenten en het sneller laten uitvallen van niet geschikte studenten. Bij 49% van de opleidingen beval de visitatiecommissie bijstellingen aan. Als dat aan de orde was, werden die in 87% van de gevallen doorgevoerd. Nagenoeg altijd hadden deze maatregelen naar zeggen van de respondenten het beoogde effect.

Onderzocht is hoe respondenten verbonden aan Nederlandse HO-opleidingen de studielast van hun programma's inschatten.

Ondanks alle maatregelen vindt 18% van de respondenten de studielast van de eigen opleiding te licht. 11% van de opleidingen geeft aan dat van een visitatiecommissie een soortgelijk geluid is gekomen.

Onderzocht is wat de rol van visitatiecommissies is.

De komst van een visitatiecommissie zou een rol kunnen spelen in de regulatieve cyclus van studielastbepaling. 37% van de opleidingen heeft echter de studielast niet bekeken in het kader van de komst van een visitatiecommissie. Bij die opleidingen waar een of meer partijen (visitatiecommissies, studenten, opleidingscoördinatoren) van mening was (waren) dat de studielast te licht was, blijkt het gedrag van deze opleidingen in de regulatieve cyclus zich niet te onderscheiden van de opleidingen waar de studielast precies goed was. Het aantal controlemechanismen is gelijk, de zaken die bijgesteld worden zijn dezelfde etc. Alleen als opleidingen te zwaar werden bevonden, onderscheiden zij zich in de regulatieve cyclus van de andere opleidingen, door programmaonderdelen te verwijderen en de normen niet te verzwaren.

De rol van studielast en studielastmeting in enkele landen in het buitenland is onderzocht.

Uit het internationale deelonderzoek bleek dat studielast nergens zo'n grote rol speelt als in Nederland, maar dat enkele landen wel systemen kennen die zich in deze richting bewegen (Vlaanderen, Duitsland). Men ziet studielast echter niet als een middel voor het garanderen van een zeker niveau van een opleiding. Eerder ziet men het nut van studielast voor het studeerbaar maken van opleidingen die mogelijk te zwaar zijn (zoals in Duitsland) of voor het realiseren van gelijkwaardigheid van programmaonderdelen van opleidingen uit verschillende landen.

Conclusies

De wettelijke bepaling dat opleidingen hun studielast vaststellen wordt nageleefd. De studielast wordt bij een groot deel van de opleidingen bepaald en gecontroleerd; ook is de studielast bij een groot deel van de opleidingen in orde. Studielast is geïmplementeerd en in die zin gemeengoed geworden. Als beleidsinstrument is studielast dus *intern geëffectueerd* (d.w.z. in het opleidingsbeleid).

Of studielast ook een effectief instrument is voor niveauhandhaving van programma's, is een vraag naar de *externe effectiviteit* van studielast, waarbij gekeken wordt of de opleidingen programma's hebben gemaakt die èn studeerbaar zijn èn van goed niveau. Bij een klein gedeelte van de opleidingen bleek studielast te licht te zijn, terwijl de regulatieve cyclus van studielastbepaling vooral werkt als opleidingen te zwaar en niet als zij te licht zijn beoordeeld. Zo bezien is studielastbepaling niet altijd een effectief middel voor garanties omtrent het (minimum-)niveau van een opleiding. In het buitenland kent men deze functie ook niet toe aan studielast. Als studielast een rol speelt, is dat vooral voor bevordering van de studeerbaarheid.

Interpretatie

Zijn deze resultaten, die in tegengestelde richting wijzen, te verklaren? Daarvoor moet de onderwijskundige achtergrond van studielastbepaling worden gezien. De studielast van een opleiding is een procesmaat: een maat die aangeeft hoeveel studenttijd mag gaan naar een bepaald programma(-onderdeel). Dit is iets anders dan het niveau dat die student feitelijk moet behalen, dus de eindtermen van een opleiding en de beoogde kwalificaties. Deze 'output' staat, althans zoals studielast totnogtoe is opgevat, los daarvan en wordt ook niet daardoor gedefinieerd. Het is daarom heel wel mogelijk dat studenten van twee verschillende opleidingen voor een onderdeel dat qua inhoud identiek lijkt te zijn evenveel studiepunten hebben gerealiseerd, maar toch een heel ander eindniveau halen. Studiepunten kunnen namelijk niet indicatief zijn voor een eindniveau, als dat eindniveau niet is gespecificeerd. De vraag is dan ook of de wettelijke bepaling dat opleidingen hun studielast dienen te bepalen, hen wel voldoende uitdaagt om programma's met het beoogde (minimum-)niveau aan te bieden, als die bepaling alleen vraagt dat zij aan bepaalde proceseisen voldoen, maar niet aan outputeisen. Op onderwijskundige gronden is het met andere woorden te betwijfelen of studielast als procesmaat wel een rol kan spelen bij het garanderen van het niveau van een opleiding, met andere woorden het product. De gegevens verkregen in het nationale en internationale deelonderzoek leveren een empirische grond aan deze twijfel.

Aanbevelingen

De conclusies zijn dat studielastbepaling in de praktijk van het Nederlandse hoger onderwijs wel gemeengoed is geworden, maar niet altijd werkt als middel om een (minimum-)niveau van een opleiding te garanderen; dat studielast in andere, ons omringende landen daarvoor ook niet gebruikt wordt en zal worden; dat op onderwijskundige gronden kan worden beredeneerd dat studielast –indien als enige middel toegepast- daar ook niet geschikt voor is.

Toch moet de waarde van het instrument studielastbepaling niet worden onderschat. Bij het studeerbaar maken van een opleiding komt onherroepelijk ook de studielastbepaling aan de orde. Daarmee hebben de Nederlandse hoger onderwijsopleidingen kennelijk ervaring, zo wijzen de gegevens uit. Het is heel wel denkbaar dat deze 'kennis- en ervaringsbasis' de mogelijkheid verschaft door te gaan naar een volgende fase, waarin een discussie over de 'baten' van de opleiding (output) in relatie tot de 'kosten' (studielast) kan worden gevoerd. Visitatiecommissies zouden deze koppeling explicieter kunnen gaan leggen. Door studielast in relatie te brengen met het eindniveau van de afgestudeerden ontstaat een basis om het "quid pro quo" te beoordelen: welk eindniveau levert een opleiding voor de 168 studiepunten?

Situaties waarin het eindniveau in relatie tot studielast wordt gezien kunnen zich voordoen door de kwaliteitszorg verder te internationaliseren en uiteindelijk te komen tot stapelbaarheid van studiepunten in internationaal verband. Dit zal uitstraling hebben naar uitwisselbaarheid van programmaonderdelen in nationaal verband.

Aanvullend is het wenselijk opleidingen te (blijven) stimuleren tot het studeerbaar maken van hun opleidingen, teneinde daarmee te bevorderen dat studenten – binnen de gestelde studielast – een zo hoog mogelijk afstudeerniveau bereiken.

1 Samenvatting en conclusies

1.1 *Achtergrond en doelstelling*

Studielast speelt, historisch gezien, een steeds belangrijker rol in de eisen die aan het hoger onderwijs worden gesteld. In 1976 kwam er een richtlijn over de studielastbepaling, waarin werd voorgesteld de studielast ter bescherming van de student op te nemen in het Academisch Statuut. Latere wettelijke bepalingen dateren van 1982 (WTFS), 1988 (herziene Academisch Statuut) en 1992 (WHW).

Ook in de externe kwaliteitscontrole is het onderwerp belangrijk geworden, zij het dat er in de loop der tijden anders tegenaan is gekeken. Aanvankelijk was men beducht dat de studielast van programma's te zwaar was, gezien het verschil tussen de cursusduur en de studieduur en lage numerieke rendementen. De Inspectie van het Hoger Onderwijs publiceerde toen een onderzoek dat (ondanks geringe respons) geen grond bood voor deze veronderstelling (Inspectie van het Hoger Onderwijs, 1990). Toch was de zorg niet weg, gezien de discussie over het begrip 'studeerbaarheid', dat met 83 mogelijke maatregelen werd ingevuld door de Commissie Wijnen (1992). Daarna is er veel aandacht voor dit onderwerp geweest, niet in de laatste plaats door de op verbetering en vernieuwing gerichte projecten uit het Fonds Kwaliteit en Studeerbaarheid.

Onlangs echter uitte de Inspectie haar bezorgdheid over enkele opleidingen in het HBO waarbij de studielast minder is dan de voorgeschreven 4 * 1680 uur (Inspectie van het Onderwijs, 1998). Dit bracht de Inspectie tot de aanbeveling dat een nauwkeuriger meting van de studielast zou moeten uitwijzen of bepaalde opleidingen een zwaarder studieprogramma nodig hebben om te voldoen aan de wettelijk vastgestelde 168 studiepunten. Indicaties verkreeg zij uit uitspraken door visitatiecommissies, de bevindingen bij de bestuurlijke hantering van visitaties en resultaten van de HBO-monitor 1997. Voor het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen was dit aanleiding om het IOWO te verzoeken een onderzoek te doen naar de wijze van studielastbepaling van opleidingen. Het onderzoek is vooral gericht op de manier waarop instellingen en opleidingen het instrument 'studielast' en procedures daar omheen hanteren, niet de precieze meting van de feitelijke studielast van opleidingen.

De doelstelling van het onderzoek was tweeledig.

In de eerste plaats was het doel na te gaan hoe de instellingen de wettelijke studielastbepaling hebben geïmplementeerd. Dit noemen we de interne effectiviteit van studielastbepaling. Hiermee wordt bedoeld de mate waarin de wettelijke bepaling opleidingen en instellingen ertoe heeft gebracht om feitelijk tot de bepaling van een realistische studielast van het programma te komen (al dan niet na herijking). Gezien het korte tijdsbestek is in dit onderzoek niet ingegaan op de 'externe effectiviteit' van studielastbepaling. Daaronder wordt verstaan de effectiviteit van studielastbepaling met betrekking tot het feitelijk realiseren van een studeerbaar programma, equivalentie van studieonderdelen of garanties omtrent het niveau van een opleiding. Dit zijn de beleidsdoelen die in de loop der tijden zijn geassocieerd met studielastbepaling. Aangezien op dit moment vooral de geschiktheid van studielast als instrument voor het beleidsdoel

‘niveauhandhaving’ ter discussie staat, is daaraan speciale aandacht besteed in dit onderzoek.

Deze doelstelling leidde tot de eerste hoofdvraag van het onderzoek:

- a. bepalen en herijken de Nederlandse HO-opleidingen de studielast van hun programma’s, en zo ja hoe?

Een tweede doelstelling richtte zich op de wijze waarop omliggende landen omgaan met studielastbepaling. Daarbij ging het expliciet om de rol die studielastbepaling speelt of kan spelen met betrekking tot garanties omtrent het niveau van een opleiding. Informatie hierover is van belang in het kader van de steeds internationaler wordende kwaliteitszorg. Daarnaast zouden de opvattingen en ervaringen in enkele omliggende landen reliëf kunnen geven aan de discussies in ons land.

Deze doelstelling leidde tot de tweede hoofdvraag voor dit onderzoek:

- b. speelt de notie van studielast en studielastmeting een rol in het hoger onderwijs in het buitenland en zo ja, hoe?

1.2 **Onderzoeksopzet**

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden zijn twee deelonderzoeken opgezet: een nationaal en een internationaal onderzoeksdeel.

1.2.1 **Opzet nationaal deelonderzoek**

Voor het beantwoorden van onderzoeksvraag a was een operationalisatiebasis nodig. Allereerst bood art. 7.4 van de WHW houvast voor wat betreft de beleidsmatige intenties van het begrip studielast. Artikel 7.4 van de WHW kent drie relevante leden: eerste lid:

1. de studielast van ieder programmaonderdeel moet worden bepaald;
2. een studiepunt is 40 studiebelastingsuren
3. de studielast van een opleiding wordt uitgedrukt in hele studiepunten

tweede lid:

- de studielast van een opleiding bedraagt 168 studiepunten

achtste lid:

- de opleiding dient zodanig te worden ingericht dat de student in redelijkheid in staat wordt gesteld te voldoen aan de norm voor studievoortgang zoals bepaald in art. 17b en 17f van de WVO.

De beleidsintenties die we hieruit afleiden zijn:

- a. de studieprogramma’s moeten zodanig zijn opgesteld dat de studielast van de programmaonderdelen tot uitdrukking komt en voldoet aan bepaalde normen met betrekking tot de omvang van onderdelen (eerste en tweede lid van art. 7.4);
- b. de opleidingen moeten bepaalde maatregelen nemen om studenten aan de voortgangseis te kunnen laten voldoen (achtste lid van art. 7.4).

Met deze beleidsintenties als uitgangspunt heeft vervolgens de VSNU-handleiding ‘Studielast en studeerbaarheid’ (1989) als basis voor de concrete operationalisatie gediend.

Het nationaal deel van het onderzoek is uitgevoerd onder een representatieve steekproef van 221 opleidingen in het hoger onderwijs (104 WO en 117 HBO). Deze opleidingen zijn in ongeveer gelijke aantallen verdeeld over de clusters alfa (HOOP-sector WO-taal & cultuur

respectievelijk HKO en HPO), bèta (HOOP-sector WO-landbouw, natuur, techniek en gezondheid respectievelijk HAO, HTO en HGZO) en gamma (HOOP-sector WO-economie, recht en sociale wetenschappen respectievelijk HEO en HSAO).

Respondenten waren studieadviseurs, opleidingscoördinatoren, opleidingsdirecteuren en dergelijke. Met hen zijn telefonische interviews van ongeveer een uur gevoerd. Als voorbereiding op dat interview hebben de respondenten een programmabeschrijving ingevuld.

1.2.2 Opzet internationaal deelonderzoek

Vier landen zijn geselecteerd voor informatieverzameling: Vlaanderen, Duitsland, Engeland en Frankrijk. Voor ieder land zijn interviews uitgevoerd met vertegenwoordigers van twee soorten organisaties:

- a. organisaties die betrokken zijn bij het landelijk beleid inzake enige vorm van studielastbepaling of van datgene wat daar inhoudelijk het dichtst bij komt: de nationale overheden inzake de wetgeving, nationale instanties voor de controle van de kwaliteit van opleidingen of onderzoek daarnaar;
- b. hoger onderwijsinstellingen: te weten vertegenwoordigers van opleidingen in de geselecteerde landen.

Per land zijn 7 tot 8 telefonische interviews uitgevoerd. Daarnaast hebben verschillende personen als ‘intermediair’ gefungeerd, dat wil zeggen als aangever van basisinformatie of van namen van de uiteindelijke respondenten. Op basis van deze gesprekken en de per land over het onderwerp verzamelde schriftelijke informatie zijn de landenrapporten geschreven. Uiteraard is het aantal uitgevoerde interviews niet dermate groot dat in getalsmatige zin sprake kan zijn van representativiteit. De respondenten waren er zich echter van bewust dat zij ‘de situatie in hun land’ beschreven. Hun uitspraken zijn ook -waar mogelijk- met elkaar geconfronteerd. Hierdoor, alsmede door de objectiverende invloed van schriftelijke informatie en documentatie, zijn de landenrapporten op te vatten als adequate schetsen van de situatie in een land ter zake van het onderwerp ‘studielastbepaling’.

1.3 Bevindingen

1.3.1 Bevindingen nationaal deel

De centrale onderzoeksvraag van het nationaal deel van het onderzoek luidde:

Hoe wordt de studielast van opleidingen bepaald, geëvalueerd en bijgesteld?

Deze vraag is in kleinere onderdelen opgesplitst; de deelvragen en de antwoorden hierop zijn de volgende.

1. Op welke wijze is de studielast van de opleidingen geprogrammeerd?
Nagenoeg alle opleidingen hebben van alle programmaonderdelen de studielast bepaald. Een studiepunten komt bij praktisch alle opleidingen overeen met 40 studiebelastingsuren. De opleidingen programmeren jaarlijks minstens 42 studiepunten, zodat de (vierjarige) programma’s een omvang hebben van 168 studiepunten. Sommige opleidingen geven aan dat studenten desgewenst meer studiepunten kunnen behalen.

De conclusie is dat nagenoeg alle opleidingen de studieprogramma's zodanig hebben opgesteld dat de studielast van de programmaonderdelen tot uitdrukking komt en voldoet aan de wettelijke normen met betrekking tot de omvang van onderdelen. De beleidsintentie van het eerste en tweede lid van art. 7.4 van de WHW wordt dus nagenoeg volledig gerealiseerd.

Het derde lid van dat artikel handelt erover dat een programmaonderdeel een minimumomvang van een studiepunt dient te hebben. Dit is niet onderzocht, omdat die minimumomvang meer van invloed zal hebben op de interne consistentie van een programma (verhindert fragmentatie) dan op het niveau van een opleiding, wat hier centraal staat.

2. Is de programmering van de studielast zodanig dat studenten kunnen voldoen aan de voortgangseis van de WSF?

Of de opleidingen maatregelen genomen hebben om de studeerbaarheid te bevorderen is onderzocht aan de hand van vier criteria: netto aantal onderwijsweken, regelmatige jaarindeling, aantal contactvrije weken en gelijkmatige verdeling van de studielast.

Opleidingen blijken sterk te verschillen wat betreft het aantal netto onderwijsweken: het aantal weken dat er feitelijk onderwijsactiviteiten zijn ingeroosterd (het jaarrooster minus alle vakanties). Bijna de helft van de WO-alfa opleidingen en HBO-bèta opleidingen kennen een netto aantal onderwijsweken dat lager is dan 36 (laagste waarde: 29 weken). Over het wenselijke aantal netto onderwijsweken verschillen de meningen. De discussie gaat erover, of opleidingen studenten moeten sturen in hun studieactiviteiten (wat sommigen beleven als 'de student aan de hand nemen') of dat zij de studenten in deze eigen initiatief moeten laten ontplooiën. De resultaten laten zien dat vooral de WO-alfa en HBO-bèta studenten zelf het initiatief moeten nemen tot studieactiviteiten. Dit geldt althans bij een gelijkmatige spreiding van de studielast over een heel jaar, wat het uitgangspunt is.

Als tweede kenmerk is onderzocht of de programma's een regelmatige jaarindeling kennen. De veronderstelling is dat in dat geval duidelijk is wanneer de onderwijsactiviteiten zijn, wanneer er tentamengelegenheden zijn en dergelijke, waardoor regelmatig studeren wordt gestimuleerd. Bij ongeveer eenderde van de WO-opleidingen blijkt er geen duidelijke jaarindeling te zijn. Wel geven de meeste opleidingen aan dat de onderwijsperioden worden afgesloten met een tentamen of opdracht, wat bevorderlijk is voor frequente en gerichte studieactiviteiten.

Ten derde is onderzocht of er veel contactvrije weken zijn. Contactvrije weken zijn in principe en ook feitelijk bedoeld voor tentamenstudie en werken aan opdrachten. Bij teveel contactvrije weken, zeker voor de zomervakantie, bestaat een risico dat deze weken bij de vakantie worden getrokken. Het blijkt dat de WO-alfa en HBO-alfa opleidingen relatief veel contactvrije weken hebben (20% van hen heeft 12 tot 16 weken contactvrij).

Ten vierde is onderzocht of de studielast gelijkmatig is verdeeld over de vakken. Bij 5% van de opleidingen is er sprake van pieken en dalen (niet bevorderlijk), bij 36% van veeleisende programmaonderdelen (die mogelijk de studie voor andere vakken verhinderen) en bij 16% zijn de programmaonderdelen zo ingericht dat studenten niet zinnig 40 uur per week kunnen studeren.

Het beeld over de pogingen van opleidingen om studeerbare programma's te maken en daarmee het achtste lid van artikel 7.4 na te leven is dus niet altijd positief, maar gelukkig komt die situatie overwegend bij een minderheid van de opleidingen voor.

3. Hoe verloopt het proces van studielastbepaling en is er afstemming binnen instellingen over de gehanteerde methode van studielastmeting?

Het blijkt dat opleidingen het maken van een studeerbaar programma en het garanderen van een goed opleidingsniveau als voornaamste beleidsdoel zien van studielast. In beleidsmatige zin sluiten zij zich dus aan bij de beleidsintentie zoals verwoord in het achtste lid van art. 7.4 van de WHW (studielast in relatie tot studeerbaarheid) en bij de beleidsintentie die de aanleiding vormt voor dit onderzoek (studielast in relatie tot niveaugaranties).

Meestal wordt de studielast op het niveau van de opleiding bepaald, die dan als een soort kader aan docenten wordt aangereikt. In een klein deel van de opleidingen ramen docenten zelf de studielast, maar dan hield het opleidingsmanagement zicht op de consequenties ervan. De formele eindverantwoordelijkheid ligt meestal bij het opleidingsmanagement. Slechts bij enkele opleidingen ligt de verantwoordelijkheid daarbuiten: bij het CvB, een facultaire commissie of overleg tussen landelijke commissies.

Bij bijna 45% van de opleidingen is de informatie waarop de studielast van het programma berust, gebaseerd op precieze informatie, bij bijna de helft alleen op globale informatie. De studielastbepaling leidt tot vele discussies (het meest over de verhouding tussen contacttijd en zelfstudietijd; didactiek en studiemateriaal van studenten; het minst over onderwijslast van docenten). Soms zijn er duidelijke knelpunten en problemen (bij eenderde), maar als regel hebben deze een positieve invloed op de verdere besluitvorming over de studielast. Andere onderwerpen voor knelpunten of discussie zijn: de normering voor het aantal pagina's, de diepgang van de opleiding, de verdeling van de studielast over het jaar, de vakantieweken van docenten enzovoorts.

Vaak wordt er binnen de instelling met het naasthogere niveau afgestemd, zowel over normstelling, controle als bijstelling.

4. Is er -binnen de opleiding of de instelling- een methodiek en/of normering voor de bepaling van de studielast?

Alle opleidingen hanteren de norm van 40 studiebelastingsuren (s.b.u.) voor een studiepunt, maar verschillen onderling nogal met betrekking tot het al dan niet daarin includeren van enige verliestijd. In de VSNU-handleiding gaat men ervan uit, dat 40 s.b.u. inclusief enige verliestijd is, maar bij eenderde van de WO-opleidingen en 40% van de HBO-opleidingen gaat men ervan uit dat 40 s.b.u. zonder verliestijd is. Dit lijkt ons een onrealistische veronderstelling.

Bij de opleidingen die rekenen met enige verliestijd, wordt dat verlies geschat 6,4 tot 7,4 uur (op de 40 s.b.u.), zodat bij deze opleidingen het aantal netto s.b.u. per week ligt op 32,6 uur per week (31 u. WO, 34 u. HBO).

Geen enkele WO-opleiding rekent het wegwerken van deficiënties tot de normale studielast, maar een vijfde van de HBO-opleidingen wel. Het deelnemen aan herkansingen rekent 15% van de WO- en 20% van de HBO-opleidingen wel tot de normale studielast.

Ongeveer de helft van de opleidingen noemt een of meer concrete aspecten die betrokken zijn bij de normering van de studielast: de contacttijd, voor- en nabereiding van colleges, tentamenstudie en deelname aan tentamen. Ruim de helft weer van deze groep (dus een kwart van het totaal) heeft een norm voor het aantal pagina's per uur (62% WO, 46% HBO), maar de variatie in normen is groot. 5-6 pagina's per uur komt het meest voor, maar er worden ook normen genoemd van 10-20 pagina's per uur. Ook bij de berekening van de studielast van hoor- en werkcolleges komen grote verschillen voor.

Het richtniveau voor de WO-opleidingen is meestal de gemiddelde VWO-student, maar bij 30% de betere VWO-student. 80% van de HBO-opleidingen heeft de gemiddelde havist als normstudent, maar het andere deel het gemiddelde tussen een VWO-er en havist.

Omtrent de afgestudeerden heeft men de volgende normen: 75% vindt het afstudeerniveau van de studenten goed, 20% gemiddeld. Pittige eisen worden door bijna 40% van de opleidingen gesteld, gemiddelde eisen door 60%.

De conclusie is dat opleidingen nogal uiteenlopen met betrekking tot de normen die zij hanteren bij het bepalen van de studielast. Als deze variatie ertoe leidt dat sommige opleidingen niet realistisch programmeren, zullen zij een te zware of juist te lichte studielast hebben. Dit moet naar voren komen, als opleidingen zelf hun studielast checken.

5. Wordt de vastgestelde studielast periodiek gecontroleerd?

Slechts 4% van de respondenten geeft aan dat er nog nooit naar de studielast van het programma is gekeken in verband met de komst van een visitatiecommissie, klachten van studenten of docenten, reguliere monitoring, of de herprogrammering van de opleiding. Aan de andere kant van het continuum heeft 6% van de opleidingen de studielast naar aanleiding van alle vijf genoemde aspecten gecontroleerd.

De meest frequente aanleiding om de studielast te controleren was de jaarlijkse reguliere monitoring (64%), een bezoek van een visitatiecommissie (63%), klachten van studenten (54%), herprogrammering van de opleiding (54%). Echter, bij 37% van de opleidingen is de komst van een visitatiecommissie nooit aanleiding geweest om de studielast te onderzoeken. De aspecten die men doorgaans controleert zijn de eindtermen van de opleiding, gevolgd door de feitelijke studielast en de motivatie en/of capaciteiten van studenten. Dit is onderwijskundig gezien een logische volgorde.

De methodieken die men hanteert om de studielast te controleren zijn zeer uiteenlopend. De meest fijnmazige methoden, waarbij de feitelijke studietijd van studenten en mogelijk ook de leertaken die zij moeten uitvoeren in beeld komen, worden het minst toegepast (tijdschrijven, paarsgewijze vergelijking). Men hanteert doorgaans een relatief grofmazige methode (studentenoordelen over studielast als standaardvraag bij een cursusevaluatie). De meest grofmazige methoden zijn het kijken naar de indeling van de jaarroosters, numerieke rendementen, en de eventuele uitval bij toetsen en tentamens. Als deze indicatoren negatief uitvallen, kan dat duiden op niet goed geprogrammeerde studielast, maar ook op niet adequate roostering en andere organisatorische problemen. Deze organisatorische problemen kunnen van invloed zijn op de feitelijke studielast, maar staan los van de programmering van de studielast door opleidingen.

Studielast kan worden gecontroleerd naar aanleiding van de komst van een visitatiecommissie, klachten van studenten of docenten, herprogrammering van de opleiding of reguliere jaarlijkse monitoring. Als al deze controles tezamen worden genomen, blijkt bij een merendeel (56%) de studielast precies goed te zijn. Echter, bij 11% van de opleidingen levert een of meer van deze controles op dat de studielast te licht was, naast 34% te zwaar. Specifiek de controle naar aanleiding van de komst van een visitatiecommissie leverde op dat 11% van de opleidingen te licht en 14% als te zwaar wordt beoordeeld.

Overigens is opvallend dat men in het HBO vaker diverse aspecten van studielast verifieert dan in het WO.

Van de mogelijke manieren om studietijd te controleren wordt de paarsgewijze vergelijking de meest betrouwbare gevonden, gevolgd door tijdschrijven door studenten.

6. Als de studielast wordt gecontroleerd, wordt deze dan ook bijgesteld als de resultaten hiertoe aanleiding geven?

In feite heeft zo ongeveer iedere opleiding de laatste vijf jaar wel enige maatregel genomen die van invloed is op de studielast van het programma. De meest genoemde maatregel is 'studenten actiever laten studeren' (WO+HBO: 81%), niet geschikte studenten sneller laten uitvallen (HBO: 80%), verwijdering van programmaonderdelen (HBO: 71%), toevoegen van programmaonderdelen (HBO: 67%).

De meeste maatregelen hebben het beoogde effect gehad, alhoewel 20% negatief is over de maatregel 'ongeschikte studenten sneller laten uitvallen'.

7. Hoe ziet de regelcyclus met betrekking tot de studielastbepaling van een opleiding eruit?

Op grond van de bevindingen onder punt 1) tot en met 6) constateren we dat er eigenlijk nauwelijks opleidingen zijn die de regulatieve cyclus van studielastbepaling niet hebben doorlopen. Er is slechts een kleine groep (4% van de opleidingen) die geen enkele vorm van controle heeft doorgevoerd. De eerste conclusie is dan ook dat het bepalen van studielast gemeengoed is geworden. Als echter het al dan niet doorlopen van de regulatieve cyclus niet differentieert tussen opleidingen, zouden opleidingen wel kunnen verschillen wat betreft de intensiteit of de kwaliteit van het doorlopen van de regulatieve cyclus. Dit temeer daar er wel problemen blijken te zijn bij opleidingen, namelijk waar de studielast te licht of te zwaar is. Om de intensiteit en aard van de regulatieve cyclus verder te onderzoeken zijn enkele vragen uit de enquête geschikt gemaakt voor nadere analyse. Dit houdt in dat enkele vragen gespiegeld zijn, er somscores en z-scores zijn berekend, omdat niet alle vragen hetzelfde type en aantal antwoordcategorieën hebben. Met behulp van variantie-analyse en correlatieanalyse zijn samenhangen tussen de groepen variabelen onderzocht en is nagegaan in hoeverre groepen opleidingen, onderscheiden naar HBO - WO, en alfa, bèta en gamma eventueel van elkaar verschillen.

De intensiteit van studielastbepaling, als de mate waarin men veel of weinig mogelijkheden om studielast te normeren, controleren, of bij te stellen toepaste, hing niet samen met de kwaliteit van de regulatieve cyclus of de resulterende studielast (te licht, te zwaar). Opleidingen gebruiken allerlei methodieken naar eigen goeddunken en inzicht onafhankelijk van de aanleiding, de aard van de problematiek en de aspecten die gecontroleerd worden. De aard van de bijstellingen hing op enkele punten significant samen met de aanleiding om studielast te controleren. Klachten van studenten over te lichte studielast hebben ertoe geleid studenten actiever te laten studeren; te zware studielast als resultaat van reguliere monitoring leidde tot versoepeling van de beoordelingsnormen en maatregelen om meer geschikte studenten aan te trekken (maar andersom minder); te lichte studielast na herprogrammering leidde tot maatregelen met betrekking tot de afstudeereisen. Als de controles opleverden dat de studielast te zwaar was, leidde dat duidelijker tot passende maatregelen dan als de studielast te licht was.

8. Wat gebeurt er met constatering en adviezen van visitatiecommissies over de omvang, het vaststellen en herijken van de studielast?

De visitatiecommissies hebben bij 57% van de WO-opleidingen en 41% van de HBO-opleidingen aanbevelingen met betrekking tot de studielast gedaan. 87% van de opleidingen heeft deze aanbevelingen opgevolgd, 13% niet.

Bij opleidingen waar de studielast door visitatiecommissies te zwaar bevonden werd, stelt men pittige eisen aan de student. In die zin blijken de opmerkingen gemaakt door de commissie terecht te zijn. Dit heeft echter geen consequenties gehad voor de gekozen methodiek van studielastbepaling, noch voor de aspecten die gecontroleerd werden. Alleen als opleidingen te zwaar werden bevonden, onderscheidten zij zich in de regulatieve cyclus van de andere opleidingen, door programmaonderdelen te verwijderen en de normen niet te verzwaren (hoofdstuk 7). Andersom was dit effect minder sterk. Tot slot moet vermeld worden dat opleidingen die zwaar gevonden werden de opleidingen zijn waar na aftrek van de verliesuren van 40 studiebelastingsuren per studiepoint relatief weinig netto s.b.u.'s overblijven. Pauzes en academische kwartiertjes zijn hier voor een belangrijk deel debet aan

(zie hoofdstuk 5). De student heeft met andere woorden voor dezelfde hoeveelheid stof minder netto tijd tot zijn beschikking. Deze situatie kan leiden tot een hoge ervaren studiebelasting, want van de student wordt of een hoger werktempo vereist –tenzij hij bereid is meer dan 40 studiebelastingsuren te maken voor een studiepunt. Voor opleidingen valt hier nog winst te behalen door meer aaneensluitend te programmeren.

9. Is men tevreden over de besluitvorming van de laatste vijf jaar en de gevolgde procedures om de regulatieve cyclus te doorlopen?

Over het algemeen vindt men studielast een goed middel voor het beheersen van de zwaarte van programmaonderdelen en de studeerbaarheid van het programma als geheel. Minder geschikt, maar niet negatief, oordeelt men over studielast als middel om uitwisselbaarheid van onderdelen te bewerkstellingen, gevolgd door het garanderen van een goed niveau van de opleiding. Verder geeft 18% van de opleidingen aan (in ieder geval) het propedeuseprogramma te licht te vinden, naast 8% het tweede jaar. Hier staat een grotere groep opleidingen tegenover die de studielast te zwaar vinden.

1.4 Bevindingen internationaal deel

De centrale vraagstelling voor het internationale deel luidt:

Speelt de notie van studielast en studielastmeting een rol in het hoger onderwijs in het buitenland en zo ja, hoe?

Deze hoofdvraag is opgesplitst in enkele deelvragen. Deze deelvragen zijn als volgt beantwoord.

1. Zijn er wettelijke bepalingen met betrekking tot studielast en zo ja, hoe luiden die? Naast Nederland kennen twee van de vier onderzochte omringende landen een studielastbepaling: Vlaanderen en Duitsland. De mate waarin de studielast expliciet wordt bepaald varieert echter. In Nederland leidt de formulering van de wetstekst tot een sluitend geheel. Er zijn geen zaken oningevuld gelaten. Zo is gespecificeerd:

- a. de programmaonderdelen moeten worden uitgedrukt in studiepunten
- b. de waarde van een studiepunt: 40 studiebelastingsuren (s.b.u.)
- c. de studielast van het totale programma moet zijn: 168 of 210 studiepunten
- d. de studielast per jaar: 42 studiepunten, oftewel 1680 s.b.u.
- e. dat de studielast gelijkmatig moet zijn gespreid over het curriculum, zodat er per jaar 40 onderwijsweken nodig zijn.

In de Vlaamse wetgeving zijn de punten a., b. en d. ook bepaald, zij het met iets andere invulling (zie 2 hieronder.). In Duitsland is er alleen een zeer globale studielastbepaling.

2. Door wie en via welke methoden vindt studielastbepaling plaats?

De posities van de vijf onderzochte landen (Nederland inclusief) kunnen als volgt worden samengevat. Er zijn twee landen die zowel met studiepunten werken alsook de studielast per studiepunt hebben genormeerd: Nederland en Vlaanderen. Anders dan in Nederland komt in Vlaanderen een studiepunt overeen met 25 tot 30 studiebelastingsuren (onder verwijzing

naar de ECTS-norm). Per jaar mogen volgens de Vlaamse wet maximaal 60 studiepunten worden ingeroosterd, maar in de praktijk is dit ook het minimum. De vermenigvuldiging van 60 * 25 (à 30) levert op dat de jaarlast in Vlaanderen ligt tussen 1500 tot 1800 uur. In Nederland kan bovendien ieder studiepunt ongewogen worden opgeteld bij andere studiepunten. In Vlaanderen is dat niet het geval: studiepunten zijn niet onderling gelijk (ze hebben een verschillend gewicht).

Er zijn twee andere landen waar de omvang van de programma's wel min of meer vast ligt, maar niet in studiepunten is uitgedrukt (laat staan dat de studielast is genormeerd): Duitsland en Frankrijk. In Duitsland wordt de omvang van een programma als regel uitgedrukt in de omvang van de contacturen per semester, en is bovendien het aantal semesters vastgelegd (doorgaans 8 of 9). In Frankrijk geven de *maquettes* een indruk van de omvang van een programma, via een opgaaf van de contacturen. Deze verschillen voor de eerste en latere jaren. In beide landen is geen inzicht in de feitelijke studietijd van studenten. In Duitsland zou men het wel willen hebben, in Frankrijk is men er niet op gericht.

Wat dit laatste betreft komt Frankrijk overeen met Engeland. Dit land werkt met credits of studiepunten, en ook met notional hours per studiepunt. Er leeft echter geen behoefte om de studietijd van de student zelf te normeren of te controleren.

3. Wordt de vastgestelde studielast periodiek gecontroleerd?

In Vlaanderen hoort de studielast formeel tot de interne kwaliteitszorg, maar in de praktijk zal dat pas vanaf 1999-2000 het geval zijn. In de externe kwaliteitszorg van het Vlaamse WO speelt studielast al langer een rol, bij het 2e cyclus onderwijs vanaf 1999-2000 en bij het 1e cyclus onderwijs vanaf 2002. De rol van studielast daarin is op dit moment niet erg groot.

In Duitsland is het mogelijk dat de studielast deel uitmaakt van de interne kwaliteitszorg, maar verplicht is het niet. Wel kijkt men naar de mate waarin studenten slagen binnen de termijn van de Regelstudienzeit. Daar zijn overigens grote afwijkingen, in die mate dat men twijfelt of de full time student wel bestaat (veel studenten moeten werken naast hun studie). In de externe kwaliteitszorg kijken *Gutachter* naar de academische tradities voor wat betreft de programmaopbouw: men houdt de verhouding 7 maanden onderwijstijd en 5 maanden overige tijd in het vizier. Men waakt vooral voor overbelasting van de student. Over het geheel bezien wordt de studielast slechts marginaal gecontroleerd. Bijstellingen kunnen op last van de overheid worden ingevoerd (vgl. voorbeeld Thüringen in hoofdstuk 9).

In Engeland kan de studielast onderdeel uitmaken van de interne kwaliteitszorg, maar dat varieert per instelling. In de externe kwaliteitszorg kan de Quality Assurance Agency (QAA) kijken naar de studielast, maar de facto gebeurt dat niet, althans niet op omvangrijke schaal. De inschatting is dan ook dat de studielast marginaal wordt gecontroleerd. Wel wordt er ingegrepen (bijstellingen) als er problemen zijn (meestal in geval van overbelasting).

In Frankrijk worden de programma's gefiatteerd door gremia binnen de universiteit. Studielast is daarin geen expliciet onderwerp van controle. Ook op landelijk niveau is dat niet het geval: de programma's worden vooral op inhoudelijke gronden vastgesteld, waarbij aan die inhoud enige normen qua contacttijd zijn gehecht.

4. Als de studielast wordt gecontroleerd, wordt die dan ook bijgesteld als de resultaten daartoe aanleiding geven?

In de onderzochte omringende landen wordt de studielast niet systematisch gecontroleerd. Daarom is de vraag naar mogelijke bijstellingen als gevolg van controle minder relevant.

5. Welke functie vervult studielastbepaling in omringende landen?

De functie van studielastbepaling (zoals en voor zover wettelijk beoogd) in de onderzochte landen verschilt sterk. In Nederland heeft studielastbepaling zowel de functie van studeerbaarheid, equivalentie en niveaubepaling c.q. -handhaving. In Vlaanderen, dat qua wetgeving nog het meest lijkt op het Nederlandse systeem, is echter niveaubepaling en -handhaving geen expliciet doel. Dat kan ook niet, omdat de instellingen onderling niet altijd zonder meer bereid zijn om elkaars studiepunten over te nemen. Omdat programmaonderdelen met een bepaald aantal studiepunten formeel wel, maar in de praktijk niet equivalent zijn, kunnen studiepunten ook niet dienen als maat voor niveau.

In Duitsland is studeerbaarheid op dit moment niet expliciet een functie van studielastbepaling, maar het niveau van een opleiding wordt zeer belangrijk gevonden. Om dit te garanderen dienen vooral de Prüfungsordnungen. Verder wordt equivalentie van programmaonderdelen wel heel belangrijk gevonden, met name in internationaal opzicht. In Engeland is studeerbaarheid wel een doel van de studielastbepaling, maar niet de niveaubepaling of -handhaving. Equivalentie van *credits* is mogelijk binnen *consortia*: instellingen die aan elkaar gelieerd zijn.

Studeerbaarheid is in Frankrijk geen doel van studielastbepaling, wel de niveaubepaling (hetgeen gebeurt via de *maquettes*). De equivalentie van Franse programmaonderdelen in internationaal verband wordt een steeds belangrijker onderwerp.

6. Hoe evalueert men het instrument studielast in relatie tot garanties omtrent het niveau van een opleiding?

Geen van de onderzochte omringende landen acht studielast een goed instrument voor het niveau van een opleiding. Alle landen passen daartoe andere instrumenten toe: review committees, beroepsprofielen en dergelijke.

Alle onderzochte landen geven aan internationale (Europese) uitwisseling van belang te vinden. Studiepunten spelen daarin een rol. Onduidelijk is, in hoeverre men internationaal acceptabele garanties voor het niveau van een opleiding denkt te vinden (als studiepunten zelf dat niet zijn).

1.5 Conclusies

Over de Nederlandse situatie inzake studielastbepaling kan het volgende geconcludeerd worden.

1. Opleidingen stellen hun onderwijsprogramma's samen op basis van programmaonderdelen die zijn uitgedrukt in studiepunten van 40 studiebelastingsuren; de programma's behelzen 42 studiepunten per programmajaar oftewel 1680 studiebelastingsuren; in die zin leven de opleidingen de wettelijke bepalingen omtrent de studielast na.
2. Studielastbepaling vormt voor zeer veel opleidingen onderwerp van beleid, gezien de grote mate waarin daaromtrent normen zijn geformuleerd, controles worden uitgeoefend en bijstellingen worden gepleegd; in vergelijking tot andere landen in de

directe omgeving is het onderwerp hier tot de 'basisuitrusting' van het onderwijsbeleid van opleidingen en faculteiten gaan behoren.

3. Het voorgaande wil echter niet zeggen dat er geen problemen zijn; 5 % heeft de laatste vijf jaar niet naar de studielast omgekeken, 18% van de respondenten acht zelf de studielast van de programma's te licht, 11% geeft aan dat de visitatiecommissies dit oordeel hadden gegeven.
4. Het voorgaande wil ook niet zeggen dat alle opleidingen adequate maatregelen nemen met betrekking tot het studeerbaar maken van de opleiding. Voor zover opleidingen studeerbaar worden door adequate bepaling van de studielast (n.b. organisatorische maatregelen zijn ook van invloed op studeerbaarheid), blijken opleidingen daar meer of minder adequate maatregelen toe te nemen: jaarroosters met 36 of minder netto onderwijsweken, ontbreken van een regelmatige jaarindeling, teveel contactvrije weken binnen de onderwijsperioden, ongelijkmatige spreiding van studielast, onrealistische normen zoals niet includeren van verliestijd in de studiebelastingsuren voor 1 studiepunt, te hoge verliestijden waar die wel inbegrepen zijn (20% van de s.b.u.'s), studiepunten rekenen voor opheffen van deficiënties en herkansingen, een overwegend grofmazige controle van de studielast, te weinig aanleiding om studielast te onderzoeken in het kader van een algehele doorlichting door een visitatiecommissie.
5. Deze problemen zijn niet toe te schrijven aan het al dan niet doorlopen van de regulatieve cyclus van studielastbepaling, want dat doet nagenoeg iedereen, zij het met wisselend succes. De problemen blijken ook niet toe te schrijven aan de intensiteit waarmee men de regulatieve cyclus doorloopt, gezien het feit dat er een systematische verbanden blijken te zijn tussen deze variabele en een aantal criteriumvariabelen.
6. In feite levert het onderzoek twee soorten uitkomsten op. Waar de studielast precies goed is (vastgesteld als de inschatting van de zwaarte of het niveau van het programma), en dat is bij het merendeel van de opleidingen, kan geconstateerd worden dat studielastbepaling gemeengoed is geworden. Daar hanteert men studielast voor een variëteit aan beleidsdoelen en neemt men ook het eindniveau van de studenten als richtsnoer voor de zwaarte van de studielast. Bij een klein deel van de opleiding is de studielast echter niet goed (te licht, te zwaar programma). De niet adequate studielast kan theoretisch verklaard worden door factoren als: a) de intensiteit en kwaliteit van het doorlopen van de regulatieve cyclus; b) het door omstandigheden niet kunnen doorvoeren van nodige bijstellingen; c) nog bezig zijn met veranderen en nog niet alle doelen bereikt hebben; d) eventueel een bepaald beleidsdoel de overhand laten hebben (bijvoorbeeld numeriek rendement boven niveaugaranties). Empirisch is in dit onderzoek gevonden dat de intensiteit van de studielastbepaling geen invloed heeft, maar de aard van de regulatieve cyclus wel (mogelijkheid a). Mogelijkheid b) en c) kan voorkomen bij de groep waarbij de visitatiecommissie bijstellingen heeft aanbevolen (49%), maar die niet heeft doorgevoerd (13% daarvan). Met betrekking tot mogelijkheid d) is geen bewijs gevonden.
7. Als de opleidingen worden beoordeeld op de mate waarin zij het achtste lid van artikel 7.4 naleven, dus op de mate waarin de geprogrammeerde studielast ook feitelijk gerealiseerd kan worden door studenten, dan zijn er nog wel verbeteringen mogelijk met betrekking tot: indeling van de jaarroosters en onderwijsperioden, het gelijkmatiger spreiden van de studielast, het opstellen van realistische en adequate normen voor de studielast, het vermijden van teveel verliestijd en het invoeren van meer fijnmaziger controlemethoden van de studielast.

Over de buitenlandse situatie met betrekking tot studielastbepaling kan het volgende geconstateerd worden.

1. Studielastbepaling speelt in geen van de onderzochte landen zo'n grote rol als in Nederland. Vlaanderen komt qua wetgeving overeen met de Nederlandse situatie, maar heeft nog niet zo'n brede ervaringsbasis (zowel op de werkvloer als in het landelijk beleid) opgebouwd als in Nederland. In Duitsland zijn ontwikkelingen in de richting van studielastbepaling gaande, maar men wenst daar op twee punten uitdrukkelijk af te wijken van de Nederlandse situatie: op het punt van studiebegeleiding (men percipieert de Nederlandse situatie als 'de student teveel aan het handje nemen') en op het punt van de niveaubepaling (dat wenst men toe te vertrouwen aan externe commissies). In Engeland bestaat een traditie van studiepunten toekennen aan programmaonderdelen, maar daar staat geen filosofie omtrent de bijbehorende studielast tegenover. Er is daar een ontwikkeling gaande in de richting van accumulatie van studiepunten: niet alleen de uitwisseling maar ook de feitelijke stapeling van studiepunten. In Frankrijk zijn op dit moment veel ontwikkelingen gaande, maar de structuur en traditie zijn nog erg ingesteld op de autonomie van de instellingen. Zaken zullen hier nog een lange aanlooptijd vragen. Wat over de toekomstige ontwikkelingen hier gezegd kan worden, is met name dat een Europese standaard voor kwaliteit (als die ontstaat) zeer relevant wordt gevonden (dit laatste geldt overigens ook voor Duitsland).
2. Aangezien de wetgeving in de andere landen nog niet of pas kort zo op studielast is georiënteerd, valt er over de naleving ervan ook nog niet zoveel te zeggen. In de andere landen moet om diverse redenen ook doorgaans nog een uitgebreidere traditie met externe kwaliteitscontrole opgebouwd worden, terwijl in de Nederlandse situatie hier een belangrijke bron voor controle van de studielast ligt. Wel valt op dat de andere landen aan studielast een minder belangrijke functie toekennen met betrekking tot niveauhandhaving; daarvoor heeft men andere mechanismen. Studielast speelt vooral een rol bij het beperken van te zware programma's (Duitsland) en (internationale) uitwisselbaarheid van programmaonderdelen. Dit laatste is echter nog niet van de grond gekomen, maar is een ontwikkeling die zich meer op discussieniveau bevindt.
3. Er is een ontwikkeling te bespeuren in de richting van internationalisering van de kwaliteitszorg, of minstens van de inhoudelijke kwaliteit en zwaarte van programma's en programmaonderdelen. Deze ontwikkeling is gestimuleerd door het ECTS-project (European Credit Transfer System). Hierbij is eigenlijk alleen nog sprake van een rekenschema om studiepunten van het ene land te vertalen in die van het andere land. Op dit moment gaat deze ontwikkeling verder met CATS (Credit Accumulation and Transfer System), dat is gericht op het werkelijk uitwisselen van programmaonderdelen, door namelijk elkaars studiepunten te erkennen. Deze ontwikkeling is nu vooral nog in het discussiestadium (Engeland).

1.6   *Beschouwingen en beleidsaanbevelingen*

Bovenstaande conclusies brengen ons op een reflectie op de oorspronkelijke probleemstelling voor dit onderzoek: de onvoldoende zwaarte van enkele opleidingen in het hoger onderwijs, zoals gemeten aan de meningen van visitatiecommissies en studenten over de studielast van die opleidingen (Inspectie van het Onderwijs, 1998).

Dat er opleidingen zijn met een te geringe studielast en te weinig garanties voor studeerbaarheid, kan door gegevens verzameld in dit onderzoek worden onderschreven.

De vraag rijst nu of deze problemen kunnen worden toegeschreven aan het gebrekkig naleven van de wettelijke bepalingen door opleidingen, of – in bredere zin – aan het al dan niet adequaat zijn van studielast als beleidsinstrument voor niveauhandhaving.

De ervaringen in de andere landen zijn hier zeer informatief. Als men niet tevreden is over het numeriek rendement of de studieduur, komt de studielast van een opleiding in beeld (Duitsland). Het niveau van de opleiding wordt echter niet bepaald door de omvang van de studielast, maar door onafhankelijk daarvan geformuleerde inhoudelijke eisen aan het onderwijs (Vlaanderen, Duitsland en Frankrijk).

Uitwisselbaarheid van programmaonderdelen ('credits') is slechts in beperkte mate mogelijk: iedere opleiding wenst zelf te bepalen met hoeveel studiepunten men programmaonderdelen van elders wenst te waarderen. De uitwisseling in Europees verband bestaat nog vooral uit omrekenformules voor het vertalen van studiepunten in het ene land en studiepunten in het andere land. Het komt dus niet vaak voor dat studiepunten bij elkaar opgeteld worden. In die zin is studielast ook geen instrument voor niveauhandhaving. Daar heeft men in de geselecteerde landen andere mechanismen voor: externe kwaliteitscontrole, landelijke programma-afspraken, contacten met beroepenveld.

Als de ervaringen in de andere landen vergeleken worden met die in Nederland, dan kan gesteld worden dat alle daar gevoerde discussies ook op enig tijdstip in ons land zijn gevoerd. We constateren echter ook dat studielast de laatste jaren wellicht een rol is gaan spelen die teveel op zichzelf is gaan staan. Het is één ding om te constateren dat sommige opleidingen wellicht normen hebben die leiden tot te lichte programma's. Het is echter een ander ding om te zeggen dat datgene wat een probleem is – in dit geval de geprogrammeerde studielast – ook het meest beïnvloedende element is voor het niveau van een opleiding. Signaal van een probleem is niet hetzelfde als oorzaak daarvan.

Het werkelijke niveau van een programma leidt men onzes inziens af van de output van een opleiding, de beoogde eindtermen en de feitelijke kwalificaties die de afgestudeerden hebben verworven. Studielast is dan het middel om vast te stellen hoe de weg ertoe verlopen is: licht of zwaar. Pas als de output klopt, kan informatie over de studielast iets zeggen over te lichte of te zware opleidingen.

Verder constateren we dat in de discussie over het niveau van een opleiding mogelijk twee zaken door elkaar lopen: de programmering van een adequate hoeveelheid studielast (zoals hierboven besproken) en het zorg dragen dat studenten die studielast ook feitelijk realiseren. Het achtste lid van artikel 7.4 handelt erover, dat opleidingen studenten in staat moeten stellen tot de studievoortgang die de WSF veronderstelt. Als opleidingen te weinig adequate maatregelen hebben genomen met betrekking tot de studeerbaarheid van het onderwijsprogramma, mag verwacht worden dat de studenten niet alleen risico lopen met betrekking tot hun studievoortgang, maar ook met betrekking tot een (minder dan optimaal) afstudeerniveau (bijvoorbeeld lagere, maar nog juist voldoende cijfers).

In dit verband is illustratief dat veel opleidingen ervoor hebben gekozen om na een controle van de feitelijke studielast te proberen de student actiever bij het onderwijs te betrekken. Deze opleidingen vertrekken kennelijk vanuit de gedachtegang dat de geprogrammeerde studielast wel adequaat is, evenals het niveau van de eindtermen, maar dat de student te

weinig wordt uitgedaagd om iets met de studie te doen. Wat dat betreft is er nog kwaliteit te winnen, zeker als (bijvoorbeeld) bij een herprogrammering ook wordt gereflecteerd op de eindtermen van de opleiding en nieuwe didactieken worden ontwikkeld (wat ook feitelijk gebeurt, met name in het HBO). In die zin heeft het bepalen van de studielast langzamerhand consequenties voor de inhoudelijke en didactische vormgeving van de opleiding, wat een goede zaak is. De opleidingen sluiten voor het merendeel goed aan bij deze ontwikkelingen, te zien aan hun pogingen om studenten actiever te laten studeren en meer naar de eindtermen te kijken. Wat dat betreft zitten ze in de overgang van wat wel genoemd wordt 'systeemdenken naar competentiedenken': niet meer kijken naar wat het opleidingsstelsel aanbiedt, maar naar de competenties die het oplevert.

Samenvattend zijn we van mening dat de waarde van het instrument studielastbepaling niet onderschat moet worden. Nu de Nederlandse hoger onderwijsopleidingen een aantal jaren ervaring hebben met het (min of meer consequent) bepalen van de studielast van de programma's, is er een dusdanige 'kennis- en ervaringsbasis' ontstaan, dat een discussie over baten (output) in relatie tot kosten (studielast) kan worden gevoerd. Visitatiecommissies zouden daarin een meer actieve rol dan totnogtoe kunnen spelen. Anders zouden landelijke programmaraden moeten worden ingesteld om de relatie tussen de omvang c.q. zwaarte van een opleiding in relatie tot de output te zien, waar problemen zijn gesignaleerd. Een verdere 'proof of the pudding' van de geraamde studielast is het werkelijk uitwisselbaar, dus 'stapelbaar' maken van programmaonderdelen. De discussie die hierover ongetwijfeld zal ontstaan zal wederom laten zien dat studielast van een opleiding alleen een middel is, maar dat hetgeen die opleiding beoogt feitelijk hetgeen is waar het om draait. En daar zullen opleidingen elkaar dan op aanspreken. Deze discussie is geen probleem, want daarmee komen zij op een alweer hoger plan van de discussie over de zwaarte en kwaliteit van programma's dan tevoren.

Aangezien de opleidingen het eerste en tweede lid van artikel 7.4 van de WHW blijken na te leven, is wat dat betreft een aanscherping van de wettelijke bepalingen omtrent de studielast niet nodig. Aangezien er echter, ondanks alle activiteiten met betrekking tot studielastbepaling, opleidingen zijn die een te licht programma kennen (opleiden tot een ongewenst laag afstudeerniveau), verdient het aanbeveling het eindniveau in relatie tot de geprogrammeerde studielast te bezien. Bij hen is namelijk de geprogrammeerde studielast geen indicatie van het (veronderstelde) niveau van de opleiding. Door studielast in relatie te brengen met het eindniveau van de afgestudeerden ontstaat een basis om het "quid pro quo" te beoordelen: welk eindniveau levert een opleiding nu eigenlijk voor de 168 studiepunten? Situaties waarin het eindniveau in relatie tot studielast wordt bezien kunnen zich voordoen door de kwaliteitszorg verder te internationaliseren en zo te komen tot stapelbaarheid van studiepunten in internationaal verband. Dit zal uitstraling hebben naar uitwisselbaarheid in nationaal verband.

Aanvullend is het wenselijk opleidingen (verder) aan te zetten tot het studeerbaar maken van hun opleidingen, teneinde daarmee te bevorderen dat studenten een – binnen de gestelde studielast – zo hoog mogelijk afstudeerniveau bereiken.

Inhoudsopgave

1	Samenvatting en conclusies	20
2	Achtergrond	21
2.1	Studielast	21
2.1.1	Aanleiding	21
2.1.2	Wettelijke bepalingen	22
2.1.3	Handreikingen voor de bepaling van de studielast	22
2.2	Probleemstelling	23
2.2.1	Doelstelling	23
2.2.2	Vraagstelling	23
2.2.3	De regulatieve cyclus	24
2.2.4	Relatie tussen studielast en beleidsdoel	26
2.2.5	Interne versus externe effectiviteit	26
2.3	Conclusie	27

Managementsamenvatting

1 Samenvatting en conclusies

2 Achtergrond

2.1 Studielast

Studielast komt sinds 1975 voor in de wetgeving voor het hoger onderwijs. Als beleidsinstrument is het tenminste voor drie beleidsdoelen ingezet:

1. als instrument om studenten garanties te bieden voor de studeerbaarheid van de onderwijsprogramma's (het binnen de tijd afleggen van alle tentamens benodigd voor het eindexamen van een opleiding);
2. als instrument voor de bepaling van de equivalentie van studieonderdelen (bijvoorbeeld studieonderdelen uit het ene programma die meegenomen kunnen worden naar een ander programma);
3. als instrument om te garanderen dat de opleiding een zeker minimumniveau heeft, namelijk niet minder dan vier jaar van ieder 1680 uur (programma's mogen niet te licht zijn).

In het verleden is het studiepuntenstelsel ook wel ontworpen met het oog op een vouchersysteem voor studenten. Als zodanig past dit het meest bij beleidsdoel van uitwisselbaarheid van programmaonderdelen. Verder zien we in de praktijk soms een samengaan van studielastbepaling (met als product studiepunten) en onderwijslastbepaling (met als product tijd die aan docenten wordt toegewezen voor onderwijstaken).

2.1.1 Aanleiding

In het kader van de verstrekking van middelen uit het fonds Kwaliteit en Studeerbaarheid is bepaald dat de opleidingsprogramma's moeten voldoen aan eisen van studeerbaarheid. De Inspectie heeft de taak de voortgang te beoordelen die is bereikt bij het verbeteren van de studeerbaarheid. Zij doet dat door middel van de jaarlijkse bezoeken die mede gewijd zijn aan het onderwerp 'Studeerbaarheid'. In het laatste rapport daarover (Inspectie van het Onderwijs, 1998) meldde de Inspectie haar bezorgdheid over enkele opleidingen in het HBO waarbij de studielast minder is dan de voorgeschreven 4 * 1680 uur. Dit bracht de Inspectie tot de aanbeveling dat een nauwkeurigere meting van de studielast zou moeten uitwijzen of bepaalde opleidingen een zwaarder studieprogramma nodig hebben om te voldoen aan de wettelijk vastgestelde 168 studiepunten.

Indicaties verkreeg zij uit uitspraken door visitatiecommissies, de bevindingen bij de bestuurlijke hantering van visitaties en resultaten van de HBO-monitor 1997.

Voor het Ministerie van OCenW was dit aanleiding om het IOWO te verzoeken een onderzoek uit te voeren naar de wijze van studielastbepaling van opleidingen. Het onderzoek zou vooral gericht moeten zijn op de manier waarop instellingen en opleidingen het instrument 'studielast' en procedures daar omheen hanteren, niet de precieze meting van de feitelijke studielast van opleidingen.

2.1.2 Wettelijke bepalingen

Hieronder volgt een kort resumé van de ontwikkeling in de wetgeving met betrekking tot het onderwerp studielast. De ontwikkeling is voor WO en HBO apart verlopen.

WO

- 1976 Richtlijnen herprogrammering WO: studielastbepaling in Academisch Statuut
- 1982 Wet TFS beperking van de inschrijvingsduur en normering van de studielast
- 1988 herziene Academisch Statuut: studielast moet worden uitgedrukt in studiepunten; er moet een verplichte registratie van de studievoortgang komen

HBO

- 1986 WHBO: voorwaarden voor maximale cursus- en inschrijvingsduur; niet voor studielast; bekostigingsmodel gaat uit van een studiebelasting van 1700 uur per jaar

WO + HBO:

- 1993 WHW: voor WO en HBO; studielast moet worden uitgedrukt in studiepunten

artikel 7.4 WHW *Studielast en studiepunten*

- 1 de studielast van elke opleiding en elke onderwijseenheid wordt door het instellingsbestuur uitgedrukt in studiepunten. Een studiepuntenpunt is gelijk aan veertig uren studie. De studielast van een onderwijseenheid wordt uitgedrukt in hele studiepunten.
- 2 Behoudens het bepaalde in het derde tot en met zevende lid bedraagt de studielast van een opleiding 168 studiepunten.
- 3 - 6 De leden 3 tot en met 6 handelen over specifieke opleidingen met een afwijkende studielast.
- 7 Het instellingsbestuur van een universiteit kan bepalen dat een opleiding, bedoeld in het tweede lid, een grotere studielast heeft dan 168 punten.
- 8 De opleiding dient zodanig te worden ingericht dat de student in redelijkheid in staat wordt gesteld om te voldoen aan de norm voor studievoortgang, genoemd in de artikelen 17h, eerste lid, dan wel de norm vastgesteld krachtens de artikelen 17b, tweede lid, dan wel 17f, vierde lid van de Wet op de studiefinanciering.

2.1.3 Handreikingen voor de bepaling van de studielast

In de loop der tijd heeft het onderwerp studielast (vroeger: studiepunten) de nodige beleidsmatige en onderzoeksmatige aandacht gekregen. Het rapport 'De invoering van het studiepuntenstelsel in het hoger onderwijs', in 1975 door Bevers en Wiegersma geschreven voor de Commissie Ontwikkeling Hoger Onderwijs ging al in op het begrip 'normstudent', 1700 uur, normstelling en methoden voor controle en bijstelling van de studielast. Van der Drift & Vos (1987) hebben de 1700-uurs norm -voor wat betreft de praktijk van studenter discussie gesteld na ampel onderzoek.

De VSNU heeft in 1989 een publicatie verspreid over studielast en studeerbaarheid, waarbij niet alleen de studielast van een enkele cursus, maar van een totaal programma kan worden

berekend en de voortgang van studenten binnen die kaders ook worden gemonitord. Vervolgens kwam er aandacht voor het onderwerp in een publicatie van Willems, De Bie en Gijselaars (1992). Tot slot heeft de Commissie Studeerbaarheid (voorzeten door prof. Wijnen) methodieken geboden voor normstelling enerzijds en controle en bijstelling anderzijds (1992).

Het onderwerp studielast heeft destijds veel belangstelling gekregen vanwege de constatering dat er (op jaarbasis) voor studenten geen 1700- maar een 1300-uurs norm is, gezien hun feitelijke tijdsbesteding. De laatste jaren wordt er minder intensief onderzoek naar gedaan, wat naar onze mening iets zegt over de adviesvragen van opleidingen. Het onderwerp leeft niet meer zo als een tiental jaar geleden. Misschien hebben de programma's zich uitgekristalliseerd rond een acceptabele studielast, of zou het principe en de methodiek van studielastbepaling in onbruik geraakt zijn?

2.2 **Probleemstelling**

2.2.1 **Doelstelling**

De doelstelling van het onderzoek is tweeledig.

In de eerste plaats is het doel na te gaan hoe de instellingen de wettelijke studielastbepaling hebben geïmplementeerd. Dit noemen we de interne effectiviteit van studielastbepaling.

Hiermee wordt bedoeld de mate waarin de wettelijke bepaling opleidingen en instellingen ertoe heeft gebracht om feitelijk tot de bepaling van een realistische studielast van het programma te komen (al dan niet na herijking).

Gezien het korte tijdsbestek is in dit onderzoek niet ingegaan op de 'externe effectiviteit' van studielastbepaling. Daaronder wordt verstaan de effectiviteit van studielastbepaling met betrekking tot het feitelijk realiseren van een studeerbaar programma, equivalentie van studieonderdelen of garanties omtrent het niveau van een opleiding. Dit zijn de beleidsdoelen die in de loop der tijden zijn geassocieerd met studielastbepaling. Aangezien op dit moment vooral de geschiktheid van studielast als instrument voor het beleidsdoel 'niveauhandhaving' ter discussie staat, wordt daaraan speciale aandacht besteed in dit onderzoek.

Een tweede doelstelling richt zich op de wijze waarop omringende landen omgaan met studielastbepaling. Daarbij gaat het expliciet om de rol die studielastbepaling speelt of kan spelen met betrekking tot garanties omtrent het niveau van een opleiding. Informatie hierover is van belang in het kader van de steeds internationaler wordende kwaliteitszorg. Daarnaast kunnen de opvattingen en ervaringen in enkele omringende landen reliëf geven aan de discussies in ons land.

2.2.2 **Vraagstelling**

In het licht van de doelstellingen van het onderzoek zijn door de opdrachtgever de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

A. Nationaal onderzoek

1. Hoe wordt de studielast van opleidingen bepaald, geëvalueerd en bijgesteld?

- a. welke methoden worden gehanteerd binnen instellingen om de studielast vast te stellen;
- b. wat is de feitelijke instellingsnorm? komt deze overeen met de wettelijke norm? zo nee, welke redenering ligt daaraan ten grondslag?

- c. is er afstemming binnen instellingen over de gehanteerde methode van studielastmeting?
- d. wordt er bij het vaststellen van de studielast rekening gehouden met de verschillen in vooropleiding van studenten en zo ja, hoe?
- e. wordt de vastgestelde studielast periodiek gecontroleerd? hoe? frequentie?
- f. als de studielast wordt gecontroleerd, wordt deze dan ook bijgesteld als de resultaten hiertoe aanleiding geven?
- g. wat gebeurt er met constatering en adviezen van visitatiecommissies over de omvang, het vaststellen en herijken van de studielast?

B. Internationaal onderzoek

2. Speelt de notie van studielast en studielastmeting een rol in het hoger onderwijs in het buitenland en zo ja, hoe?

- a. door wie en via welke methoden vindt studielastbepaling, meting en evaluatie plaats?
- b. wordt de vastgestelde studielast ook periodiek gecontroleerd? hoe? frequentie?
- c. als de studielast wordt gecontroleerd, wordt die dan ook bijgesteld als de resultaten daartoe aanleiding geven?

Ten behoeve van dit onderzoek zijn deze onderzoeksvragen iets aangevuld, op grond van de volgende argumenten.

1. Weliswaar houdt de WHW instellingen verantwoordelijk voor de bepaling van de studielast, maar dit is een proces dat zijn zwaartepunt heeft op de werkvloer van het onderwijs, dus op opleidingsniveau. Het onderzoeken van iets als 'de instellingsnorm' is daarom zoeken naar iets dat nauwelijks bestaat en/of nauwelijks vitale informatie oplevert. Om deze reden is het begrip 'instellingsnorm' vervangen door 'opleidingsnorm'.
2. De overweging dat er een regulatieve cyclus ten grondslag kan liggen aan de studielastbepaling van opleidingen. Dit wordt in de volgende paragraaf toegelicht.

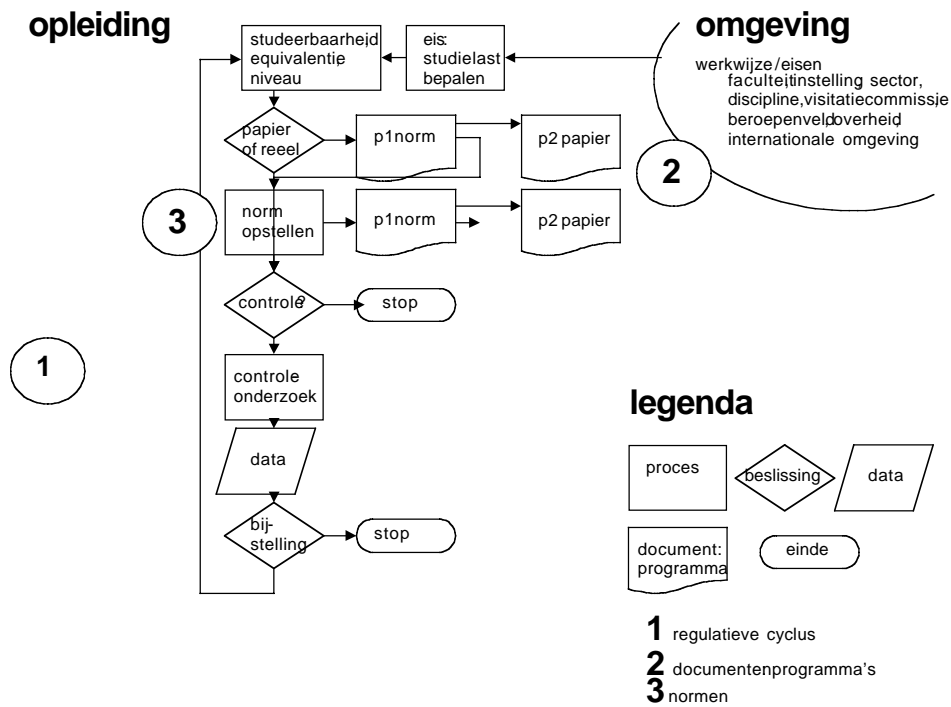
2.2.3

De regulatieve cyclus

We vatten het proces van studielastbepaling op als een proces dat in principe en voornamelijk op de werkvloer wordt uitgevoerd. Daar ligt de feitelijke informatie over de cursusonderdelen, hun omvang en zwaarte, de mogelijkheden voor de jaarprogrammering, de eisen in relatie tot de eindtermen et cetera.

Uiteraard kunnen er door omringende niveaus (faculteit, instelling, overheid, werkveld, en dergelijke) eisen worden gesteld of werkwijzen worden gepraktiseerd die consequenties hebben voor de opleidingen zelf (zie ook figuur 2.1).

Figuur 2.1 De regulatieve cyclus

Het proces van studielastbepaling door opleidingen kan -als het volledig wordt doorlopen- worden gezien als een regulatieve cyclus: plan - do - check - ct ("1" in figuur 2.1). We gaan kort in op de stappen van dat proces.

1. Eisen en werkwijzen in de omgeving van een opleiding kunnen een prikkel geven tot studielastbepaling. Tegelijkertijd en/of los hiervan kan een opleiding bepaalde doelen nastreven, waarvoor studielastbepaling een nuttig instrument is. Bijvoorbeeld de doelen: studeerbaarheid voor studenten, equivalentie van studiepunten, niveaubepaling en -garanties voor opleidingen (zie ook § 2.1).
2. Deze prikkel en de eigen doelen leiden voor de opleiding tot een eerste keuzepunt: gaan we de studielast louter op papier bepalen (natte vingerwerk) of proberen we een reële inschatting van de studielast te verkrijgen?
3. Als men kiest voor een 'papieren bepaling' leidt dat tot een document: een beschrijving van het programma in termen van studieonderdelen en bijbehorende studielast. Deze dient nominaal neer te komen op 1680 uur, hetgeen bepaald kan worden aan de hand van de documenten ("2" in figuur 2.1).
4. Als men kiest voor een "reële" bepaling van de studielast, kan men gebruik maken van diverse normen die in de loop der tijden al zijn opgesteld (zie § 2.1.3). De toegepaste normen laten zich ook onderzoeken ("3" in figuur 2.1). Dit proces leidt tot een output: een document met de beschrijving van de studielast van een programma, nu gebaseerd op bepaalde normen.

Figuur 1

Figuur 2

5. Een volgende keuze in het proces is om een eenmaal berekende studielast (hetzij in het papieren programma, hetzij in het programma dat is gebaseerd op normen), te controleren op de mate waarin die feitelijk door studenten wordt gerealiseerd. Als deze controle er niet is, blijft het programma op het niveau van P_1 , en zal dit als onderzoeksmateriaal worden gebruikt.
6. Als de controle er wel is, kan een opleiding kiezen voor verschillende vormen van controleonderzoek: feitelijke tijdsbesteding door studenten, tijdschattingen door studenten, evaluatieve gesprekken, vergelijking met normen van andere opleidingen / instellingen et cetera.
7. Dit controleonderzoek leidt tot data, die al dan niet een discrepantie opleveren met de bestaande gegevens. De opleiding kan naar aanleiding hiervan beslissen om in deze discrepanties zaken bij te stellen:
  - a. als er geen reden is de normen bij te stellen en men wel wil voldoen aan de eis van 1680 uur studielast, kan men het programma bijstellen: bijvoorbeeld programmaonderdelen toevoegen als het programma te licht is (P_2);
  - b. als er wel reden toe is, kan de normeringswijze van de studielast worden aangepast: de normen kunnen bijvoorbeeld worden bijgesteld als het programma te zwaar blijkt;
  - c. soms moeten zowel normen als programma worden bijgesteld. Bij sommige opleidingen heeft dit in het recente verleden geleid tot aanpassing van de studieduur.

2.2.4 Relatie tussen studielast en beleidsdoel

Zoals in § 2.1 aangegeven, is niveauhandhaving een van de doelen die gerealiseerd kan worden met het instrument studielastbepaling. Echter, met het instrument studielast kunnen ook andere doelen worden gerealiseerd: garanties bieden voor studeerbaarheid en equivalentie van studieonderdelen bepalen. Als deze doelen ook worden bereikt, is het instrument 'studielastbepaling' een effectief instrument voor deze beoogde en voorziene doelen.

Het is echter een bekend gegeven, dat de onbedoelde en onvoorziene effecten van een beleidsinstrument ook hun stempel drukken op de implementatie en daarmee het succes van het totale proces. Zo kan bijvoorbeeld de programmering van de studielast ook de programmering van de onderwijslast dichtbij brengen. Deze kan zichtbaar maken dat de onderwijsactiviteiten op onevenredige of onwenselijke wijze zijn verdeeld over docenten. Dit kan spanningen veroorzaken waardoor het minder aantrekkelijk is de reële studielast in kaart te brengen. Daarom is in het onderzoek ook gekeken naar enkele mogelijke neveneffecten van studielastbepaling.

2.2.5 Interne versus externe effectiviteit

Het doel van het onderzoek is het proces van studielastbepaling na te gaan, niet om de feitelijke effecten van dat proces: de mate waarin studielastbepaling al dan niet heeft geleid tot een studeerbaar programma, equivalentie van studiepunten en een adequaat niveau van de opleiding. Met andere woorden: het onderzoek richt zich op de implementatie van het proces van studielastbepaling oftewel de interne effectiviteit: in hoeverre slaagt een opleiding erin om de regulatieve cyclus uit te voeren? Het onderzoek richt zich met andere woorden niet op de feitelijke, externe effectiviteit van het proces van studielastbepaling.

2.3 *Conclusie*

Nationaal deel

Het nationale deel van het onderzoek richt zich op de interne effectiviteit van opleidingen met betrekking tot studielastbepaling.

De vraagstellingen van de opdrachtgever zijn door de onderzoekers als volgt ingebed in het raamwerk van de regulatieve cyclus:

1. op welke wijze is de studielast van de jaarroosters van de opleidingen geprogrammeerd?
2. berust de programmering van de studielast op het principe dat de feitelijke studielast zo goed mogelijk in overeenstemming is met de geprogrammeerde studielast?
3. op welke norm is de programmering van de studielast gebaseerd? komt deze overeen met de wettelijke norm? zo nee, welke redenering ligt daaraan ten grondslag? wordt er bij het vaststellen van de studielast rekening gehouden met de verschillen in vooropleiding van studenten en zo ja, hoe?
4. wordt de vastgestelde studielast periodiek gecontroleerd? hoe? frequentie?
5. als de studielast wordt gecontroleerd, wordt deze dan ook bijgesteld als de resultaten hiertoe aanleiding geven?
6. hoe verloopt het proces van studielastbepaling en afstemming binnen de instelling?
7. wat gebeurt er met constatering en adviezen van visitatiecommissies over de omvang, het vaststellen en herijken van de studielast?
8. hoe ziet de regelcyclus met betrekking tot de studielastbepaling van een opleiding eruit?
9. is men tevreden over de besluitvorming van de laatste vijf jaar en de gevolgde procedures om de regulatieve cyclus te doorlopen?

Internationaal deel

Het internationale deel van het onderzoek richt zich op de vraag in hoeverre studielastbepaling een rol speelt in de wetgeving en in de dagelijkse praktijk van onderwijsprogrammering. Hier speelt de vraag van de (verwachtingen omtrent) de externe effectiviteit van studielast wel enige rol. De onderzoeksvragen van de opdrachtgever zijn als volgt overgenomen:

1. Zijn er wettelijke bepalingen met betrekking tot studielast en zo ja, hoe luiden die?
2. Door wie en via welke methoden vindt studielastbepaling plaats?
3. Wordt de vastgestelde studielast periodiek gecontroleerd?
4. Als de studielast wordt gecontroleerd, wordt die dan ook bijgesteld als de resultaten daartoe aanleiding geven?
5. Welke functie vervult studielastbepaling in omringende landen?
6. Hoe evalueert men het instrument studielast in relatie tot garanties omtrent het niveau van een opleiding?

Inhoudsopgave

1	Samenvatting en conclusies	28
2	Achtergrond	28
3	Onderzoeksopzet	29
3.1	Onderzoeksopzet nationaal deel	29
3.1.1	Onderzoek naar de regulatieve cyclus	29
3.1.2	Respondenten en steekproef	29
3.1.3	Typering van de responderende opleidingen	31
3.1.4	Gegevensverwerking en analyse	31
3.1.5	Weergave van de gegevens in tabellen	31
3.2	Onderzoeksopzet internationaal deel	32
3.2.1	Respondenten	32
3.2.2	Gegevensverzameling en analyse	32

Managementsamenvatting

1 Samenvatting en conclusies

2 Achtergrond

3 Onderzoeksopzet

3.1 *Onderzoeksopzet nationaal deel*

3.1.1 **Onderzoek naar de regulatieve cyclus**

De regulatieve cyclus kan niet worden onderzocht volgens het tijdpad dat beschreven staat in § 2.2.3. Immers, er ligt op het moment van onderzoek een programma voor, dat juist het product is van zo'n regulatieve cyclus. Het onderzoek was gericht op het retrospectief reconstrueren van de regulatieve cyclus, die tot het huidige programma heeft geleid. De intentie was na te gaan of er zich in de afgelopen periode van vijf jaar principiële zaken met betrekking tot studielastbepaling hebben voorgedaan. Verder is gevraagd naar het principe achter de huidige studielastverdeling. De vragen waren niet alleen gericht op een beschrijving van de situatie, maar ook op de tevredenheid van de respondenten met het proces van studielastbepaling.

Er is een interviewprocedure ontworpen die telefonisch is afgenomen. De volgende vragen kwamen daarin aan de orde:

- a. hoe ziet de studielast van het huidige programma er uit?
- b. is er de laatste vijf jaar besluitvorming geweest over de studielast van het programma? zo ja, in welke jaren? door welke commissies, personen of gremia?
- c. zijn er van buiten de opleiding signalen gekomen over de zwaarte van de studielast, de studeerbaarheid, het niveau van de opleiding et cetera.? waar kwamen die signalen vandaan (studentonderzoek, visitatiecommissies, werkveld, internationale contacten, et cetera)? wat is er met die signalen gedaan?
- d. wat was de inhoud van de besluitvorming over de studielast in de laatste vijf jaar? is er een principiële doorlichting van alle programmaonderdelen en de studielast ervan geweest? met welk motief? kon men beschikken over normen daarbij? welke normen waren dat?
- e. is er -binnen de opleiding of de instelling - een methodiek en/of normering voorhanden voor de bepaling van de studielast en de controle daarop bij studenten?
- f. hebben zich problemen voorgedaan rond de studielastbepaling? welke problemen waren dat? zijn deze problemen van invloed geweest op de verdere besluitvorming over studielast?
- g. is men tevreden over de studielast van het huidige programma?
- h. is men tevreden over de besluitvorming van de laatste vijf jaar en de gevolgde procedures om de regulatieve cyclus te doorlopen?
- i. is men tevreden over de kwaliteit van de methodieken en normen om studielast te bepalen c.q. te controleren?

3.1.2 **Respondenten en steekproef**

Het nationaal deel van het onderzoek is uitgevoerd onder een representatieve steekproef van 221 opleidingen in het hoger onderwijs (104 WO en 117 HBO). Deze opleidingen zijn verdeeld over de clusters alfa (HOOP-sector WO-taal & cultuur respectievelijk HKO en HPO), bèta (HOOP-sector WO-landbouw, natuur, techniek en gezondheid respectievelijk HAO, HTO en HGZO) en gamma (HOOP-sector WO-economie, recht en sociale

wetenschappen respectievelijk HEO, HSAO). Gestreefd is naar een ongeveer gelijk aantal opleidingen in ieder cluster. Als er een aselechte steekproef zou worden getrokken, zouden de kleine opleidingen (die vooral voorkomen in het alfa-cluster) teveel de overhand hebben. Er is in eerste instantie een gestratificeerde steekproef getrokken met 100% oversampling, omdat we er niet van uit konden gaan dat iedereen direct tijd beschikbaar zou hebben. In ieder stratum zijn aselekt 66 opleidingen getrokken. Per stratum bedroeg het quotum (het aantal te realiseren interviews) 33. Binnen ieder stratum zijn in willekeurige volgorde zoveel respondenten benaderd dat het quotum werd gehaald.

Tijdens het onderzoek bleek dat de keuze voor 100% oversampling gebaseerd was op een te optimistische veronderstelling, gezien de periode waarin het onderzoek diende te worden uitgevoerd (twee weken meivakantie midden in de onderzoeksperiode) en het tijdsbeslag dat van de respondenten werd gevraagd (een interview van een uur plus vooraf invullen van een korte vragenlijst). Het was daarom niet mogelijk tijdig voldoende respondenten te vinden met wie een afspraak kon worden gemaakt. Daarom moest een tweede steekproef worden getrokken om de groep 'te interviewen personen' aan te vullen.

Naar schatting bedraagt het aantal personen dat binnen de krappe onderzoeksperiode kon en wilde reageren circa 33%. De geïnterviewden hebben na afloop vaak aangegeven dat zij de gespreksduur niet problematisch vonden. Zij waardeerden de belangstelling voor dit onderwerp.

Om zich te prepareren kregen de respondenten vooraf een deel van de vragenlijst toegestuurd, waarin de programmabeschrijving aan de orde was.

De telefonische interviews zijn gehouden met vertegenwoordigers van opleidingen, die voldoende op de hoogte zijn waren de studielast van het programma en de besluitvorming daarover in de afgelopen vijf jaar. Aangezien studielast een onderwerp is dat aan de orde kan komen bij zaken als: een kwaliteitszorg(plan), een zelfevaluatie, een bezoek van een visitatiecommissie, de Onderwijs- en Examenregeling, de herprogrammering van een opleiding en dergelijke, waren in principe verschillende personen geschikt als respondent: opleidingsdirecteuren c.q. –coördinatoren, bureaumedewerkers, studieadviseurs, kwaliteitszorgmanagers et cetera.

In tabel 3.1 is weergegeven hoe de deelname over WO/HBO en alfa-, bèta- en gamma-opleidingen is gespreid.

Tabel 3.1 Responderende opleidingen naar WO-HBO en alfa, bèta en gamma

	Alfa	Bèta	Gamma	Totaal
WO	31	40	33	104
HBO	36	42	39	117
Totaal	67	82	72	221

De informatie is verzameld bij die personen die het best geïnformeerd zijn over de onderwijsorganisatie. Dit blijken meestal de studieadviseur of de onderwijscoördinator te zijn.

3.1.3 Typering van de responderende opleidingen

In 84% van de gevallen gaat het om complete opleidingen (vierjarige en enkele vijfjarige); de overige 15% opleidingen zijn bovenbouwopleidingen.

Instellingen hanteren verschillende didactieken binnen hun opleidingen. Bij een kwart van de opleidingen komt dit omdat men onlangs het onderwijs gereorganiseerd heeft. Echter bij veel opleidingen kan de wijze van onderwijs per periode of per jaar verschillen. In het WO komt de traditionele vorm van didactiek echter nog veruit het meest voor. In het HBO komen probleemgestuurd onderwijs en projectonderwijs het meest voor.

Tabel 3.2 Didactische methoden in de onderzochte opleidingen, naar WO en HBO

Didactieken:	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Probleemgestuurd onderwijs	26	25,7	53	46,1	79	36,6
Projectonderwijs	22	21,8	63	54,8	85	39,4
Taakgestuurd onderwijs	21	20,8	33	28,7	54	25,0
Trad., geen explic. didactiek	66	65,3	39	33,9	105	48,6
Andere didactiek	32	31,7	48	41,7	80	37,0
Totaal	167		236		403	

3.1.4 Gegevensverwerking en analyse

De antwoorden van de respondenten werden direct ingevoerd in een databestand. Daarop zijn naast de gebruikelijke frequentietellingen en kruistabellen aanvullende analyses uitgevoerd. Naast de standaard beschrijvingen dienden de aanvullende analyses om vragen te beantwoorden met betrekking tot de aard van de regulatieve cyclus.

Zijn er opleidingen die de regulatieve cyclus meer of minder 'diep' doorlopen? Dat wil zeggen: zijn er opleidingen die wel de studielast bepalen, maar nooit controleren of bijstellen?

Zijn er opleidingen die de regulatieve cyclus min of meer intensief doorlopen? Hiertoe zijn somscores berekend over alle items die per onderdeel van de regulatieve cyclus (bepaling, normstelling, controle, bijstelling) in de vragenlijst waren opgenomen.

Zijn er opleidingen die de regulatieve cyclus kwalitatief meer of minder goed doorlopen? Hiertoe is specifiek gekeken naar mogelijke verschillen tussen opleidingen die wel of niet goed reageren op signalen omtrent de zwaarte van de studielast (te licht, precies goed of te zwaar).

3.1.5 Weergave van de gegevens in tabellen

Waar relevant zijn de uitkomsten van de analyses in tabellen weergegeven. De procenten in de gegevens kunnen zijn gebaseerd op verschillende totalen:

- de percenteringsbasis kan zijn alle respondenten die hebben deelgenomen aan het onderzoek (n=221). Dit is zinvol als de uitspraak ook echt op alle respondenten betrekking moet hebben, bijvoorbeeld bij de vraag of men wel of niet aan controle van studielast doet;
- de percenteringsbasis kan zijn alle respondenten die de vraag hebben beantwoord; bij veel vragen komen kleine aantallen zogenaamde *missings* voor (respondenten die om een of andere reden de vraag niet hebben beantwoord); de missings zijn uitgesloten van

- de percenteringsbasis, waardoor de totale n kleiner is dan het totale aantal respondenten (n=221);
- c. bij vervolgvragen is de percenteringsbasis alle respondenten die de vraag hebben beantwoord, met dien verstande dat het aantal respondenten dat deze vervolgvraag beantwoordt nooit groter kan zijn dan het aantal respondenten dat de voorafgaande vraag met (bijvoorbeeld) 'ja' heeft beantwoord;
  - d. bij meerkeuzevragen zijn de antwoordcategorieën niet wederzijds uitsluitend; voor de respondenten kunnen meer dan een antwoordcategorieën van toepassing zijn; doorgaans wordt bij deze vragen het aantal respondenten dat enige categorie heeft aangekruist als percenteringsbasis genomen, maar als gevolg daarvan tellen de percentages op tot boven de 100%.
- Uiteraard gelden deze verschillen ook voor de berekening van gemiddelden.

3.2 **Onderzoeksopzet internationaal deel**

3.2.1 **Respondenten**

Via Internet en beschikbare schriftelijke documenten is per land bepaald welke gremia relevant zijn voor de bepaling, controle en bijstelling van de studielast. Soms zijn dat organisaties op landelijk beleidsniveau, soms koepelorganisaties, soms concrete instellingen. Na selectie van de relevante gremia zijn concrete personen gezocht om het proces van studielastbepaling vanuit het perspectief van die specifieke organisatie te belichten. Doorgaans hadden deze respondenten functies als: overheidsambtenaar, lid van een adviescommissie of inspecterende organisatie, medewerker van een bureau voor uitwisseling van onderwijs en studenten, onderwijsmanager etc. Per land zijn plm. 8 interviews uitgevoerd, steeds ongeveer gelijk verdeeld over interviews op landelijk, beleids- of controleniveau en interviews op instellingsniveau. De instellingen zijn zodanig geselecteerd, dat sprake was van regionale spreiding en dat er –over alle landen heen- een gelijkmatige spreiding over WO- en HBO-instellingen en alfa-, bèta- en gamma-opleidingen was.

Alle respondenten zijn telefonisch geïnterviewd.

Verder functioneert onder auspiciën van de Europese Raad de European Credit TransferSystem (ECTS), door middel waarvan de equivalentie van studie-onderdelen (studiepunten) tussen instellingen van verschillende landen kan worden bepaald. Hierover is ook documentatie verzameld en tevens is met enkele vertegenwoordigers overlegd over de relatie van dit systeem met studielastbepaling.

3.2.2 **Gegevensverzameling en analyse**

De onderzoeksvragen zijn uitgewerkt tot een gesprekspuntenlijst die met de respondenten werd doorgenomen.

Op basis van deze gesprekken en de per land over het onderwerp studielast verzamelde schriftelijke informatie zijn afzonderlijke landenrapporten geschreven.

Uiteraard is het aantal uitgevoerde interviews niet dermate groot dat in getalsmatige zin sprake kan zijn van representativiteit. De respondenten waren er zich echter van bewust dat zij 'de situatie in hun land' beschreven. Hun uitspraken zijn ook -voorzover al beschikbaar- met elkaar geconfronteerd. Hierdoor, alsmede door de objectiverende invloed van

schriftelijke informatie en documentatie, zijn de landenrapporten op te vatten als adequate schetsen van de situatie in een land terzake van het onderwerp 'studielastbepaling'.

1	Managementsamenvatting	34
2	mana	34
3	mana	34
4	De programmering van de studielast	35
4.1	Doelen voor en proces van studielastbepaling	35
4.1.1	Betrokkenen bij studielastbepaling	36
4.1.2	Problemen bij het bepalen van de studielast	37
4.2	Studiepunten	38
4.3	Het jaarrooster	39
4.4	Garanties voor het realiseren van de studielast	40
4.5	Conclusie	45

1 Managementsamenvatting

2 mana

3 mana

4 De programmering van de studielast

In de hoofdstukken 4 tot en met 7 komen de resultaten aan bod van het nationale deelonderzoek. Achtereenvolgens behandelen die hoofdstukken de programmering van de studielast (hoofdstuk 4), de norm bij studielastbepaling (hoofdstuk 5), de controle van de studielast (hoofdstuk 6), en de bijstelling als slot van de regulatieve cyclus (hoofdstuk 7).

Hoofdstuk 4 is gericht op de programmering van de studielast en de studeerbaarheid ervan. Daarmee komt in hoofdstuk 4 de kern van artikel 7.4 aan de orde: hoe de opleidingen de leden 1, 2 en 8 van dat artikel hebben geïmplementeerd.

Dit hoofdstuk sluit aan bij de volgende onderzoeksvragen:

1. Op welke wijze is de studielast van de opleidingen geprogrammeerd? Zijn aan alle programma-onderdelen studiepunten toegekend? Hoe is het jaarrooster ingericht (zie § 4.2 en 4.3)?
2. Is de programmering van de studielast zodanig dat studenten kunnen voldoen aan de voortgangseis van de WSF (zie § 4.4)?
3. Hoe verloopt het proces van studielastbepaling? Welke doelen heeft een opleiding met de studielastbepaling? Is er afstemming binnen de instellingen over de gehanteerde methode van studielastmeting (zie § 4.1)?

Deze onderzoeksvragen zijn soms nog verder geoperationaliseerd. In de tekst zijn de concrete operationalisaties cursief weergegeven.

Waar illustratief, worden de gegevens in tabellen gepresenteerd. Bij de toelichting op de tabellen wordt steeds verwezen naar uitleg die in § 3.1.5 is gegeven op de verschillende mogelijkheden waarop de tabellen kunnen zijn opgebouwd.

4.1 *Doelen voor en proces van studielastbepaling*

Aan de respondenten zijn vier doelen voorgelegd die opleidingen kunnen realiseren door middel van studielastbepaling: studeerbaarheid, goed opleidingsniveau, beheersen van de zwaarte van een opleiding en uitwisseling van programma-onderdelen.

Het belangrijkste doel om de studielast te bepalen is het maken van een studeerbaar programma (tabel 4.1, waarin gemiddelden op een vijfpuntsschaal zijn weergegeven). Dit geldt voor zowel WO- als HBO-opleidingen, waarbij alleen de alfa-opleidingen in HBO en WO dit doel iets minder belangrijk vinden, maar altijd nog belangrijker dan de overige doelen. Verder zijn van belang het garanderen van een goed opleidingsniveau en het beheersen van de zwaarte van de opleiding.

Tabel 4.1 Doelen voor het bepalen van de studielast

		WO	HBO	Totaal
Kunt u aangeven in hoeverre uw opleiding de studielast bepaalt om		gem.	gem.	gem.
	- een studeerbaar programma te maken?	4,3	4,3	4,3
	- programma-onderdelen uit te wisselen met andere opleidingen?	2,8	2,6	2,7
	- de zwaarte van de vakken beheersen?	3,9	3,6	3,7
	- een goed niveau van de opleiding te garanderen?	4,0	3,8	3,9

Toelichting: weergegeven zijn gemiddelde scores op een vijfpuntsschaal (1 = geheel niet; 5 = in zeer sterke mate); zie ook § 3.1.5. onder punt b

Uitgedrukt in percentages onderschrijft ongeveer 80% van de WO-opleidingen beide doelen. In het HBO vinden opleidingen het garanderen van een goed opleidingsniveau belangrijker dan het bepalen van de zwaarte (76% versus 68%). De bèta-opleidingen vinden de beheersing van de zwaarte van de opleidingen iets belangrijker dan het opleidingsniveau.

Minder belangrijk acht men het bepalen van studielast om programma-onderdelen uit te wisselen met andere opleidingen. Opleidingen die dit een belangrijk doel vinden, zijn vaak WO alfa-opleidingen (25% van hen vindt uitwisseling een belangrijk doel voor studielastbepaling).

Delen alle betrokkenen deze doelen?

Bij ongeveer driekwart van de opleidingen is er een grote tot zeer grote mate van overeenstemming tussen alle betrokkenen binnen de opleidingen over de doelen van de studielastbepaling.

4.1.1 Betrokkenen bij studielastbepaling

Er zijn zeer veel verschillende functionarissen betrokken bij studielastbepalingen. Dit verschilt van opleiding tot opleiding. In de meeste gevallen betreft het opleidingsdirecteuren, -hoofden, -coördinatoren, -managers, studieadviseurs, vakgroepleiders; in andere gevallen examencommissies, opleidingscommissies, speciale projectgroepen, en dergelijke. Bij enkele opleidingen ligt de verantwoordelijkheid buiten de opleiding, namelijk CvB-leden, faculteitscommissies, overleg tussen landelijke commissies.

De formele eindverantwoordelijkheid ligt meestal bij het opleidingsmanagement. In het WO heeft in 46% van de gevallen het opleidingsmanagement de formele eindverantwoordelijkheid, in het HBO is dit 56%. In alle andere gevallen is de situatie zeer verdeeld over docenten, (opleidings)commissies, beleidsmedewerkers, studie-adviseurs, enzovoort.

Ook bij het berekenen van studielast zijn veel verschillende functionarissen betrokken. Het betreft veelal personen uit het opleidingsmanagement of staffunctionarissen binnen de opleiding. In 15% van de gevallen blijken docenten zelf de studielastberekeningen ter hand te nemen.

Bij ruim 70% van de WO-opleidingen en bijna 60% van de HBO-opleidingen is de studielast van programma-onderdelen aan docenten als kader toegewezen waar zij binnen moeten blijven. Bij 6% van de WO-opleidingen en 11% van de HBO-opleidingen raamden de docenten zelf. Bij de overige opleidingen worden verschillende wijzen van toewijzing gehanteerd. Wel is het zo dat uiteindelijk het opleidingsmanagement, ook in de gevallen dat men de studielast berekening over liet aan docenten en anderen, zelf zicht hield op de consequenties er van.

4.1.2 Problemen bij het bepalen van de studielast

In tabel 4.2 is een overzicht gegeven van de onderwerpen die ter discussie hebben gestaan bij de bepaling van de studielast van het programma.

Tabel 4.2 Onderwerpen die ter discussie staan bij studielastbepaling*

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
de onderwijslast van docenten	45	44,6	54	47,0	99	45,8
het studiemateriaal voor studenten	62	61,4	69	60,0	131	60,6
de didactiek	63	62,4	84	73,0	147	68,1
de verhouding contacttijd-zelfstudietijd	67	66,3	92	80,0	159	73,6
anders, nl. ..	40	39,6	37	32,2	77	35,6

* Deze vraag betreft een meerkeuzevraag; hierdoor is het totaal aantal antwoorden hoger dan het aantal respondenten; percentages zijn gebaseerd op aantal respondenten; zie ook § 3.1.5. onder punt d

Bij alle opleidingen hebben zaken ter discussie gestaan bij de bepaling van de studielast van het programma. Het betreft veelal verschillende onderwerpen per opleiding. Vooral in het HBO wordt er flink gediscussieerd over de studielast-bepaling. De meeste voorkomende onderwerpen zijn de verhouding contacttijd/-zelfstudietijd en de didactiek van de opleiding. Ook het studiemateriaal voor studenten wordt besproken bij een meerderheid van de opleidingen. De onderwijslast voor docenten is bij ruim 45% van de opleidingen onderwerp van discussie. Bij ruim eenderde van de opleidingen hebben nog andere onderwerpen een rol gespeeld in de discussie. Het betreft hier een verscheidenheid aan onderwerpen. Relatief vaak genoemd zijn normering aantal pagina's, diepgang van de opleiding, studielastverdeling over studiejaar, enzovoort.

Bij zo'n 20% van de opleidingen is er een knelpunt met betrekking tot het aantal vakantieweken van docenten.

Rond de studielastbepaling van het huidige programma hebben zich bij een-derde van de opleidingen (ruim 40% in het HBO en 27% in het WO) problemen voorgedaan. Ook hier betreft het een verscheidenheid aan problemen. Enkele voorbeelden zijn de verdeling van de laatste studiepunten, de zwaarte van nieuwe onderdelen en de verdeling van de studielast over het gehele jaar. In 40% van de gevallen hebben deze problemen volgens de respondenten een positieve invloed gehad op de verdere besluitvorming over de studielast; in alle andere gevallen was er geen noemenswaardige invloed.

4.2 *Studiepunten*

Deze paragraaf gaat over de letterlijke naleving van de wettelijke bepalingen van artikel 7.4, eerste lid.

Zijn alle programma-onderdelen in studiepunten uitgedrukt?

Nagenoeg alle opleidingen hebben de programma-onderdelen van alle jaren uitgedrukt in studiepunten en opgenomen in de studiegids of een ander document (tabel 4.3). Bij 2% van de WO-bèta-opleidingen en 7% van de HBO-bèta-opleidingen dient daartoe een ander overzicht. Echter, 3% van de opleidingen in WO-alfa, 11% in HBO-alfa en 2% in HBO-bèta heeft een dergelijk overzicht van studiepunten van programma-onderdelen niet.

Het gestelde in de eerste volzin van artikel 7.4, lid 1 wordt dus overwegend nageleefd, behalve bij een minderheid van de ondervraagde opleidingen.

Tabel 4.3 Programma-onderdelen uitgedrukt in studiepunten?

	WO			HBO			Tot.
	alfa	beta	gamma	alfa	beta	gamma	
Is er een studiegids met een overzicht van alle programma-onderdelen van alle programmajaren en de bijbehorende studiepunten?							
ja	97%	98%	100%	86%	90%	89%	93%
nee	3%			11%	2%		3%
ander overzicht, nl. ..		2%		3%	7%	11%	4%

Toelichting: zie ook § 3.1.5. onder punt b

Met hoeveel studiebelastinguren komt een studiepunten overeen?

Bij alle opleidingen staat 1 studiepunten voor 40 studiebelastinguren (sbu's). Bij drie HBO-alfa opleidingen is dat anders (alle drie muziekopleidingen), in één geval onder de vermelding dat in het kunstonderwijs de studielast hoger ligt.

Het gestelde in de tweede volzin van lid 1 van artikel 7.4 wordt dus, behoudens enkele uitzonderingen, nageleefd.

Dat de studielast van een onderwijseenheid wordt uitgedrukt in hele studiepunten leidt ertoe dat onderwijseenheden (programma-onderdelen) meer kunnen (en zullen) omvatten dan 1 studiepunten, kennelijk om versnippering te voorkomen. Deze bepaling in de derde volzin van art. 7.4, 1e lid is niet nagevolgd, aangezien er geen relatie te verwachten valt met (garanties voor) het niveau van de opleiding (de doelstelling van dit onderzoek).

4.3 *Het jaarrooster*

Deze paragraaf gaat over de naleving van het tweede en achtste lid van artikel 7.4.

Het 2e lid van art. 7.4 bepaalt, dat de studielast van een opleiding 168 studiepunten bedraagt.

Het 8e lid van artikel 7.4 bepaalt, dat het programma zo moet zijn ingericht dat de student redelijkerwijs kan voldoen aan de norm inzake studievoortgang.

Beide bepalingen samen wijzen in de richting van een gelijkmatige spreiding van studiepunten en een consequente programmering:

- gelijkmatige spreiding van de studielast over het totale programma, dus 42 studiepunten per jaar bij een vierjarige opleiding;
- consequente programmering binnen het jaarprogramma: hiervan is sprake als de 42 studiepunten ook feitelijk zijn ingeroosterd, dus geen 'vrij zwevende' studiepunten;
- (een verbijzondering van b) hoe verplichtend zijn de ingeroosterde studiepunten: gaat het om verplichte onderdelen of keuze-onderdelen?

Worden er 42 studiepunten per programmajaar ingeroosterd?

Bijna alle opleidingen programmeren voor elk studiejaar 42 studiepunten. In het eerste jaar zijn er geen afwijkingen: indien men hiervan afwijkt is het in hogere jaren. Dan programmeert men

òf meer dan 42 studiepunten, òf worden (kleine) tekorten in het ene jaar gecompenseerd door een overschot in het andere jaar. In een enkel geval zijn keuze-onderdelen niet ingeroosterd of zijn vakken in de loop der jaren ‘verschoven’. In totaal zijn er slechts 7 uitzonderingen waar geen sprake is van 42 studiepunten in het tweede, derde of vierde jaar, wat overeenkomt met 3%.

Zijn alle programma-onderdelen ook feitelijk ingeroosterd?

Alle programma-onderdelen met hun studiepunten zijn bij nagenoeg alle opleidingen ingeroosterd in het jaarprogramma voor het eerste jaar. Dit geldt bij 89% van de opleidingen ook voor de overige jaren. Het derde en vierde programma-jaar laat men her en der wel eens afwijken. Hiervoor genoemde redenen zijn keuzeonderwijs, keuzevakken en projecten, stages en afstudeerfase.

Zijn alle ingeroosterde studiepunten verplichte onderdelen of keuze-onderdelen?

Bij 70% van de opleidingen (89% in het WO en 58% in het HBO) zijn alle 42 studiepunten van de propedeuse verplicht ingeroosterd. Bij de overige propedeuses is maximaal 10 studiepunten vrije keus, maar meestal is de vrije keus in de propedeuse beperkt tot slechts 2 studiepunten. In het tweede studiejaar is er bij iets meer opleidingen (46%) keuzevrijheid. Het gemiddeld aantal studiepunten dat vrij is om te besteden bedraagt bij deze opleidingen acht studiepunten (varieert van 2 tot 22). Een vergelijkbare situatie treffen we aan in het derde en vierde studiejaar, maar in de latere jaren neemt de omvang van de vrije ruimte wel toe.

4.4 Garantias voor het realiseren van de studielast

De programmering van de studielast kan ook worden onderzocht aan de hand van de aanwezigheid van factoren die bevorderlijk zijn voor studeerbare programma's. Uit de VSNU-handleiding (1989) valt af te leiden dat bevorderlijke factoren zijn:

- a. een hoog aantal netto onderwijsweken: 42 weken voor een regelmatige studielast van 40 uur per week, waarbij de veronderstelling is dat studenten steeds ‘aangesproken moeten worden’. Dit kan onderzocht worden door te kijken naar:
  1. de programmering van de onderwijsweken tussen de zomervakanties;
  2. de programmering van overige vakanties;
- b. zoveel mogelijk actieve studieweken:
  3. niet uitzonderlijk veel contactvrije weken per onderwijsperiode;
  4. een regelmatige jaarindeling (semester, kwartester, blokken van 10 weken etc.): dit met het oog op geregelde tentaminering (over stof van niet te grote omvang);
- c. geen concurrentie tussen vakken.

Hoe zijn de onderwijsweken geprogrammeerd tussen de zomervakanties?

De meeste opleidingen startten in 1998 hun onderwijs in week 36 of 37. Dit geldt dan voor alle programmajaren. Gezien de 53e week in 1998 komt dit neer op 26 of 27 weken in dat kalenderjaar.

Minder uniform is men in het vaststellen van de einddatum van het studiejaar (tabel 4.4). De week waarin de meeste opleidingen stoppen is week 24 (bijna 15%), maar daaromheen zit een

grote spreiding. Tussen de weken 23 en 26 van het huidige jaar (1999) stopt telkens ongeveer 10% à 15%, maar vele opleidingen stoppen al ver voor week 23 (vroegste stop: week 19; laatste stop: week 29).

In het WO stopt men gemiddeld vroeger dan in het HBO. Met name de WO-alfa opleidingen stoppen vroeg.

Tabel 4.4 Einde van het jaar, uitgedrukt als laatste collegeweek

einde in week	WO			HBO			tot.
	alfa	bèta	gamma	alfa	bèta	gamma	
19	14%		6%				3%
20	10%					3%	2%
21	10%	4%	11%			12%	6%
22	14%	8%	6%	21%	16%	6%	12%
23	5%	8%	17%	14%	34%	18%	17%
24	19%	17%	17%	21%	16%	29%	20%
25	19%	17%	6%	7%	13%	21%	14%
26	5%	42%	11%	24%	6%	6%	15%
27		4%	17%	14%	16%	3%	9%
28	5%		6%			3%	2%
29			6%				1%
totaal	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Toelichting: zie ook § 3.1.5. onder punt b

Hoeveel bruto en netto onderwijsweken zijn er?

Gemiddeld bedraagt de bruto lesperiode (bruto aantal onderwijsweken) 41 weken (tabel 4.5). De netto lesperiode in het WO bedraagt op deze wijze berekend 38,5 weken (de alfa-opleidingen iets minder) en die in het HBO 36,6 weken.

Bij de WO-alfa opleidingen die 36 of minder netto onderwijsweken hebben, is de spreiding tussen de 30 en 36 weken; bij de WO-gamma-opleidingen 31-36; WO-bèta 35-36; HBO-gamma 32-36, HBO-alfa 33-36 en HBO-bèta 34-36 netto onderwijsweken.

Omdat de maat is samengesteld uit vele variabelen, komt het voor dat opleidingen met een ontbrekende waarde op een van die variabelen niet in de analyse kunnen worden opgenomen. Zo resteren 145 respondenten (66%).

Tabel 4.5 Aantal bruto en netto onderwijsweken

		WO			HBO			tot.	
		alfa	bèta	gamma	alfa	bèta	gamma		
	<40	48%	13%	22%	17%	25%	26%	25%	
	40-42	24%	13%	33%	41%	47%	50%	37%	
	>42	29%	74%	44%	41%	28%	24%	38%	
gemidd. bruto		41	43	42	42	42	41	42	
	<37	48%	5%	33%	38%	47%	39%	37%	

	37-39	24%	23%	6%	52%	44%	48%	36%
	40-42	24%	73%	50%	7%	9%	12%	25%
	>43	5%		11%	3%			3%
gemiddeld netto		36	40	38	37	36	36	37
n		20	20	15	27	32	30	144

Welke jaarindeling is er?

In het WO komen de meest uiteenlopende jaarindelingen voor. Bij een-derde van de WO-opleidingen hanteert men geen jaarindeling. De overige opleidingen hanteren zeer verschillende jaarindelingen variërend van twee semesters tot wel zeven blokperiodes per studiejaar. Slechts enkele opleidingen kennen afwijkende jaarindelingen gedurende het gehele vierjarige onderwijsprogramma.

Bij 85% van de opleidingen (in het HBO 89%, in het WO 84%) wordt een periode afgesloten met een tentamenweek of dienen studenten opdrachten in te leveren.

Contactvrije weken

Ruim 60% van het aantal opleidingen programmeert contactvrije lesperiodes. Daarbij is er een verschil tussen het HBO en het WO: in het HBO komt dit voor bij tweederde van de opleidingen tegen zo'n 44% van de WO-opleidingen. Deze contactvrije periodes zijn meestal bedoeld als tentamenvoorbereiding of het werken aan opdrachten.

Tabel 4.6 laat het aantal contactvrije weken zien bij de opleidingen waarbij dat voorkomt. In het HBO verschilt het gemiddelde aantal contactvrije weken niet tussen de sectoren. In het WO hebben de alfa-opleidingen een week meer contactvrij lesperiode dan de bèta's, en twee weken meer dan de gamma's.

Tabel 4.6 Aantal contactvrije weken in de propedeuse

	WO			HBO			tot.
	alfa	beta	gamma	alfa	beta	gamma	
1	11%	5%		19%	17%	19%	13%
2	5%	5%		5%	10%		5%
3	11%	19%	60%	10%	17%		16%
4	5%	24%	10%	24%	34%	33%	24%
5	21%	19%		10%	3%	5%	10%
6	21%	5%	10%	5%		14%	8%
7		5%	10%	5%		10%	4%
8		5%	10%		7%	10%	5%
9			10%		3%		2%
11	5%	5%			3%		2%
12	11%			14%	3%	5%	6%
14	5%			5%		5%	2%
16	5%						1%
totaal gemiddelde	6	5	4	5	4	5	5
	n	19	21	10	21	29	21

Toelichting: zie ook § 3.1.5. onder punt b

Schatting van het aantal actieve studieweken

Het geheel overziend, zijn naar schatting van de respondenten propedeusestudenten in het WO gemiddeld 40,0 weken en in het HBO gemiddeld 39,2 weken actief met het onderwijs bezig (tabel 4.7). Bijna 60% van de opleidingen (in het WO 40%, in het HBO 70%) geeft hierbij aan dat studenten minder dan 42 weken actief zijn. Er worden veel verschillende redenen genoemd waarom de 42 weken niet gehaald worden. De twee meest genoemde redenen zijn: herkansingen die tevens zijn ingeroosterd en 'studenten studeren allen verschillend' en ... '...niet zoals zou moeten'.

Deze situatie geldt bij nagenoeg alle opleidingen ook voor de andere studiejaren. Wel geeft men aan dat studenten, gezien het programma-aanbod, wel minstens 42 studiepunten per studiejaar kunnen halen.

Tabel 4.7 Contacturen en actief studeren

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Zijn er in een periode een of meer weken waarin geen contacttijd is gepland? ^{a)}						
ja	49	55,7	74	66,1	123	61,5
nee	39	44,3	38	33,9	77	38,5
Hoe worden de studenten geacht die tijd zonder contacturen te besteden? ^{b)}						
tentamenstudie	26	66,7	26	41,3	52	51,0
werken aan opdrachten			9	14,3	9	8,8
anders, nl. ..	13	33,3	28	44,4	41	40,2
Doen de studenten dat ook in het eerste jaar? ^{b)}						
ja	33	91,7	57	91,9	90	91,8
nee	3	8,3	5	8,1	8	8,2
Hoeveel weken van het jaar zijn de studenten naar alle waarschijnlijkheid actief met het onderwijs bezig? ^{b)}						
Gemiddeld aantal	40,0		39,2		39,5	

Toelichting: ^{a)} zie ook § 3.1.5. onder punt b; ^{b)} zie ook § 3.1.5. onder punt c

Verdeling van de studielast

Ongeveer 95% van de opleidingen geeft aan dat de te realiseren studiepunten (in hoge mate) gelijkmatig over het programma verdeeld zijn; bij de resterende 5% geeft men aan dat er pieken en dalen in de verdeling zitten (tabel 4.8).

Bij 40% van de opleidingen (in het WO 36% en in het HBO 44%) is er geen sprake van concurrentie tussen programma-onderdelen. Bij ruim een derde van de opleidingen wordt aangegeven dat er wel enkele veeleisende programma-onderdelen zijn die mogelijkerwijs de studie voor andere vakken belemmeren.

De overgrote meerderheid van de opleidingen (zo'n 84%) vindt wel dat de programma-onderdelen zodanig zijn ingericht dat studenten zinvol 40 uur per week kunnen besteden aan hun studie.

Tabel 4.8 Studeerbaarheid van het opleidingsprogramma

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Is het voor de studenten, gezien het programma-aanbod, in ieder programmajaar mogelijk om 42 studiepunten te behalen?						
ja, volledig	85	94,4	106	94,6	191	94,6
ja, zelfs meer dan 42	5	5,6	6	5,4	11	5,4
Zijn de te realiseren studiepunten gelijkmatig over het programma verdeeld?						
ja, geheel	70	77,8	88	78,6	158	78,2
in hoge mate	15	16,7	19	17,0	34	16,8
er zijn pieken en dalen	5	5,6	5	4,5	10	5,0
Is er concurrentie tussen vakken, zodanig dat de inspanningen voor het ene vak de studie voor het andere vak verhinderen?						
nee, niet	23	35,9	42	43,8	65	40,6
meestal niet	17	26,6	18	18,8	35	21,9
er zijn enkele veeleisende programma-onderdelen	22	34,4	35	36,5	57	35,6
anders	2	3,1	1	1,0	3	1,9
Zijn programma-onderdelen zo ingericht dat studenten zinvol 40 uur per week kunnen besteden aan hun studie?						
ja, geheel	55	87,3	78	82,1	133	84,2
in hoge mate	7	11,1	14	14,7	21	13,3
in het begin van een periode	1	1,6	3	3,2	4	2,5
kunnen ze nog niet zoveel doen						

4.5 Conclusie

Het belangrijkste doel om de studielast te bepalen is het maken van een studeerbaar programma en het garanderen van een goed opleidingsniveau. Ruim driekwart van alle opleidingen onderschrijft beide doelen gelijktijdig.

Bij de bepaling en berekening van de studielast zijn veel verschillende functionarissen betrokken, hetgeen verschilt van opleiding tot opleiding. De formele eindverantwoordelijkheid ligt meestal bij het opleidingsmanagement.

Er wordt flink gediscussieerd over de studielastbepaling en dan vooral over de verhouding contacttijd-zelfstudietijd, de didactiek en het materiaal.

Nagenoeg alle opleidingen leven de bepaling na uit artikel 7.4, eerste lid over de bepaling van de studielast van het programma. De studielast van de programma-onderdelen van het merendeel van de opleidingen is bepaald; een studiepunten komt overeen met 40 studiebelastingsuren en per jaar worden 42 studiepunten verroosterd.

Een verdere 'toets' op de mate van vrijblijvendheid in de programmering van de studiepunten leverde op, dat dit niet vaak voorkomt. Als regel zijn de programma's tamelijk strak vastgelegd. Het aantal studiepunten voor keuze-onderdelen is betrekkelijk klein, zeker in de propedeuse. Dit kan als een verdere bevestiging worden gezien van het naleven van artikel 7.4, 1e lid.

Er zijn vier manieren onderzocht door middel waarvan de opleidingen garanties kunnen inbouwen om de programma's studeerbaar te maken.

Als eerste is onderzocht hoe groot het aantal netto onderwijsweken is. Een hoog aantal netto onderwijsweken kan bevorderen dat studenten frequent studeren en de jaarlijkse studielast gelijkmatig verdelen. In het WO is het gemiddeld aantal 38,5 en in het HBO 36 netto onderwijsweken. Het percentage opleidingen met 36 of minder netto onderwijsweken is aanzienlijk: 48% van de AO-alfa opleidingen, 47% van de HBO-bèta opleidingen, naast 5% van de WO-bèta opleidingen.

Ten tweede is onderzocht of de programma's een regelmatige jaarindeling kennen. Bij een derde van de WO-opleidingen is dat niet het geval. 85% geeft aan dat de onderwijsperiodes worden afgesloten met een tentamen of opdracht. Het formeel afronden van een onderwijsperiode kan bevorderlijk zijn voor frequente en gerichte tentamenstudie of andere studie-activiteiten.

Ten derde is onderzocht of er veel contactvrije weken zijn. Dit is in principe een goede zaak, mits er in een onderwijsperiode niet te veel contactvrije weken zijn. Als er echter aan het einde van een jaar geen formele afsluiting is van de onderwijsperiode, en er een groot aantal contactvrije weken is, dreigt het risico dat deze weken bij de vakantie worden getrokken. Daarmee zou het aantal netto onderwijsweken verder afnemen. Het aantal contactvrije weken is hoog bij de WO-alfa en HBO-alfa opleidingen (ruim 20% heeft 12 tot 16 weken contactvrij).

Ten vierde is onderzocht of de studielast gelijkmatig is verdeeld over de vakken. 5% van de opleidingen vindt dat er pieken en dalen zijn in de programmering van de studielast. 36% is van mening dat er enkele veeleisende programma-onderdelen zijn. Toch vindt slechts 16% van alle opleidingen dat de programma-onderdelen zo zijn ingericht dat de studenten onmogelijk zinvol 40 uur per week kunnen besteden aan hun studie.

Het onderzoek naar de bevorderlijke factoren voor studeerbare programma's levert niet altijd een positief beeld op: de daarvoor als noodzakelijk veronderstelde garanties zijn (afhankelijk van de factor) niet aanwezig bij 5 tot 36% van de opleidingen.

Desalniettemin schat meer dan de helft van de opleidingen (en dan vooral in het HBO) in dat studenten minder dan 42 weken per studiejaar actief zijn. Gemiddeld zijn bijvoorbeeld de propedeuse-studenten iets minder dan 40 weken per jaar actief. Toch beweren de opleidingen dat studenten gezien het onderwijs-aanbod wel minstens 42 studiepunten per studiejaar kunnen halen.

De conclusie is dat artikel 7.4 eerste lid nagenoeg volledig wordt nageleefd, evenals het tweede lid. Echter, de opleidingen laten in mindere mate zien dat zij artikel 7.4, achtste lid ook volledig naleven: niet altijd zijn de factoren aanwezig die de programma's studeerbaar maken en waardoor de studenten –naar veronderstelling- de in de WSF vereiste norm voor studievoortgang kunnen halen. Met name is het aantal netto onderwijsweken te laag, is daarnaast het aantal contactvrije weken te hoog en is er nog teveel sprake van veeleisende programma-onderdelen (die de studie voor andere vakken kunnen verhinderen).

1	Managementsamenvatting	48
2	mana	48
3	mana	48
4	De programmering van de studielast	48
5	De norm	49
5.1	Normering van één studiepoint	49
5.2	De basis van studielastbepaling	50
5.3	Deficiënties, herkansingen en normstudent	52
5.4	Afstemming over de normstelling	53
5.5	Conclusie	53

1 Managementsamenvatting

2 mana

3 mana

4 De programmering van de studielast

5 De norm

In dit hoofdstuk wordt nagegaan welke normen de opleidingen zoal toepassen als zij de studielast bepalen. Die normen kunnen betrekking hebben op:

- a. de normering van het aantal studiebelastingsuren voor één studiepunt, inclusief het al dan niet meerekenen van verliesuren
- b. de mate waarin globale informatie is gebruikt om de studielast te bepalen, dan wel gedetailleerde informatie over de onderdelen
- c. het al dan niet meerekenen van het wegwerken van deficiënties en de deelname aan herkansingen
- d. het richtniveau voor de ‘normstudent’
- e. tot slot is gevraagd naar de mening over het afstudeerniveau van de opleiding en de eisen die aan de studenten worden gesteld.

5.1 Normering van één studiepunt

Staat een studiepunt voor 40 studiebelastingsuren, inclusief enige verliestijd? De gangbare norm is dat enige verliestijd mag zijn inbegrepen, alhoewel niet is gespecificeerd hoe groot die verliestijd mag zijn.

In tabel 5.1 zijn enkele bevindingen weergegeven over de normen die men hanteert bij het bepalen van de ‘tegenwaarde’ van een studiepunt, dat wil zeggen normen ten aanzien van wat een student moet doen om een studiepunt te behalen.

Bij driekwart van de WO-opleidingen en 58% van de HBO-opleidingen staat één studiepunt voor 40 studiebelastingsuren (sbu’s) inclusief enige verliestijd, zoals pauzes tussen colleges en het academische kwartiertje (vooral WO gamma-opleidingen vermelden vaker het academisch kwartiertje). Bij de overige opleidingen staat 1 studiepunt voor 40 sbu’s exclusief enige verliestijd (dit is met name het geval bij HBO alfa-opleidingen).

Al met al lopen de verliestijden volgens de respondenten behoorlijk op. Bij die opleidingen die het verlies incalculeren (in de tabel: de groep ‘inclusief’) is het aantal netto sbu’s gemiddeld ruim 33 uur per week (32,6 uur in WO en 34,6 uur in HBO). Dat is 7 uur minder dan de veronderstelde 40 uur. Het academisch kwartiertje neemt hiervan gemiddeld de meeste tijd in beslag; in het WO meer dan in het HBO. Bij de WO bèta-opleidingen, die het verlies incalculeren, houdt men het laagste aantal netto uren over, namelijk 31,5 uur gemiddeld. Gamma-HBO houdt gemiddeld de meeste uren over, namelijk 35,8 uur per week.

Over alle opleidingen (in de tabel de groepen inclusief en exclusief verliestijd samen) is het gemiddelde hoger, namelijk 34,9 uur gemiddeld in het WO en 37,1 uur gemiddeld in het HBO.

Tabel 5.1 Normering van de studiebelastinguren

	WO				HBO				
	alfa	bèta	gamma	TOTAAL	alfa	bèta	gamma	TOTAAL	
Als bij uw opleiding 1 studiepunt staat voor 40 studiebelastinguren, is dat dan inclusief of exclusief enige verliestijd? ^{a)}									
inclusief	80%	75%	69%	75%	40%	73%	59%	58%	
exclusief	20%	25%	31%	25%	60%	28%	41%	42%	
Uitgedrukt in tijd (groep inclusief en exclusief samen) ^{b)}									
aantal netto sbu p/w	35,7	34,1	35,0	34,9	38,5	35,8	37,1	37,1	
= percentage van 40 s.b.u.'s	89%	85%	88%	88%	96%	90%	93%	93%	
Uitgedrukt in tijd (alleen groep inclusief) ^{b)}									
aantal netto sbu p/w	34,2	31,5	32,4	32,6	35,7	33,8	35,8	34,6	
= percentage van 40 s.b.u.'s	86%	79%	81%	82%	92%	85%	90%	87%	
aantal uren verlies p/w	5,8	8,5	7,6	7,4	4,3	6,2	4,2	5,4	
Waaruit bestaat het verschil tussen netto en bruto: de verliesuren? ^{b)}									
academisch kwartiertje	41%	32%	50%	40%	8%	14%	16%	13%	
pauze tussen colleges	68%	64%	32%	56%	38%	57%	37%	47%	
anders, nl. ..	18%	18%	23%	19%	62%	36%	53%	47%	

Toelichting: ^{a)} zie ook § 3.1.5. onder punt b; ^{b)} zie ook § 3.1.5. onder punt c

5.2 De basis van studielastbepaling

Hoe precies is de informatie waarop de studielastbepaling is gebaseerd? De veronderstelling is dat meer gedetailleerde informatie een realistischer norm oplevert dan globale informatie.

Bij bijna 40% van de WO-opleidingen en 57% van de HBO-opleidingen (en dan vooral bij de HBO alfa-opleidingen) berust de berekening op globale informatie (tabel 5.2).

Bij ruim de helft van de WO-opleidingen en een derde van de HBO-opleidingen is de informatie waarop de studielast van het huidige programma berust gebaseerd op precieze informatie.

Tabel 5.2 Aard van de informatie waarop de studielast van het huidige programma berust

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
. precieze informatie zodat de studielast per onderdeel berekend kon worden	55	53,4	39	33,9	94	43,1
. globale informatie over de studielast per onderdeel (raming)	40	38,8	65	56,5	105	48,2
. alleen informatie over het belang van bepaalde onderdelen	1	1,0	2	1,7	3	1,4
. anders, nl.	7	6,8	9	7,8	16	7,3
Totaal	103	100	115	100	218	100

Toelichting: zie ook § 3.1.5. onder punt b

Door de opleidingen worden verschillende aspecten genoemd die betrokken zijn bij de berekening van de studielast (tabel 5.3). Dit zijn in ieder geval de contacttijd, de voor- en nabereiding van de colleges, de tentamenvorbereiding en de tentamendeelname. Ook met de tijd besteed aan de tentamens wordt meestal rekening gehouden. Andere aspecten die nog genoemd zijn, zijn opdrachten, excursies, begeleidingstijd, veldwerk en scriptie.

Tabel 5.3 Aspecten die betrokken zijn bij de studielastberekening

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
contacttijd	51	23,0	39	22,9	90	23,0
voor- en nabereiding van colleges	51	23,0	38	22,4	89	22,7
tentamenstudie	48	21,6	39	22,9	87	22,2
deelname aan tentamens	45	20,3	39	22,9	84	21,4
andere onderdelen, nl. ..	27	12,2	15	8,8	42	10,7

Toelichting: deze vraag betreft een meerkeuzevraag; hierdoor is het totaal aantal antwoorden hoger dan het aantal respondenten; percentages zijn gebaseerd op aantal respondenten; zie ook § 3.1.5. onder punt d

Ruim de helft van de opleidingen hanteert het aantal pagina's per uur als norm. Dit gebeurt echter vooral in het WO (62%: vooral gamma-opleidingen in tegenstelling tot bèta-opleidingen). In het HBO hanteert men veel minder frequent het aantal pagina's als norm (46%: vooral alfa in tegenstelling tot gamma-opleidingen). Er worden zeer verschillende paginanormen gehanteerd, afhankelijk van de stof. Bij Nederlandstalige literatuur is 5 à 6 pagina's per uur het meest voorkomend, maar er zijn ook opleidingen die 10 of zelfs 20 pagina's per uur hanteren. Bij Engelstalige literatuur is het aantal pagina's per uur iets minder.

Bijna 50% van de WO-opleidingen en bijna 40% van de HBO-opleidingen hanteert een norm voor hoor- en werkcolleges (de alfa-opleidingen in HBO en WO doen dit significant minder). Bij vele opleidingen is 40 uur college één studiepunt, maar er zijn ook zeer veel variaties, waarbij bijvoorbeeld werkcolleges zwaarder of juist lichter dan hoorcolleges worden berekend.

Ook bijna de helft van de opleidingen (46%) hanteert normen voor de berekening van practica (de alfa-opleidingen in WO en HBO doen dit significant minder). Meestal is ook hier 40 uren contacttijd één studiepunt, maar ook geheel andere zeer uiteenlopende normen worden gehanteerd.

Een kwart van de opleidingen (30% WO en 21% HBO) heeft normen voor werkstukken en opdrachten. Meestal is hier eveneens 40 uur studiebelasting één studiepunt. Er zijn echter ook enkele opleidingen die het aantal pagina's van een werkstuk waarderen, of waarbij docenten een bepaalde schatting maken van de inzet van de student. De variatie in berekening of normering is enorm, maar dat geldt voor alle sectoren.

De grote meerderheid (85%) van de opleidingen heeft normen voor stage en scriptie. Enkele uitzonderingen komen voor bij de WO bèta- en HBO alfa-opleidingen. De wijze waarop is ook hierbij zeer gevarieerd. In veel gevallen heeft men een vast aantal studiepunten; dit aantal kan echter variëren van 5 tot 42. In een enkel geval bepaalt een docent de norm naargelang de inzet van de student.

Bij zo'n 20% van de opleidingen hanteert men de norm van 1 uur zelfstudie op 1 uur college.

5.3 Deficiënties, herkansingen en normstudent

Worden de studiepunten voor het wegwerken van deficiënties meegerekend? De gangbare norm gaat ervan uit dat dat niet gebeurt.

Geen enkele WO-opleiding rekent studiepunten voor het wegwerken van deficiënties. Studenten krijgen de studielast van deficiënties boven op hun normale studielast. In het HBO rekent echter zo'n 20% van de opleidingen het wegwerken van deficiënties echter wel tot de normale studielast.

Wordt de studietijd die nodig is om herkansingen te halen meegerekend in de studielast? De gangbare norm is dit niet te doen, omdat verondersteld wordt dat de studielast is afgestemd op de tijd die de mediane student nodig heeft om met succes deel te nemen aan de toetsing van een programmaonderdeel. Studenten met minder capaciteiten dan de mediane student worden verondersteld meer tijd te besteden aan hun studie. Als voor sommigen een herkansing nodig is, mag dat worden toegeschreven aan het niet hebben besteed van voldoende studietijd.

Het deelnemen aan herkansingen wordt bij 15% van de WO- (relatief veel bèta) en 20% van de HBO-opleidingen (relatief veel alfa) daarentegen wel tot de studielast van afzonderlijke programmaonderdelen gerekend en is daarbij onderdeel van de 42 geprogrammeerde studiepunten.

Op welk type student richt de opleiding zich: op de reguliere instroom (havo voor HBO, vwo voor WO) en op de betere, de gemiddelde of de zwakkere student? De veronderstelling is dat opleidingen die zich richten op de betere student programma's zullen hebben die minstens door een deel van de studenten als zwaar zal worden ervaren.

In het WO wordt bij tweederde van de opleidingen de gemiddelde VWO-abituriënt als normstudent gehanteerd. Bij bijna 30% van de opleidingen is dit echter de betere VWO-abituriënt. Zo'n 80% van de HBO-opleidingen hanteert de gemiddelde havist als normstudent en zo'n 18% het gemiddelde tussen VWO'er en havist.

Hoe waardeert men het afstudeerniveau van de studenten en welke eisen worden aan de student gesteld? De veronderstelling is dat opleidingen met een hoog afstudeerniveau en pittige eisen vaker als zwaar worden ervaren.

Driekwart van de opleidingen vindt het afstudeerniveau van de studenten van hun opleiding goed. Ruim 20% van de opleidingen vindt het niveau gemiddeld. De overige 5% schat het eindniveau van hun opleiding matig tot slecht in.

Ruim 60% van de WO-opleidingen en 55% van de HBO-opleidingen stellen gemiddelde eisen aan de student voor het behalen van studiepunten. Pittige eisen aan de studenten worden door 38% van de opleidingen gesteld. Dit laatste zou blijken uit veel verschillende aspecten zoals de rendementen van de opleiding, het aantal exacte vakken, de daadwerkelijke tijd die studenten nodig hebben, uit evaluaties onder studenten, enzovoort.

Welke mogelijkheden zijn er voor de betere student om extra studiepunten te halen?

De meeste opleidingen bieden de betere studenten de gelegenheid extra studiepunten te behalen. In het WO doet zelfs ruim 80% van de (vooral bèta- en gamma-) opleidingen dit, in het HBO bijna 60%.

5.4 Afstemming over de normstelling

Is er sprake van afstemming tussen de opleiding en gremia in haar omgeving over de normstelling voor de studielast?

Bij nagenoeg alle opleidingen is er over de normstelling van de studielast overleg geweest tussen de opleiding en een bovenliggend gremium binnen de instelling. Dit betreft meestal de sector/faculteit (60% in het WO en 43% in het HBO), bij 32% van de WO- en 23% van de HBO-opleidingen met het onderwijscluster of de onderwijsschool en bij een kwart van de WO-opleidingen en 30% van de HBO-opleidingen het College van Bestuur. Hiernaast heeft meer dan eenderde van de opleidingen de normstelling afgestemd met andere instanties/functionarissen, zoals de opleidingscommissie, landelijk overleg van opleidingen, docenten en studenten en dienst onderwijszaken.

5.5 Conclusie

Belangrijke verschillen treffen we aan bij de normering van de studielast. Het blijkt dat elke opleiding op eigen wijze de 40 uur studielast per week berekent. Weliswaar hanteert men allen 1 studiepunt voor 40 uur studiebelasting, maar bij tweederde van de opleidingen (in het WO, driekwart en in het HBO bijna 60%) is dit inclusief verliesuren en bij de overige eenderde van de opleidingen exclusief verliesuren. Dit laatste is niet conform de landelijke normstelling en mag misschien ook wel als niet realistisch worden bestempeld.

Gemiddeld is het aantal netto sbu's ruim 33 uur per week; dat is 7 uur minder dan de veronderstelde 40 uur. Pauzes tussen de colleges en het academisch kwartiertje nemen hiervan het grootste deel in tijd per week in beslag.

Als er relatief weinig netto studiebelastingen overblijven om de tegenwaarde van één studiepoint te leveren, en als één studiepoint hard is, staat de studenten twee mogelijkheden open. De ene mogelijkheid is dat zij het gegeven van 40 studiebelastingen per week als maximum opvatten, en binnen de resterende netto tijd harder werken om de tegenwaarde te realiseren. De andere mogelijkheid is, dat het werktempo niet omhoog gaat en de tegenwaarde ook geleverd wordt, maar dat de student bereid is om overuren te maken. Vanuit het onderzoek is het niet mogelijk om na te trekken wat de werkelijke studietijd is van de studenten, aangezien daar de onderzoeksvraag niet op was gericht. Deze was puur gericht op de werkwijze van opleidingen bij het bepalen van de studielast. Die werkwijze nu laat zien dat er sommige opleidingen zijn waar binnen de normale studielast relatief veel verliesuren voorkomen, waar studenten hun eigen strategie op moeten bepalen. We kunnen ons verder afvragen waarom bepaalde opleidingen meer verliesuren kennen. Omdat pauzes en academische kwartiertjes een groot deel van de verliesuren voor hun rekening nemen, kunnen dit opleidingen zijn met veel contacturen. Ook dit gegeven behoorde niet tot de onderzoeksvraag voor dit onderzoek. We tasten dus over de achtergrond van dit verschijnsel in het duister, maar constateren wel dat sommige studenten (met name van de WO bèta-opleidingen) meer met dit verschijnsel te maken krijgen dan andere. Als het gebruikelijk blijft (zie de VSNU-handleiding, 1989) om de verliesuren in te calculeren in de 40 sbu's voor één studiepoint, verdient het aanbeveling dat de desbetreffende opleidingen maatregelen nemen om het aantal verliesuren te verminderen. Het is mogelijk dat dit al bereikt kan worden door een meer aansluitende programmering van contacturen.

De informatie waarop de berekening van de studiebelasting berust, is veelal globaal van aard, maar is ook gebaseerd op zeer verschillende aspecten. Een voorbeeld van deze diversiteit is de hantering van paginanormen per uur. Dit doet ongeveer de helft van de opleidingen (m.n. in het WO), maar men hanteert hierbij normen die variëren van 5 tot wel 25 pagina's per uur. Eveneens verschillen de wijze van berekening van werkcolleges, practica, werkstukken, opdrachten en stages zeer sterk van elkaar.

Ook treffen we verschillen aan tussen opleidingen betreffende het al dan niet tot de studielast rekenen van herkansingen en wegwerken van deficiënties. Beide zaken zijn niet bedoeld, maar vinden wel plaats.

Tenslotte treffen we verschillen tussen opleidingen aan in het hanteren van een bepaalde normstudent als uitgangspunt voor de berekening.

De conclusie is dat opleidingen nogal uiteenlopen in de diverse normen die men kan toepassen bij het bepalen van de studielast. Dit kan twee consequenties hebben:

- a. onrealistische normen zullen leiden tot te zware of te lichte studielast; het is in dit onderzoek (behalve de norm om de 40 studiebelastingen te definiëren op netto studietijd) niet mogelijk om vast te stellen welke normen niet realistisch zijn; als de opleidingen studeerbare programma's en een goed niveau van de opleiding nastreven, moeten zij zelf hun normen checken door hierop controleactiviteiten uit te voeren (zie volgend hoofdstuk)

- b. uitwisselbaarheid van programmaonderdelen wordt bemoeilijkt als de normen tussen opleidingen verschillen; overigens gaven de opleidingen aan dat dit geen primair doel was bij de studielastbepaling.

1	Managementsamenvatting	56
2	mana	56
3	mana	56
4	De programmering van de studielast	56
5	De norm	56
6	Controle van de studielast	57
6.1	Aanleiding tot controle van de studielast	57
6.2	Waarop controleerde men?	58
6.3	Aanpak van de controle	59
6.3.1	Fijnmaziger controlemethoden: van tijdindicatie tot tijdschrijven	59
6.3.2	Grofmazige controlemethoden	60
6.4	Procesaspecten	61
6.4.1	Wat was de uitkomst van de controle?	61
6.4.2	Betrouwbaarheid van de controles	62
6.4.3	Afstemming met andere geledingen	62
6.5	Conclusie	63

1   Managementsamenvatting

2   mana

3   mana

4   De programmering van de studielast

5   De norm

6 Controle van de studielast

Een essentieel element van studielastbepaling is dat de opleidingen de feitelijke studielast controleren, teneinde bijstellingen te kunnen doorvoeren als dat nodig is. De opdrachtgever heeft dit als een algemene vraag verwoord:

- in welke mate herijken de opleidingen hun studielast, en zo ja, hoe doen zij dat?
- daar gaat uiteraard ook een aanleiding aan vooraf: wanneer controleren opleidingen hun studielast?

In dit hoofdstuk beschrijven we de achterliggende redenen waarom opleidingen hun studielast controleren, de aspecten waarop gecontroleerd is, de bevindingen van de controle en de betrouwbaarheid van de controle. In hoofdstuk 7 gaan we na in hoeverre de bevindingen hebben geleid tot bijstellingen van het onderwijsprogramma.

6.1 Aanleiding tot controle van de studielast

De respondenten is een vijftal redenen voorgelegd (visitatiecommissie, klachten van studenten en docenten, reguliere monitoring en herprogrammering) naar aanleiding waarvan men mogelijk de studielast heeft gecontroleerd. Het blijkt dat 4% van de opleidingen de laatste vijf jaar geen enkele maal de studielast gecontroleerd heeft (tabel 6.1). Daarentegen heeft zo'n 6% van de opleidingen de studielast naar aanleiding van vijf verschillende aspecten gecheckt. 90% zit ertussen in met 1 tot 5 aspecten naar aanleiding waarvan gecontroleerd is. Er is weinig verschil tussen WO en HBO.

Tabel 6.1 Aantal aspecten naar aanleiding waarvan studielast gecontroleerd wordt

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
aantal aspecten naar aanleiding waarvan gecontroleerd is						
geen	3	2,9	6	5,1	9	4,1
1	22	21,2	19	16,2	41	18,6
2	37	35,6	33	28,2	70	31,7
3	23	22,1	40	34,2	63	28,5
4	12	11,5	13	11,1	25	11,3
5	7	6,7	6	5,1	13	5,9
Totaal	104	100,0	117	100,0	221	100,0

Toelichting: zie ook § 3.1.5. onder punt a

De meest frequente redenen om de studielast te controleren (zie tabel 6.2) zijn jaarlijkse reguliere monitoring (64%), vanwege het bezoek van de visitatiecommissie (63%) en vanwege klachten van studenten (54%). Herprogrammering van het programma is bij bijna 50% van de opleidingen reden geweest om de studielast te controleren; in het HBO iets meer dan in het WO. Noch klachten van docenten noch andere redenen hebben bij veel opleidingen aanleiding gegeven tot controle.

Tabel 6.2 Aspecten naar aanleiding waarvan studielast gecontroleerd wordt

		WO		HBO		Totaal	
i.v.m. visitatiecommissie:		N	%	N	%	N	%
	nooit	38	36,9	42	37,2	80	37,0
	huidige programma 98/99	16	15,5	11	9,7	27	12,5
	vorige programma 97/98	20	19,4	14	12,4	34	15,7
	eerder, nl.	27	26,2	42	37,2	69	31,9
	frequentie jaarlijks	2	1,9	4	3,5	6	2,8
n.a.v. klachten van studenten							
	nooit	46	46,0	52	46,0	98	46,0
	huidige programma 98/99	16	16,0	20	17,7	36	16,9
	vorige programma 97/98	5	5,0	7	6,2	12	5,6
	eerder, nl.	5	5,0	11	9,7	16	7,5
	frequentie jaarlijks	28	28,0	23	20,4	51	23,9
n.a.v. klachten van docenten							
	nooit	89	86,4	99	86,1	188	86,2
	huidige programma 98/99	4	3,9	4	3,5	8	3,7
	vorige programma 97/98	1	1,0	2	1,7	3	1,4
	eerder, nl.	4	3,9	2	1,7	6	2,8
	frequentie jaarlijks	5	4,9	8	7,0	13	6,0
n.a.v. reguliere monitoring							
	nooit	39	38,2	40	34,8	79	36,4
	huidige programma 98/99	10	9,8	10	8,7	20	9,2
	vorige programma 97/98	2	2,0	4	3,5	6	2,8
	eerder, nl.	4	3,9	2	1,7	6	2,8
	frequentie jaarlijks	47	46,1	59	51,3	106	48,8
n.a.v. herprogrammering							
	nooit	52	50,0	49	43,4	101	46,5
	huidige programma 98/99	14	13,5	24	21,2	38	17,5
	vorige programma 97/98	6	5,8	12	10,6	18	8,3
	eerder, nl.	26	25,0	19	16,8	45	20,7
	frequent, jaarlijks	6	5,8	9	8,0	15	6,9

Toelichting: zie ook § 3.1.5. onder punt b

6.2 *Waarop controleerde men?*

Allereerst plaatsen we de controle op de studielast in een breder kader. Alle factoren die van invloed zijn op de subjectieve of objectieve zwaarte van een programma zijn in kaart gebracht (zie tabel 6.3). Daarbij zitten zaken die het begin- en het eindniveau van de opleiding betreffen (zaken in de sfeer van de vooronderstellingen waarop de opleiding berust); zaken die voorwaardelijke factoren betreffen (zoals motivatie van en capaciteiten van de studenten) en zaken die met de bepaling van de studielast zelf te maken hebben: de feitelijke studietijd of de door docenten geclaimde studietijd.

Het blijkt dat de opleidingen het meest de eindtermen van de opleiding hebben gecontroleerd, gevolgd door de feitelijke studietijd (per week of per programma) en door een controle op de motivatie of capaciteiten van de studenten. Wat dit laatste betreft zijn er verschillen tussen de opleidingen. Ongeveer tweederde van de WO-opleidingen en ruim 80% van de HBO-opleidingen checkt de motivatie en de capaciteiten van de studenten; alleen de WO gamma-opleidingen doen dit naar verhouding veel minder.

Slechts 50% geeft aan te controleren of studenten bij entree van de opleiding het juiste beginniveau hebben. Tenslotte verifieert zo'n 43% van de WO- en 57% van de HBO-opleidingen (vooral alfa en gamma) de door docenten geclaimde studietijd.

Tabel 6.3 Controle op een aantal aspecten die de studielast bepalen

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
controle op:						
eindtermen	76	73,1	101	87,8	177	80,8
feitelijke studietijd per week of per programma	77	74,0	89	77,4	166	75,8
motivatie en of capaciteiten	67	64,4	95	82,6	162	74,0
juiste beginniveau	46	44,2	75	65,2	121	55,3
de door docenten geclaimde studietijd	45	43,3	66	57,4	111	50,7
geen van deze zaken	3	2,9	1	,9	4	1,8
Totaal	104	100%	115	100%	219	100%

Toelichting: zie ook § 3.1.5. onder punt b

6.3 Aanpak van de controle

De 75% van de opleidingen in tabel 6.3 die de feitelijke studietijd hebben gecontroleerd, zijn in de volgende paragraaf verder onderzocht.

6.3.1 Fijnmaziger controlemethoden: van tijdindicatie tot tijdschrijven

Fijnmaziger controlemethoden proberen op een of andere wijze de feitelijke studietijd in beeld te krijgen. Dat kan op een relatief grove manier (een globale vraag bij programmaevaluatie) en op een relatief precieze manier (paarsgewijze vergelijking als meest sophisticated methode). De veronderstelling is dat opleidingen die een fijnmaziger controlemethode toepassen, beter de vinger aan de pols kunnen houden dan opleidingen die grofmaziger methoden toepassen.

De 75% van de opleidingen die de feitelijke studielast checkt (per week of per programmaonderdeel) passen een keur aan controlemethoden toe (tabel 6.4). Van hen controleert ruim 80% van de opleidingen de studietijd via een standaardvraag bij cursusevaluaties (de minst fijnmazige methode). Dit is de meest voorkomende wijze in WO en HBO. De andere wijze van controle worden minder frequent toegepast, met name in het WO.

Bij ruim de helft van de HBO-opleidingen die de studielast per week of per programmaonderdeel checken doet men dat onder meer door studenten hun studietijd te laten ramen, bij programmaevaluatie of via tijdschrijven. In het WO komt dit minder frequent voor. De minst populaire vorm van controle is studenten programmaonderdelen onderling in zwaarte te laten vergelijken (de zogenaamde paarsgewijze vergelijking). Indien men constateerde dat de studielastverdeling problemen opleverde, stelde men het programma bij. De wijze waarop de feitelijke studietijd wordt gecontroleerd is zeer uiteenlopend. Allerlei mogelijke evaluatiemethodieken zijn genoemd, zoals enquêtes onder of interviews met studenten al dan niet als onderdeel van monitoring, paneldiscussies, onderzoek onder afgestudeerden, entreetoetsen, tijdschriftformulieren, enz.

Tabel 6.4 Hoe is de feitelijke studietijd gecontroleerd?

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Hoe is studietijd gecontroleerd?						
een standaardvraag bij cursusevaluatie de studenten hebben hun studietijd per week geraamd	65	84,4	72	80,9	137	82,5
een standaardvraag bij programmaevaluatie de studenten hebben tijd geschreven de studenten hebben hun studietijd voor een of meer onderdelen geraamd de studenten hebben programmaonderdelen in zwaarte vergeleken	36	46,8	54	60,7	90	54,2
Andere?	32	41,6	49	55,1	81	48,8
	32	41,6	47	52,8	79	47,6
	38	49,4	38	42,7	76	45,8
	22	28,6	33	37,1	55	33,1
Totaal	77	100%	89	100%	166	100%

Toelichting: Deze vraag betreft een meerkeuzevraag; hierdoor is het totaal aantal antwoorden hoger dan het aantal respondenten; percentages zijn gebaseerd op aantal respondenten; zie ook § 3.1.5. onder punt d

6.3.2 Grofmazige controlemethoden

Grofmazige controlemethoden van de studielast kiezen de studievoortgang als ingang. De veronderstelling is dat als de studievoortgang niet goed is, dat te wijten kan zijn aan een niet adequate studielast. Overigens zijn hiervoor ook andere oorzaken denkbaar, bijvoorbeeld slechte tentamenroostering of teveel stof per tentamen (deze zaken zijn in dit onderzoek niet meegenomen).

In tabel 6.5 zien we dat nagenoeg alle opleidingen wel eens zijn nagegaan of het jaarrooster goed is ingedeeld, of er knelpunten zijn bij toetsing en tentamens en of de numerieke rendementen van de propedeuse of doctoraal/hoofdfase naar tevredenheid zijn.

Ruim de helft van de opleidingen heeft deze zaken wel eens in verband met de studielast van het programma gebracht: in de bèta-opleidingen in het WO en HBO naar verhouding iets vaker.

Ook nu blijkt dat de studielast bij de meerderheid van de opleidingen (in WO 73%, in HBO 66%) precies goed was. Bijna 20% in het WO en bijna 30% in het HBO vond de studielast te zwaar.

Tabel 6.5 Grofmazige controle van de studielast door middel van ...

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
Grofmazige controle van de studielast door middel van ...^{a)}						
indeling jaarrooster	98	94,2	110	95,7	208	95,0
toetsen en tentamens	92	88,5	92	80,0	184	84,0
rendement propedeuse	82	78,8	107	93,0	189	86,3
rendement doctoraal	90	86,5	91	79,1	181	82,6
geen van deze			2	1,7	2	,9
Totaal	104	100%	115	100%	219	100%
Was de studielast van het programma ...^{b)}						
te licht	5	7,8	3	4,1	8	5,8
te zwaar	12	18,8	22	29,7	34	24,6
precies goed	47	73,4	49	66,2	96	69,6
Totaal	64	100%	74	100%	138	100%

Toelichting: ^{a)} zie ook § 3.1.5. onder punt b; ^{b)} zie ook § 3.1.5. onder punt c

6.4 Procesaspecten

6.4.1 Wat was de uitkomst van de controle?

Gevraagd is wat de aanleiding was voor controle van de studielast: een bezoek van een visitatiecommissie, klachten van studenten of docenten, reguliere monitoring of herprogrammering van de opleiding. Als al deze controles tezamen worden gezien, bleek bij 55% dat de studielast precies goed was. Bij 34% van alle controles was de studielast te zwaar (bij 3% absoluut te zwaar), terwijl 11% van alle controles wees in de richting van te lichte studielast. Er zijn geen significante verschillen tussen de onderscheiden sectoren. De resultaten kunnen ook apart voor de specifieke aanleidingen voor de controle worden gezien (tabel 6.6). Dan blijkt dat controles naar aanleiding van klachten van docenten in 24% van de gevallen leiden tot het oordeel dat het programma te licht is, terwijl bij visitatiecommissies 11% te licht was. Controle naar aanleiding van klachten van studenten leverde in 65% van de gevallen op dat de studielast te zwaar was, maar ook 40% van de controles naar aanleiding van klachten van docenten wees in deze richting.

Tabel 6.6 Te licht of te zwaar programma na controle van de studielast

	WO gem.	HBO gem.	Totaal gem.	% te licht	% te zwaar

visitatiecommissie	3,1	3,0	3,0	11,2	14,7
klachten van studenten	3,6	3,7	3,7	7,5	65,4
klachten van docenten	3,2	3,2	3,2	24,0	40,0
reguliere monitoring	3,2	3,1	3,1	12,0	23,7
herprogrammering	3,3	3,3	3,3	10,8	33,7

Toelichting: gemiddelde scores op een vijfpuntsschaal (1 = veel te licht; 3 = precies goed; 5 = absoluut te zwaar); zie ook § 3.1.5. onder punt b

6.4.2 Betrouwbaarheid van de controles

Paarsgewijze vergelijkingen worden door de respondenten als meest betrouwbare methode van studielastmetingen beschouwd (terwijl deze het minst wordt toegepast!), direct gevolgd door tijdschrijfmethodeken (tabel 6.7). Men acht deze methoden betrouwbaar. Redelijk betrouwbaar vindt men standaardvragen bij programmaevaluatie of cursusevaluatie en ramingen achteraf.

Tabel 6.7 Beoordeling van de betrouwbaarheid van studielastmetingen

	WO	HBO	Totaal
Paarsgewijze vergelijking van programmaonderdelen	3,7	3,8	3,7
Tijdschrijven door studenten	3,7	3,6	3,6
Bij cursusevaluatie over zwaarte van de cursus	3,1	3,2	3,1
Bij programmaevaluatie over zwaarte van het programma	3,2	3,1	3,1
Ramingen achteraf door studenten van studietijd	3,0	2,9	2,9

Toelichting: gemiddelde scores op een vijfpuntsschaal (1 = zeer onbetrouwbaar, 5 = zeer betrouwbaar); zie ook § 3.1.5. onder punt b

6.4.3 Afstemming met andere geledingen

De meeste WO-opleidingen stemmen de wijze van controle af met de faculteit of de sector, maar dit doet slechts 40% van de HBO-opleidingen (tabel 6.8). Het onderwijscluster en het college van bestuur worden veel minder frequent betrokken bij de controle van de studielastmetingen.

Tabel 6.8 Mate waarin er afstemming is geweest met andere geledingen binnen de instelling

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
College van Bestuur	15	14,6	32	28,8	47	22,0
de faculteit of sector	58	56,3	45	40,5	103	48,1
het onderwijscluster, de onderwijsschool	29	28,2	28	25,2	57	26,6
anders, nl..	33	32,0	35	31,5	68	31,8

Toelichting: deze vraag betreft een meerkeuzevraag; hierdoor is het totaal aantal antwoorden hoger dan het aantal respondenten; percentages zijn gebaseerd op aantal respondenten; zie ook § 3.1.5. onder punt d

Bij 70% van de WO-opleidingen hadden deze controles geen implicaties voor de onderwijslast van docenten tegen ruim 60% van de HBO-opleidingen. In het algemeen zijn docenten tevreden over de uitkomsten van de studielastmetingen. Slechts in enkele gevallen ervaart men het als hinderlijk, onplezierig en bemoeizuchtig.

6.5 *Conclusie*

Op enkele opleidingen na (4%) hebben alle opleidingen de afgelopen vijf jaar wel eens hun studielast gecontroleerd. De meest frequente aanleiding om de studielast te meten is jaarlijkse reguliere monitoring (64%), het bezoek van de visitatiecommissie (63%), klachten van studenten (54%) en herprogrammering van de opleiding (54%).

Uit 55% van het totaal van alle controles blijkt dat de studielast precies goed is volgens de normen van de visitatiecommissies of volgens zelf geformuleerde normen. Bij 34% bleek de studie te zwaar (vooral na klachten van studenten) en bij 11% te licht. Er zijn geen significante verschillen tussen de onderscheiden sectoren.

Voor 37% van de opleidingen is studielast nooit aan de orde geweest in het kader van de visitatie, maar als dit wel een aanleiding is, is het programma bij 11% te licht en bij 14% te zwaar. Bij 86% van de opleidingen vormen klachten van docenten geen aanleiding voor controle, maar als dit wel het geval is, vinden docenten het programma vaak te zwaar.

De aspecten die men controleert zijn in de eerste plaats de eindtermen van de opleiding, gevolgd door de feitelijke studielast en daarna de motivatie of capaciteiten van de studenten. Dit is vanuit onderwijskundig perspectief een logische volgorde.

Men hanteert zeer veel verschillende methodieken om de studielast te controleren. Er is een onderscheid gemaakt naar fijn- en grofmazige controlemethoden: methoden die dicht bij de feitelijke studietaken of studietijd komen dan wel slechts een indicatie daarvoor leveren. Bij de grofmazige methoden is er geen groot verschil in het gebruik van de verschillende mogelijkheden: iedere opleiding heeft wel eens naar de indeling van het jaarrooster gekeken, het rendement van de propedeuse en het doctoraal en naar de toetsen en tentamens. Echter, deze zaken zijn slechts bij de helft van de opleidingen in verband gebracht met studielast. Bij 6% van de op deze wijze gecontroleerde opleidingen (4% van het totaal) bleek de studielast te licht. Meestal was die precies goed (70%) of te zwaar (25%).

Van de fijnmazige methoden is de standaardvraag bij cursusevaluatie het meest voorkomend en vrijwel algemeen toegepast (althoewel op zichzelf toch nog behoorlijk grofmazig). De meest sophisticated methode (paarsgewijze vergelijking) is slechts door ongeveer eenderde van de opleidingen gebruikt. Paarsgewijze vergelijking van programmaonderdelen wordt het meest betrouwbaar genoemd, maar het minst toegepast.

Ook de frequentie van metingen verschilt. Afstemming over de controle van de studielast vond het meest plaats op het niveau van de faculteit of sector.

Alle resultaten overziend kan geconcludeerd worden dat nagenoeg alle opleidingen de afgelopen vijf jaar minimaal eenmaal de regulatieve cyclus van studielastbepaling hebben doorlopen. Er is echter een enorme variatie wat betreft de achterliggende aanleiding, aanpak, intensiteit en frequentie. Er is geen samenhang gevonden tussen de aanleiding om studielast te meten en de aspecten die men controleert of de gehanteerde methodieken (fijnmazig of grofmazig).

Controle van studielast is de voorlaatste stap van de regulatieve cyclus. In hoofdstuk 7 zal de regulatieve cyclus worden onderzocht met betrekking tot de laatste stap: de eventuele bijstelling van de studielast als gevolg van de controle.

1	Managementsamenvatting	64
2	mana	64
3	mana	64
4	De programmering van de studielast	64
5	De norm	64
6	Controle van de studielast	64
7	Bijstelling als sluitstuk van de regulatieve cyclus	65
7.1	Bijstellingen	65
7.2	Evaluatie	67
7.3	Samenhangen	70
7.3.1	Samenhang tussen controle en bijstelling	71
7.3.2	Samenhang tussen aanleiding van de controle en andere onderdelen van de regulatieve cyclus	71
7.4	Conclusies	75

1 Managementsamenvatting

2 mana

3 mana

4 De programmering van de studielast

5 De norm

6 Controle van de studielast

7 Bijstelling als sluitstuk van de regulatieve cyclus

Tot slot van het nationale deelonderzoek komt het sluitstuk van de regulatieve cyclus aan de orde: de (eventuele) bijstelling na controle van de studielast (§ 7.1). Deze paragraaf wordt gevolgd door allerlei evaluatieve opmerkingen van de respondenten over studielastbepaling (§ 7.2). In § 7.3 wordt de intensiteit en kwaliteit van de regulatieve cyclus als geheel nader onderzocht.

7.1 Bijstellingen

Aan de opleidingen is gevraagd aan te geven of ze de afgelopen vijf jaar maatregelen hebben genomen gericht op het bijstellen van de studielast. Het blijkt dat alle opleidingen de afgelopen vijf jaar wel eens hun onderwijsprogramma hebben bijgesteld (zie tabel 7.1).

Tabel 7.1 Maatregelen gericht op het bijstellen van het onderwijsprogramma

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
verzwaring van de normen	22	21,6	41	36,3	63	29,3
versoepeling van de normen	20	20,0	31	27,4	51	23,9
verwijdering programma-onderdelen	60	57,7	82	71,3	142	64,8
toevoeging programma-onderdelen	65	62,5	77	67,0	142	64,8
studenten actiever laten studeren	85	81,7	92	80,7	177	81,2
niet geschikte studenten sneller laten uitvallen	51	49,0	92	80,0	143	65,3
aantrekken geschikte studenten	32	31,1	44	38,3	76	34,9
aanbrengen ontbrekende voorkennis	35	34,0	64	55,7	99	45,4
maatregelen m.b.t. afstudeereisen	27	26,0	43	37,4	70	32,0
andere maatregelen	11	10,6	26	22,6	37	16,9
Totaal	104	100%	115	100%	219	100%

Toelichting: deze vraag betreft een meerkeuzevraag; hierdoor is het totaal aantal antwoorden hoger dan het aantal respondenten; percentages zijn gebaseerd op aantal respondenten; zie ook § 3.1.5. onder punt b

De belangrijkste bijstelling betrof studenten actiever laten studeren (ruim 80% van de opleidingen). In het HBO zijn verder veel gehanteerde maatregelen de niet geschikte studenten sneller laten uitvallen (80% en dan vooral bèta en gamma-opleidingen) en het verwijderen van programma-onderdelen (71%). Het toevoegen van programma-onderdelen is bij 67% van de HBO-opleidingen wel eens voorgekomen. Tenslotte heeft de meerderheid van de HBO-opleidingen (56%) het programma bijgesteld vanwege het aanbrengen van ontbrekende kennis. De overige genomen maatregelen komen bij een minderheid van de HBO-opleidingen wel eens voor. Wel blijkt dat gamma HBO-opleidingen vaker dan de twee andere sectoren maatregelen nemen om bij studenten ontbrekende voorkennis aan te brengen.

In het WO worden minder frequent maatregelen genomen gericht op bijstelling van het programma. Weliswaar heeft 82% van de WO-opleidingen maatregelen genomen om 'studenten actiever te laten studeren', maar de andere maatregelen zijn minder vaak getroffen dan in het HBO. Bij ongeveer 60% zijn programma-onderdelen toegevoegd of juist verwijderd. Bij bijna de helft van de WO-opleidingen is het programma aangepast om minder geschikte studenten sneller te laten uitvallen (met name alfa- en bèta-opleidingen blijven hierbij iets achter). Alle overige bijstellingen zijn bij een minderheid van de WO-opleidingen wel eens uitgevoerd. Wel is er nog een noemenswaardig significant verschil tussen de WO-sectoren. Zo hebben vrijwel geen gamma-opleidingen maatregelen genomen om geschikte studenten in hogere mate aan te trekken; bij de twee andere sectoren is dat aanmerkelijk vaker wel het geval.

Over de maatregelen in het kader van bijstelling is veelal overleg gepleegd met de opleidingsdirectie, opleidingscommissie of faculteitsraad (tabel 7.2).

Tabel 7.2 Afstemming met andere partijen over studielast

	WO		HBO		Totaal		
	N	%	N	%	N	%	
Is er over de wijze van bijstelling overleg geweest met enkele gremia binnen de instelling? ^{a)}							
college van bestuur	15	15,2	18	16,1	33	15,6	
de faculteit of sector	53	53,5	49	43,8	102	48,3	
het onderwijscluster, de onderwijsschool	32	32,3	30	26,8	62	29,4	
anders, nl..	33	33,3	41	36,6	74	35,1	
Totaal	99	100%	112	100%	211	100%	
Heeft de visitatiecommissie ook bijstellingen aanbevolen? ^{b)}							
ja	58	57,4	44	40,7	102	48,8	
nee	43	42,6	64	59,3	107	51,2	
Totaal	101	100%	108	100%	209	100%	
Zijn deze bijstellingen ook doorgevoerd? ^{b)}							
ja	48	87,3	38	86,4	86	86,9	
nee	7	12,7	6	13,6	13	13,1	
Totaal	55	100%	44	100%	99	100%	

Toelichting: ^{a)} zie ook § 3.1.5. onder punt b; ^{b)} zie ook § 3.1.5. onder punt c

De visitatiecommissies hebben bij meer dan de helft van de WO-opleidingen (57% en dan vooral bij de bèta- en gamma-opleidingen) en bij 41% van de HBO-opleidingen bijstellingen aanbevolen. De aanbevelingen zijn zeer divers en afhankelijk van de situatie. Nagenoeg alle (87%) opleidingen volgden deze aanbevelingen op of zijn van plan deze op te volgen. Maar ook blijkt dat opleidingen die geen aanbevelingen kregen van de

visitatiecommissies zelf (eerder) het initiatief hebben genomen hun onderwijsprogramma bij te stellen.

De genomen maatregelen hebben in bijna alle gevallen reeds het beoogde effect gehad, aldus de respondenten. Enkele maatregelen scoren in dit opzicht iets minder positief, zoals het aantrekken van geschikte studenten (30% is hierover negatief) en niet geschikte studenten sneller laten uitvallen (20% negatief).

7.2 *Evaluatie*

De meeste respondenten vinden de studielast van het programma geen papieren document: de werkelijkheid is niet anders dan op papier is gesteld (tabel 7.3). Ook vindt men het programma geen compromis tussen docenten onderling. Het programma is volgens de meeste respondenten vastgesteld vanuit de te realiseren eindtermen. Dit laatste gebeurt relatief veel bij HBO bèta en –gamma-opleidingen en naar verhouding minder bij WO alfa-opleidingen.

Tabel 7.3 Meningen over de evaluatie van de studielast

	WO	HBO	Totaal
programma is papieren document	4%	7%	5%
programma is compromis	16%	14%	15%
programma is vastgesteld vanuit eindtermen	75%	90%	83%

Toelichting: percentages eens of zeer eens op een vijfpuntsschaal (1 = zeer oneens; 5 = zeer eens); zie ook § 3.1.5. onder punt b

Volgens een ruime meerderheid (56%) van de respondenten liggen de normen op redelijk niveau en wil men dat zo houden (tabel 7.4). Bij 14% wil men de normen opschroeven; dit veelal na opmerkingen van visitatiecommissies en naar aanleiding van reguliere monitoring. Bij 28% van de opleidingen liggen de normen op hoog niveau. Een deel hiervan vindt dat een goede zaak, maar een ander deel geeft aan dat veel studenten er wel mee worstelen (12%). In dit geval is de studielast vaak te zwaar, zoals blijkt uit controles in het kader van de komst van visitatiecommissies, klachten van studenten en reguliere monitoring.

Tabel 7.4 Evaluatie door de respondenten van de eisen die het programma stelt

	WO		HBO		Totaal	
	N	%	N	%	N	%
• deze liggen hoog, en dat is een goede zaak	16	15,4	18	15,8	34	15,6
• deze liggen op een hoog niveau, en de studenten worstelen daar mee	14	13,5	12	10,5	26	11,9
• deze liggen al op redelijk niveau, maar dat willen we opschroeven	12	11,5	19	16,7	31	14,2
• deze liggen op redelijk niveau, en dat willen we zo houden	61	58,7	61	53,5	122	56,0
• anders ...	1	1,0	4	3,5	5	2,3
Totaal	104	100%	114	100%	218	100%

Toelichting: zie ook § 3.1.5. onder punt b

Zoals uit tabel 7.5 blijkt vinden de meeste respondenten de normen niet willekeurig en niet louter op traditie gebaseerd. Gemiddeld scoort men rond de '2' op een vijfpuntsschaal, wat betekent dat men het er vaak oneens tot zeer oneens mee is. Slechts 6% is het eens of zeer eens met de uitspraak dat de normen willekeurig zijn, terwijl slechts 11% het eens of zeer eens is met de uitspraak dat de normen op traditie zijn gebaseerd.

Wel is de meerderheid (60%) het eens of zeer eens met de uitspraak dat de normen in verschillende mate worden nageleefd.

Tabel 7.5 Meninge over normering van de studielast

	WO	HBO	Totaal
normen zijn willekeurig	4%	7%	6%
normen zijn louter op traditie gebaseerd, niet op feitelijke toetsing	7%	15%	11%
normen worden in verschillende mate nageleefd	60%	59%	60%

Toelichting: percentages eens of zeer eens op een vijfpuntsschaal (1 = zeer oneens; 5 = zeer eens); zie ook § 3.1.5. onder punt b

Uit tabel 7.6 blijkt dat gemiddeld genomen de respondenten van mening zijn dat de studielast van de verschillende programmajaren precies goed is (gemiddelde score '3' of iets hoger). In procenten uitgedrukt vindt minimaal 60% van de respondenten de zwaarte van hun studieprogramma precies goed. De percentages bij 'te licht' of 'te zwaar' houden elkaar in evenwicht. Ongeveer 18% vindt hun propedeuse te licht en ongeveer 20% vindt juist de propedeuse te zwaar.

Wel constateren we enkele significante verschillen tussen de sectoren. Zo blijken WO bèta-opleidingen meestal hun propedeuse te zwaar te vinden en vinden de twee andere WO-sectoren hun propedeuses gemiddeld iets te licht. In het HBO vinden de alfa- en bèta-

opleidingen hun propedeuses gemiddeld iets te zwaar en de gamma-sector hun propedeuses iets te licht.

Tabel 7.6 Meningen over de zwaarte van de studielast

Wat is uw mening over de studielast van	WO			HBO		
	te licht	goed	te zwaar	te licht	goed	te zwaar
Propedeuse	20	60	20	17	64	19
Jaar 2	8	68	24	8	68	24
Jaar 3	7	81	12	13	74	14
Jaar 4	4	81	15	5	77	18

Toelichting: procentuele verdeling op een vijfpuntsschaal (1 = veel te licht of te licht; 2 = precies goed; 3 = te zwaar of veel te zwaar); zie ook § 3.1.5. onder punt b

Het tweede studiejaar wordt door meer respondenten (24%) te zwaar gevonden, terwijl zo'n 8% die te licht vindt. Over het derde en vierde studiejaar is ruim driekwart van de respondenten tevreden.

Het bepalen van de studielast wordt een probaat middel gevonden om de studeerbaarheid van het programma als geheel te bepalen (84% goed), om de zwaarte van programma-onderdelen te bepalen (88%) en om de uitwisselbaarheid van programma-onderdelen mogelijk te maken (66%; zie tabel 7.7).

Minder te spreken zijn de respondenten over de mogelijkheden van studielastbepaling tot het bieden van een garantie voor een goed niveau van de opleiding; 42% vindt het een (zeer) goed middel naast 36% een (zeer) slecht middel.

Tabel 7.7 In hoeverre is studielastbepaling een goed middel voor...

	WO	HBO	Totaal
de studeerbaarheid van het programma als geheel	87%	82%	84%
het beheersen van de zwaarte van de programma-onderdelen	94%	82%	88%
de uitwisselbaarheid van programma-onderdelen (in Nederland en internationaal)	71%	61%	66%
het garanderen van een goed niveau van de opleiding	36%	48%	42%

Toelichting: percentages 'goed middel' of 'zeer goed middel' op een vijfpuntsschaal (1 = zeer slecht middel; 5 zeer goed middel); zie ook § 3.1.5. onder punt b

7.3 *Samenhangen*

De grote diversiteit in de toepassing van de regulatieve cyclus (zie hoofdstuk 5, 6 en § 7.1) was reden om verder na te gaan met welke intensiteit of kwaliteit de opleidingen de regulatieve cyclus doorlopen hebben. Al eerder bleek dat WO- en HBO-opleidingen en alfa-, bèta- en gamma-opleidingen zich soms wel van elkaar onderscheidden met betrekking enkele programmamakenmerken of de zwaarte van het programma, maar niet met betrekking tot de aard van de controle of bijstelling. Nagenoeg iedere opleiding controleerde de studielast en bracht bijstellingen aan. Het leek erop alsof alle opleidingen alle stappen van de regulatieve cyclus uitvoerden. Als opleidingen niet goed qua diepte van de regulatieve cyclus kunnen worden onderscheiden, zijn er dan nog andere kwalitatieve verschillen mogelijk in toepassing van de regulatieve cyclus?

Om deze vraagstelling te onderzoeken zijn die vragen die inzicht geven in de toegepaste regulatieve cyclus geschikt gemaakt voor nadere analyse. Met name zijn daarvoor de vragen gebruikt die inzicht geven in:

- a. de doelen van studielastbepaling,
- b. de nauwkeurigheid van de toegepaste methoden,
- c. de toegepaste normen,
- d. de toegepaste controlemechanismen,
- e. de genomen maatregelen voor bijstelling.

De op deze gebieden relevante vragen zijn in clusters voorbereid en nader geanalyseerd. Dit houdt in dat enkele vragen gespiegeld zijn, er somscores en z-scores zijn berekend, omdat niet alle vragen dezelfde type en aantal antwoordcategorieën hebben. Met behulp van variantie-analyse en correlatie-analyse zijn samenhangen tussen de groepen variabelen onderzocht en is nagegaan in hoeverre groepen opleidingen, onderscheiden naar HBO - WO, en alfa, bèta en gamma van elkaar verschillen.

De eerste analysegang was erop gericht na te gaan of opleidingen van elkaar verschillen in intensiteit van onderdelen van de regulatieve cyclus: aantallen methoden van studielastbepaling, aantal controles, aantal maatregelen. Deze analyse leverde op dat de drie genoemde maten van intensiteit niet samenhangen met de onder a. tot en met e. genoemde clusters van variabelen en ook dat opleidingen niet systematisch daarop verschillen. Opleidingen gebruiken allerlei methodieken naar eigen goeddunken en inzicht onafhankelijk van de aanleiding, de aard van de problematiek en de aspecten die gecontroleerd worden.

In tweede instantie is gezocht naar samenhangen tussen de aanleiding om studielast te controleren en de regulatieve cyclus. In § 7.3.1 wordt onderzocht of er een relatie is tussen controle naar aanleiding van visitatiecommissies, klachten van studenten en docenten, reguliere monitoring en herprogrammering en de maatregelen die men neemt ter bijstelling (d. en e. hierboven). In § 7.3.2. wordt onderzocht of deze controles samenhangen met andere onderdelen van de regulatieve cyclus (a. tot en met c. hierboven).

In § 7.3.3. wordt specifiek onderzocht of er samenhang is tussen controle naar aanleiding van de komst van visitatiecommissies en de andere onderdelen van de regulatieve cyclus.

7.3.1 Samenhang tussen controle en bijstelling

De opleidingen, waar men na controle de opleiding te licht of te zwaar vond, hebben de studielast op de volgende manieren aangepast.

Indien visitatiecommissies het programma te zwaar vonden, hebben opleidingen de normen niet verzwaard en/of heeft men onderdelen verwijderd. Indien visitatiecommissies het programma te licht vonden heeft men de normen verzwaard, maar in een aantal gevallen toch ook wel programmaonderdelen verwijderd.

Daar waar studenten geklaagd hebben over een te licht programma heeft men vaker maatregelen getroffen om studenten actiever te laten studeren dan waar het programma te zwaar zou zijn.

Als na reguliere monitoring bleek dat de studielast te zwaar was, heeft men de normen niet verzwaard. In dat geval heeft men wel de beoordelingsnormen versoepeld, wat niet gebeurde als het programma te licht was. Tot slot heeft men in dit geval naar verhouding vaak maatregelen genomen om meer geschikte studenten aan te trekken.

Als na herprogrammering bleek dat de studielast te licht was heeft men maatregelen genomen met betrekking tot de afstudeereisen.

De conclusie is dat als de controles opleveren dat de programma's te zwaar zijn, opleidingen vaak relevante maatregelen treffen. Dit is ook wel het geval als opleidingen te licht zijn, maar veel minder eenduidig.

7.3.2 Samenhang tussen aanleiding van de controle en andere onderdelen van de regulatieve cyclus

Klachten van studenten

Indien men het programma heeft gecontroleerd naar aanleiding van klachten van studenten, dan blijkt dat opleidingen die een te zwaar programma hebben dat zelden of nooit doen omdat zij onderdelen willen uitwisselen met andere opleidingen. Ook worden bij deze opleidingen inderdaad pittige eisen aan de student gesteld. Men meet de studielast vooral door een standaardvraag op te nemen bij de cursusevaluatie en er wordt ook relatief vaak gebruik gemaakt van paarsgewijze vergelijking van programmaonderdelen.

Klachten van docenten

Opleidingen die naar aanleiding van klachten van docenten hun studielast controleren, doen dat alle op zeer verschillende wijze en kijken alle naar verschillende aspecten.

Reguliere monitoring

Daar waar men naar aanleiding van reguliere monitoring het programma te zwaar heeft bevonden stelt men inderdaad pittige eisen aan de student. Deze constatering leidt echter niet tot meer specifieke of meer intensieve vorm van studielastbepaling.

Herprogrammering

De opleidingen waar men het programma heeft gecontroleerd naar aanleiding van een herprogrammering en waar een te zwaar programma wordt geconstateerd, bepalen de studielast zelden of nooit om onderdelen uit te wisselen met andere opleidingen. Deze opleidingen zijn zeer tevreden over het niveau van de studenten en men stelt pittige eisen aan ze, maar men gebruikt geen bijzondere afwijkende methoden om de studielast te bepalen. Er zijn geen significante verbanden met methodieken om studielast te bepalen.

Visitatiecommissie

Er is apart onderzocht of oordelen van visitatiecommissies samenhangen met enkele onderdelen van de regulatieve cyclus van studielastbepaling.

In hoofdstuk 6, tabel 6.6, is al aangegeven in hoeverre de visitatiecommissies oordeelden over de studielast van de onderwijsprogramma's (11% was te licht en 15% te zwaar). Hier is het oordeel van de visitatiecommissies over de zwaarte van het programma in verband gebracht met enerzijds de gemiddelde netto studiebelasting per week (zie § 5.1) en anderzijds de regulatieve cyclus.

De uitkomsten zijn opgenomen in tabel 7.8. Voor die opleidingen waarvan naar het oordeel van de visitatiecommissie de studielast te licht (resp. precies goed, te zwaar enz.) was, staat aangegeven wat die opleidingen gemiddeld scoorden op de onderdelen van de regulatieve cyclus. Deze gemiddelden staan in de kolommen en betreffen òf voor een gemiddelde somscore (het gemiddeld aantal aspecten waarmee bij de bepaling van de studielast rekening is gehouden) òf een gemiddelde score op een 2-, 4- of 5-puntsschaal. Bijvoorbeeld: bij programma's die als iets te zwaar zijn beoordeeld is de gemiddelde score bij de maatregel 'verzwaring normen' 1.8, wat betekent dat het merendeel dat niet heeft gedaan (1=ja, 2=nee). Dit is steeds per onderdeel van de regulatieve cyclus aangegeven.

In het algemeen blijkt er weinig samenhang tussen het oordeel van de visitatiecommissies en de doelstelling voor het bepalen van de studielast, de gehanteerde methodieken en het aantal aspecten waarop de studielast is gecontroleerd. Er zijn vier significante samenhangen gevonden: drie met onderdelen van de regulatieve cyclus en één met het programmakenmerk 'netto aantal studiebelastingsuren per week'. Als eerste kijken we naar de bijstellingsmaatregelen die samenhangen met controle naar aanleiding van de komst van een visitatiecommissie.

Indien visitatiecommissies het programma te zwaar vonden, troffen opleidingen niet de maatregel 'verzwaren van normen' en wel de maatregel 'verwijderen van onderdelen'. Indien visitatiecommissies het programma te licht vonden heeft men de normen verzaamd, maar in een aantal gevallen toch ook wel programmaonderdelen verwijderd. Hierboven (§ 7.3.1) trokken we uit dit gegeven de conclusie dat opleidingen wel reageren als de studielast te zwaar is, maar niet in dezelfde mate en even consequent als de studielast te licht is.

Wat betreft het onderdeel 'normstelling' van de regulatieve cyclus blijkt dat bij opleidingen waar de studielast door visitatiecommissies (iets en absoluut) te zwaar bevonden werd, men pittiger eisen stelt aan de student (meningen van respondenten over het niveau van de opleiding). Dit wijst in dezelfde richting als de oordelen van de visitatiecommissies. Verder zijn opleidingen die als te zwaar beoordeeld werden, de opleidingen waar het netto aantal s.b.u.'s relatief laag is (zie de eerste regel in tabel 7.8).

Dit resultaat, dat opleidingen die door de visitatiecommissies als te zwaar werden beoordeeld relatief weinig netto studietijd programmeren, lijkt met elkaar in tegenspraak. Het verband kan echter als volgt verklaard worden. De variabele 'netto aantal s.b.u.' is berekend door de door respondenten opgegeven verliesuren (academisch kwartiertje, uren tussen colleges) af te trekken van de 40 studiebelastingsuren die het equivalent zijn van één studiepunten. Bij een gering aantal netto uren moeten studenten naar verhouding dezelfde hoeveelheid lesstof bestuderen als bij opleidingen, waar per week minder verliesuren zijn. Om bij gelijke stof en capaciteiten dezelfde studievoortgang te maken, moet de student zijn uren toch maken, waardoor hij boven de 40 sbu's uitkomt. Dit zal leiden tot een hogere 'ervaren' studiebelasting.

Verliestijd door uren tussen colleges kunnen worden tegengegaan door meer aansluitende programmering.

Tabel 7.8 Meningen van visitatiecommissies over de zwaarte van het opleidingsprogramma, gerelateerd aan netto aantal sbu's en onderdelen van de regulatieve cyclus

		te licht	pre- cies goed	iets te zwaar	abso- luut te zwaar	totaal
	N =	13	85	15	1	114
Programmakenmerk:						
	Gemiddeld aantal netto s.b.u.'s p/w	<u>34,3</u>	<u>36,3</u>	<u>35,2</u>	<u>32,0</u>	<u>35,8</u>
Doelen van studielastbepaling (op 5-puntsschaal: 1 = niet; 5 = in sterke mate):						
	studeerbaar programma maken	4,2	4,3	4,4	5,0	4,3
	onderdelen uitwisselen	2,6	2,8	2,3	2,0	2,7
	zwaarte vakken beheersen	3,6	3,7	3,9	4,0	3,7
	niveau van de opleiding garanderen	3,8	4,0	3,6	3,0	3,9
Nauwkeurigheid van de studielastbepaling:						
	Aantal aspecten waarmee rekening is gehouden bij berekening studielast	8,2	8,9	8,9	14,0	8,9
	Aantal aspecten dat ter discussie heeft gestaan bij meting	3,0	2,6	3,2	2,0	2,7
	Hoe specifiek is de informatie waarop de studielast van huidig programma berust? (5-puntsschaal: 1 = niet specifiek; 5 = precies)	4,2	4,5	4,3	5,0	4,4
Hanteren normen voor (1 = ja 2 = nee):						
	aantal pagina's per uur	1,8	1,5	1,6	2,0	1,5
	hoor- en werkcolleges	1,2	1,4	1,3	2,0	1,4
	practica	1,4	1,5	1,5	2,0	1,5
	werkstukken en opdrachten	1,2	1,3	1,3	1,0	1,3
	stage en scriptie	1,8	1,8	1,9	2,0	1,9
Meningen over het niveau van de opleiding:						
	Afstudeerniveau van uw studenten (1 = slecht; 4 = excellent)	2,7	2,9	2,8	3,0	2,9
	Hoogte eisen die worden gesteld aan studenten (1 = laag; 3 = pittig)*	<u>1,9</u>	<u>2,4</u>	<u>2,7</u>	<u>3,0</u>	<u>2,4</u>
Genomen maatregelen ter bijstelling van het programma (1 = ja; 2 = nee):						
	verzwaring normen	<u>1,4</u>	<u>1,7</u>	<u>1,8</u>	<u>2,0</u>	<u>1,7</u>
	versoepeling normen	1,8	1,7	1,6	2,0	1,7
	verwijdering van programmaonderdelen	<u>1,3</u>	<u>1,4</u>	<u>1,0</u>	<u>1,0</u>	<u>1,3</u>
	toevoeging programmaonderdelen	1,2	1,4	1,2	1,0	1,4
	studenten actiever laten studeren	1,1	1,2	1,1	1,0	1,2
	niet-geschikte studenten sneller laten uitstromen	1,3	1,3	1,3	2,0	1,3
	meer geschikte studenten proberen aan te trekken	1,6	1,6	1,6	2,0	1,6
	oplossen van deficiënties	1,2	1,6	1,5	2,0	1,5
	maatregelen m.b.t. afstudeereisen	1,5	1,7	1,6	2,0	1,6
	andere maatregelen	1,8	1,8	1,9	2,0	1,8

Toelichting: significante verschillen ($p < .05$) onderstreept en cursief weergegeven

7.4 *Conclusies*

Het blijkt dat alle opleidingen de afgelopen vijf jaar wel eens hun onderwijsprogramma hebben bijgesteld. De belangrijkste bijstelling betreft maatregelen gericht op het studenten actiever laten studeren.

Volgens een grote meerderheid van de respondenten liggen de gehanteerde normen bij studielastbepaling op redelijk of hoog niveau. Ook zijn de meesten van mening dat de studielast van de verschillende programmajaren precies goed is. Het bepalen van de studielast wordt als probaat middel gezien om de studeerbaarheid van het programma te bewaken.

De opleidingen, waar men na meting de opleiding te licht of te zwaar vond, hebben de studielast aangepast. De aanpassingen die men doorvoerde zijn echter zeer divers.

Onderzoek naar de regulatieve cyclus laat zien dat als de controles in het kader van de komst van de visitatiecommissie opleveren dat de programma's te zwaar zijn, de opleidingen doorgaans maatregelen die dat moeten verhelpen. Wanneer opleidingen als te licht zijn beoordeeld, gebeurt dit minder eenduidig.

Opleidingen die door visitatiecommissies als te zwaar zijn beoordeeld, hebben vaker minder netto studiebelastingsuren per week, als gevolg van verlies door academische kwartiertjes, pauze tussen colleges etc. Stroomlijning van de programmering, waardoor uren beter aansluiten, kan in dergelijke gevallen voorkomen dat de studielast door studenten als te zwaar wordt ervaren.

Inhoudsopgave

1		76
2		76
3		76
4		76
5		76
6		76
7		76
8	Studielastbepaling in Vlaanderen	77
8.1.1	Structuur van het hoger onderwijs	77
8.1.2	Wettelijke basis	77
8.1.3	Universiteiten	77
8.1.4	Hogescholen	77
8.1.5	Instroomeisen	78
8.1.6	Vergelijking met Nederland	78
8.2	Studielastbepalingssysteem	79
8.2.1	Wettelijke bepalingen	79
8.3	Feitelijke situatie binnen de instellingen	80
8.4	Controle en bijstelling van de studielast	81
8.4.1	Controle door middel van externe kwaliteitszorg	81
8.4.2	Overheidscontrole	82
8.4.3	Controle door de instellingen	82
8.4.4	Bijstelling	83
8.5	Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen	83
9	Studielastbepaling in Duitsland	85
9.1	Structuur van het hoger onderwijs	85
9.2	Studielastbepalingssysteem	86
9.2.1	Wetten, regelingen en normering	86
9.2.2	Recente veranderingen in de wetgeving	87
9.3	Feitelijke situatie binnen de instellingen	88
9.4	Controle en bijstelling van de studielast	89
9.5	Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen	91
10	Studielastbepaling in Engeland	94
10.1	Structuur van het hoger onderwijs	94
10.2	Studielastbepalingssysteem	96
10.3	Feitelijke situatie binnen de instellingen	97
10.4	Controle en bijstelling van de studielast	98
10.5	Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen	100
11	Studielastbepaling in Frankrijk	102
11.1	Structuur van het hoger onderwijs	102
11.2	Studielastbepalingssysteem	103
11.2.1	Wettelijke bepalingen	103
11.2.2	Normen	103
11.3	Feitelijke situatie binnen de instellingen	105
11.4	Controle en bijstelling van de studielast	105
11.5	Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen	106
12	European Credit Transfer System (ECTS)	108
	 Studielastbepaling in Nederland en omliggende landen	74

13	Enkele lijnen in de landenvergelijking	112
13.1	Studielast op programmaniveau	112
13.1.1	Studieduur	112
13.1.2	Wettelijke studielastbepaling	112
13.1.3	De functie van studielastbepaling	114
13.2	Studielastbepaling op het niveau van een programma-onderdeel	115
13.3	Controle en bijstelling van de studielast	117
13.4	Evaluatie en toekomstige ontwikkelingen	118
13.5	Samenvatting en conclusie	119

1

2

3

4

5

6

7

8 Studielastbepaling in Vlaanderen

8.1.1 Structuur van het hoger onderwijs

8.1.2 Wettelijke basis

Door de staats Hervormingen in de jaren tachtig zijn drie zelfstandige Gemeenschappen ontstaan: de Vlaamse Gemeenschap, de Franstalige Gemeenschap en de Duitstalige Gemeenschap. Iedere Gemeenschap heeft zijn eigen bevoegdheden gekregen, onder andere om op een aantal terreinen eigen wetgeving tot stand te brengen. Het onderwijs wordt in alle Gemeenschappen verzorgd door de overheid (rijks- en overheidsinstellingen) en door particuliere instituten (de vrije instellingen). De minimumeisen zijn in alle gevallen wettelijk vastgelegd, wat niet weg neemt dat er inhoudelijke verschillen zijn. Alle afsluitende diploma's zijn wettelijke getuigschriften, nationale diploma's.

Er zijn twee onderwijssoorten in het hoger onderwijs gedefinieerd: het universitair onderwijs en het onderwijs aan de hogescholen. De wettelijke basis voor het hoger onderwijs is het 'Decreet betreffende de Universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap' (1991) en het 'Decreet betreffende de Hogescholen in de Vlaamse Gemeenschap' (1994). In beide decreten staat dat de Vlaamse regering bepaalt, op grond van advies door respectievelijk de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR, vergelijkbaar met de VSNU) en de Vlaamse Onderwijs Raad (VLOR, adviesorgaan van de regering), hoeveel studiepunten ieder studiejaar omvat en op welke wijze de studiepunten worden berekend. Met de uitvoeringsbesluiten van 3 juni 1992 (Universiteiten) en 28 juli 1995 (Hogescholen) is het studiepuntenstelsel ingevoerd.

8.1.3 Universiteiten

Er zijn acht universiteiten in Vlaanderen. De studieduur is meestal vier of vijf jaar, verdeeld over twee cycli van 2 en 2 of 2 en 3 jaar, afhankelijk van de studierichting. Aan het einde van de eerste cyclus wordt de Kandidatuur behaald. Bij afronding van de tweede cyclus kunnen verschillende getuigschriften worden behaald. In de meeste studierichtingen is dat het Licentiaat. In de technische richtingen behaalt men het Diploma van Burgerlijk Ingenieur, in de landbouwwetenschappen het Diploma van Bio-ingenieur en in de bedrijfswetenschappen het Diploma van Handelsingenieur. Medische studies worden afgesloten met het Diploma van arts, tandarts, apotheker, et cetera. Aan het einde van de lerarenopleiding kan de Aggregatie voor het Hoger Secundair Onderwijs worden verworven, de lesbevoegdheid voor het secundair onderwijs.

8.1.4 Hogescholen

Vóór het decreet van 1994 waren er 1600 hogescholen. Na fusies zijn er nu 29 hogescholen ontstaan die diverse opleidingen binnen hun muren aanbieden, zowel van één cyclus als twee cycli. Opleidingen van één cyclus duren drie jaar; na voltooiing dragen afgestudeerden de titel Gegradueerde.

Opleidingen van twee cycli duren (2+2=) vier jaar of (2+3=) vijf jaar, afhankelijk van de studierichting. Na de eerste cyclus wordt bij deze opleidingen het Kandidaatsdiploma behaald. De tweede cyclus wordt afgerond met het diploma van Licentiaat, Handelsingenieur, Architect, Licentiaat in Productontwikkeling, Meester in Productdesign, Meester in muziek of Geaggregeerde van het Hoger Secundair Onderwijs.

De opleidingen in het hoger onderwijs bieden dus een grote verscheidenheid aan leerwegen. De hogeschoolopleidingen van één cyclus bereiden concreter, directer en praktischer voor op het gebruik van verworven kennis en kunde in een bepaald beroep. Afgestudeerden hebben praktische beroepsvaardigheden verworven. De hogeschoolopleidingen van twee cycli worden 'opleidingen van academisch niveau' genoemd. De verhouding theorie en praktijk neemt een middenpositie in tussen de universitaire opleidingen en de opleidingen van één cyclus. De studenten worden opgeleid om relevante toepassingen van onderzoek op te sporen en om de resultaten aan de realiteit te toetsen. De universiteiten verzorgen 'academische opleidingen'. Hoewel de begrippen gelijkwaardigheid doen vermoeden, zijn er zeker verschillen met de hogeschoolopleidingen van twee cycli. Het universitair onderwijs heeft een stevige basis in het wetenschappelijk onderzoek dat aan de universiteiten plaatsvindt. Voorbereiding op bepaalde onderwijsfuncties, wetenschappelijk onderzoek en leidinggevende of coördinerende kaderfuncties behoren traditioneel tot het domein van de academische opleidingen.

8.1.5 Instroomeisen

Toelating tot elke vorm van hoger onderwijs biedt het 'Diploma van Secundair Onderwijs'. Dit diploma ontvangen scholieren die zes jaar lager en zes jaar middelbaar onderwijs hebben doorlopen, en aan het eind daarvan het examen hebben behaald in een van de volgende vier richtingen:

- Algemeen secundair onderwijs (ASO)
- Technisch secundair onderwijs (TSO)
- Kunstsecundair onderwijs (KSO)
- Beroepssecundair Onderwijs (BSO).

Bij de laatste onderwijssoort wordt het diploma na zeven jaar behaald. Binnen de onderwijssoorten bestaan specialisaties, 'onderverdelingen', en het BSO kent daarnaast nog twee stromingen: de doorstroming en de kwalificatie of finaliteit. De tweede stroming is bedoeld als eindonderwijs.

8.1.6 Vergelijking met Nederland

De getuigschriften behaald aan de universiteiten zijn gelijkwaardig aan die van het Nederlandse universitair systeem. Het hogeschoolonderwijs in Vlaanderen is daarentegen niet direct vergelijkbaar met het Nederlandse HBO. De opleidingen van één cyclus zijn in Nederland gelijkwaardig aan een HBO-opleiding. Deze opleidingen duren weliswaar een jaar korter, maar het totaal aantal studiejaren na behalen van het diploma is gelijk aan dat van een afgestudeerde in het HBO (zie tabel 8.1).

Tabel 8.1 Aantal jaren onderwijs in Nederland en in Vlaanderen

	basis- onderwijs	secundair onderwijs	hoger onderwijs ¹⁾	Totaal
Nederland: HBO	6 jaar ²⁾	5 jaar ³⁾	4 jaar	15 jr
Vlaanderen: 1 cyclus	6 jaar	6 jaar	3 jaar	15 jr
Vlaanderen: 2 cycli	6 jaar	6 jaar	4 jaar (2+2) 5 jaar (2+3)	16 jr 17 jr

1) Voor Nederland Hoger Beroeps Onderwijs, voor Vlaanderen Hogeschoolonderwijs

2) excl. kleuterklassen

3) gebaseerd op havo-instroom

De hogeschoolopleidingen van twee cycli maken de totale studieloopbaan in Vlaanderen langer dan het Nederlandse HBO (tabel 7.1). Het NUFFIC heeft bepaald, op grond van de inhoud van de opleidingen en het beroepsperspectief, dat ook de hogeschoolopleidingen van twee cycli te vergelijken zijn met de opleidingen van het HBO. Uitzondering hierop is het diploma van Handelsingenieur in het hogeschoolonderwijs. Afgestudeerden met deze titel blijken een opleiding te hebben gevolgd die gelijkwaardig is aan de opleiding die Nederlandse afgestudeerden hebben gevolgd in de Bedrijfskunde en Bedrijfswetenschappen in het WO.

8.2 **Studielastbepalingssysteem**

8.2.1 **Wettelijke bepalingen**

Voor de universiteiten zijn de wettelijke bepalingen over studielast neergelegd in de decreten betreffende de Universiteiten (12 juni 1991) en de Hogescholen in de Vlaamse Gemeenschap (13 juli 1994) en in de uitvoeringsbesluiten van 3 juni 1992 (Universiteiten) en 28 juli 1995 (Hogescholen).

In de decreten is bepaald dat de universiteit respectievelijk hogeschool de studieomvang van elk studiejaar en van elk onderdeel van het opleidingsprogramma uitdrukt in hele studiepunten. De studieomvang van een studiejaar bedraagt tenminste 1500 en ten hoogste 1800 uur onderwijs- en andere studieactiviteiten. Ook is in de decreten opgenomen dat de Vlaamse regering op advies van respectievelijk Vlaamse Interuniversitaire Raad en Vlaamse Onderwijs Raad het aantal studiepunten per studiejaar bepaalt en de wijze waarop die studiepunten worden berekend.

Op grond van gelijklopende adviezen van de Vlaamse Interuniversitaire Raad en de Vlaamse Onderwijs Raad is in de uitvoeringsbesluiten het volgende over studielast vastgesteld. “De studieomvang van elk studiejaar bedraagt zestig studiepunten. Een studiepunt wordt begroot op 25 tot 30 uren studietijd. Per opleidingsonderdeel worden uitsluitend hele en ten minste drie studiepunten toegekend. Het universiteits- c.q. hogeschoolbestuur gaat geregeld de overeenstemming na tussen de begrote en de werkelijke studietijd.”

Het studiepuntenstelsel is nog geen volwaardig ‘credit’-systeem, waarin de studiepunten essentiële bouwstenen vormen. De norm van 60 studiepunten is wel de eerste stap naar

integratie met het European Credit Transfer System, dat eveneens 60 studiepunten als norm hanteert. Studiepunten geven de normstudent alleen maar informatie over de studietijd van een bepaald opleidingsonderdeel of een studiejaar.

Wettelijk zijn de universiteits- en hogeschoolbesturen verantwoordelijk voor het opleidingsprogramma van elke opleiding. Dat opleidingsprogramma dient “een samenhangend geheel te zijn van onderwijs- en andere studieactiviteiten gericht op de verwezenlijking van welomschreven doelstellingen inzake kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes waarover degene die de opleiding voltooit, dient te beschikken”. Verder moeten de besturen rekening houden met “bij of krachtens de wet, het decreet of de Europese richtlijn vastgelegde voorwaarden die de toegang tot bepaalde ambten of beroepen regelen, of die andere voorschriften met betrekking tot de opleiding inhouden”.

Verder zijn universiteits- en hogeschoolbesturen verplicht “ieder academiejaar per studiejaar en per opleiding twee examenperiodes te organiseren”. Om tot een volgend jaar te worden toegelaten, moet de student geslaagd zijn voor de examens van het vorige studiejaar van dezelfde opleiding, verminderd de verleende vrijstellingen en ‘overdracht’ van examencijfers. De examencommissie kan “een niet voor het examen geslaagde student, op basis van met goed gevolg afgelegde examens, overzetting van examencijfers verlenen voor het daarop volgende studiejaar”.

In het Vlaamse Hoger onderwijs bestaan twee systemen naast elkaar: het systeem van studiepunten en de examens. Studenten moeten aan de voorwaarden van beide systemen voldoen om toegelaten te worden tot het volgende studiejaar.

8.3 *Feitelijke situatie binnen de instellingen*

Opleidingen zijn voor wat betreft studielastbepaling gebonden aan het wettelijk kader, maar in een verdere indeling van het curriculum en toewijzing van studiepunten aan verschillende vakken is men autonoom.

Bij de invoering van het studiepuntenstelsel heeft de overheid wel aanbevelingen gedaan voor de bepaling van studielast. De volgende vuistregels konden faculteiten en departementen helpen bij de studielastbepaling:

1. 1 uur hoorcollege: nog 2 of 3 uur uitwerktijd
2. 1 uur werkcollege of practicum: nog 2 uur uitwerktijd
3. 1 uur stage: geen extra uitwerktijd

In de praktijk hebben opleidingen de studielast bepaald zonder deze of andere vormen van – expliciete – normering. Voor de wijze van verdeling van studiepunten is de faculteit of het departement verantwoordelijk. De toekenning van studiepunten aan vakken is bepaald in de zogenaamde permanente onderwijscommissies of in de vakgroepen. De permanente onderwijscommissies zijn op de meeste universiteiten en hogescholen samengesteld uit docenten en studenten. De bepaling van studiepunten is veelal gebaseerd op het oude studieprogramma, waarin de tijdsbesteding aan een vak werd uitgedrukt in contacturen. De relatieve tijdsbesteding aan een vak in het oude studieprogramma is dan in het nieuwe stelsel gehandhaafd. Daarnaast is het studiepuntenstelsel vaak gebaseerd op schattingen van

docenten. De verdeling van studiepunten over het studiejaar en het gehele studieprogramma is als het ware het resultaat van onderhandelingen tussen docenten geweest.

Hoewel de vuistregels niet overal zijn overgenomen, wordt binnen alle universitaire en hogeschoolopleidingen wèl de relatieve verhouding gehanteerd dat een hoorcollege meer uitwerktijd vergt dan een werkcollege, en een werkcollege meer dan stageactiviteiten.

Er zijn 30 onderwijsweken in een studiejaar. Daarnaast heeft de student minimaal 4 blokweken en tevens minimaal 4 examenweken per studiejaar. De 60 studiepunten, 1500 tot 1800 uur, komen daardoor uit op een weeklast van ongeveer 40 – 47 uur. Er zijn twee examenperiodes in een jaar; indien de student na de eerste periode het jaarexamen niet heeft behaald, bestaat (onder bepaalde voorwaarden) de mogelijkheid tot herkansing in de tweede periode. Als de student dan nog niet geslaagd is voor het jaarexamen, dient de student het jaar over te doen.

Hoe wordt het jaarexamen bepaald? Voor elk opleidingsonderdeel kan een maximaal examencijfer worden behaald van 20. De examencommissie past op de examencijfers van de verschillende opleidingsonderdelen een weging toe. Deze weging kan gekoppeld zijn aan het aantal contacturen en de studietijd per opleidingsonderdeel, maar is vooral gekoppeld aan het belang van een vak voor de opleiding. Een methodenvak bijvoorbeeld, kan qua studiebelasting een relatief klein vak zijn, maar voor de opleiding juist zeer belangrijk. Een dergelijk vak krijgt dan een groter wegingscoëfficiënt. De uitslag voor een jaarexamen is gelijk aan de som van de gewogen examencijfers. Een student is geslaagd als zij/hij voor ieder opleidingsonderdeel het minimum van 10 op 20 haalt.

8.4 *Controle en bijstelling van de studielast*

8.4.1 **Controle door middel van externe kwaliteitszorg**

Sinds de invoering van de decreten op de Universiteiten (1991) en op de Hogescholen (1994) zijn instellingen verplicht een systeem van interne en externe kwaliteitszorg op te zetten. De overheid heeft dan nog de meta-evaluatie.

Voor de universiteiten heeft de externe kwaliteitszorg reeds vorm gekregen. Het visitatiesysteem, dat gecoördineerd wordt vanuit de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR), is geënt op de Nederlandse situatie. Om de 8 jaar bezoekt een visitatiecommissie, bestaande uit deskundigen uit binnen- en buitenland, de opleidingen. Op basis van een zelfevaluatie praat de commissie met vertegenwoordigers van docenten, studenten en alumni. Daarbij komen ook de studeerbaarheid en studielast van het programma aan de orde. De visitatiecommissies rapporteren aan de overheid, die instellingen tot bijstelling kan aanmanen indien daar aanleiding toe bestaat. Vervolgens dienen instellingen binnen een half jaar een verbeterplan op te stellen. Na vier jaar vindt een, tussentijdse, visitatie plaats van de desbetreffende opleiding.

Voor de hogescholen met opleidingen van twee cycli wordt op dit moment een begin gemaakt met dit systeem van externe kwaliteitszorg. De onderwijsinspectie had formeel tot 1999 verantwoordelijkheid voor de opleidingen van één cyclus. Gemaakte afspraken worden echter nog afgewerkt. In de praktijk zal het daarom nog tot 2002 duren voor ook de hogeschoolopleidingen van één cyclus overgaan tot het visitatiesysteem. De coördinatie ligt

in handen van de Vlaamse Hogescholen Raad (VLHORA). Met interne kwaliteitszorg is men binnen de hogescholen al wel gestart.

8.4.2 Overheidscontrole

Bij de universiteiten en hogescholen zijn commissarissen van de Vlaamse regering aangesteld. Naast de taak instellingen te controleren op naleving van de wetgeving, controleren zij het financieel beheer van de instellingen. In het kader van de wettelijke controle gaan ze daarom na of instellingen het studiepuntensysteem conform wettelijke regelgeving hebben ingevoerd en of periodiek de overeenkomst tussen begrote en werkelijke studielast wordt nagegaan en indien nodig bijgesteld.

8.4.3 Controle door de instellingen

Wettelijk zijn universiteiten en hogescholen verplicht een systeem van interne kwaliteitszorg op te zetten. Sinds de invoering van de decreten betreffende de universiteiten en de hogescholen zijn diverse instellingen daarom begonnen met min of meer gestructureerde en periodieke programmaevaluaties. Ook zijn voornamelijk universiteiten al begonnen met studietijdmetingen, om de overeenkomst tussen begrote en werkelijke studietijd na te gaan. Studietijdmetingen maken soms onderdeel uit van programmaevaluaties.

Het is wettelijk verplicht in het jaarverslag over de resultaten van het onderzoek naar studietijd te rapporteren. De overheid, administratie Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek, analyseert en evalueert de jaarverslagen. Omdat het proces van interne kwaliteitszorg pas een aantal jaren geleden in werking is getreden, wordt pas vanaf komend studiejaar dit beleidsvoornemen in praktijk gebracht.

Binnen de instellingen wordt op diverse wijzen de begrote en werkelijke studielast nagegaan:

- uitgebreide studies gebaseerd op tijdschrijfgegevens, paarsgewijze vergelijkingen of schattingen;
- onderwijs- en vakkevaluaties;
- interne kwaliteitszorg, zoals programmaevaluaties;
- via de inbreng van studenten in opleidingscommissies;
- incidentele en niet-systematische controles op initiatief van de faculteit of individuele docenten.

Interne kwaliteitszorg kent ook diverse verschijningsvormen. Aan de Katholieke Universiteit Leuven, waar reeds in een vroeg stadium met interne kwaliteitszorg begonnen is en het systeem al verder is uitgekristalliseerd, wordt het opleidingsprogramma periodiek, iedere vier jaar, geëvalueerd. De faculteitsraad stelt een evaluatiecommissie samen. Indien de faculteitsraad dat wil, wordt studietijd eveneens in de evaluatie meegenomen. De evaluatiecommissie rapporteert aan de permanente onderwijscommissie, de faculteitsraad en de academische overheid (vergelijk het college van bestuur bij Nederlandse universiteiten). Eens in de vier jaar is de programmaevaluatie input voor de zelfrapportage ten behoeve van een visitatieronde.

8.4.4 **Bijstelling**

Als de uitkomsten van de, min of meer systematische, studietijdmetingen aangeven dat vakken te zwaar zijn, worden ze bijgesteld. Vaak wordt dan aan de inhoud van het vak gesleuteld. De docent krijgt het verzoek het vak bij te stellen, bijvoorbeeld door het aantal colleges of de bijbehorende literatuur te verminderen.

De verdeling van studiepunten over het studiejaar wordt niet in eerste instantie herzien, omdat het proces van studiepuntenverdeling niet eenvoudig is geweest. De ervaring is dat programma's vóór de invoering van het studiepuntenstelsel zwaarder waren en dat de begrote studietijd lager is dan de werkelijke. Onderbelasting komt nagenoeg niet voor.

8.5 ***Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen***

Studielastbepaling heeft in Vlaanderen voornamelijk een functie voor de studeerbaarheid van het curriculum. De norm van 60 studiepunten per jaar moet de student behoeden voor overbelaste jaarprogramma's. De minimumeis van 3 studiepunten per vak voorkomt versnippering van het curriculum. Studiepunten geven de student informatie over de studietijd van een bepaald opleidingsonderdeel of een studiejaar. Het studiepuntenstelsel in Vlaanderen is nog geen volwaardig credit-systeem, maar een eerste stap naar integratie met het European Credit Transfer System.

Het studiepuntenstelsel staat volledig los van de punten die men behaalt op het examen. Om te slagen voor het jaarexamen moet de student een jaarprogramma van 60 studiepunten hebben doorlopen en het, veelal gewogen, gemiddelde van 100 punten (examencijfers) behalen. Per opleidingsonderdeel kan 1 examencijfer, tussen de 0 en 20 punten, worden toegekend. Het eindexamen wordt behaald op basis van het gewogen totaal van alle examencijfers. Instellingen zijn autonoom in het vaststellen van de wegingscoëfficiënten. Equivalentie van studiepunten binnen instellingen en/of andere instellingen in Vlaanderen of internationaal is daarom in de praktijk nog niet aan de orde. Studielast heeft eveneens geen relatie met niveaubepaling van opleidingen of afzonderlijke vakken. Autonomie van instellingen en de toedeling van studiepunten op basis van schattingen in plaats van normen, maken dat gelijksoortige vakken tussen instellingen niet direct vergelijkbaar zijn. Wegingscoëfficiënten voor examencijfers zijn bovendien gebaseerd op het belang van een vak voor de opleiding en niet alleen op de studietijd die voor het vak is ingeruimd.

In het verleden bekrachtigde de overheid de eindtermen van opleidingen. Ze doet dit momenteel alleen nog voor de lerarenopleidingen. Gegeven de federale en Europese regelgeving ten aanzien van bepaalde beroepen, worden op dit moment beroeps- en opleidingsprofielen voor hogeschoolopleidingen door de Vlaamse Onderwijs Raad (VLOR) opgesteld. Vertegenwoordigers van de Vlaamse overheid, van hogescholen, universiteiten en studentenorganisaties zijn in de VLOR verenigd. De VLOR adviseert de overheid over haar beleid.

In Vlaanderen is men over het algemeen tevreden met het huidige studiepuntenstelsel. Studielast is beter onder controle te houden, ze is transparanter en het stelsel biedt mogelijkheden om de studielast tussen instellingen meer gelijk te trekken. Er bestaat echter wel behoefte aan mogelijkheden flexibeler met de norm van 60 studiepunten per jaar om te

mogen gaan, bijvoorbeeld voor begaafde studenten. Ook is het momenteel niet mogelijk studiepunten over bijvoorbeeld twee studiejaar te verdelen, wat in verband met afstuderen en stages aan de orde kan zijn.

9 Studielastbepaling in Duitsland

9.1 *Structuur van het hoger onderwijs*

In Duitsland zijn rond 300 instellingen voor hoger onderwijs, waaronder slechts enkele private hogescholen of universiteiten (vaak op levensbeschouwelijke grondslag). Het overgrote deel is openbaar. Onder het begrip 'Hochschule' vallen in Duitsland universiteiten, hogescholen ('Fachhochschulen – FH'), kunst- en muziekacademies en 'Berufsakademien – BA'. Berufsakademien zijn hogescholen met een duale leerroute (studeren en werken). Omdat zij maar in zes Länder te vinden zijn en qua toelatingseisen enigszins afwijken van het overige hoger onderwijs zijn zij in het onderzoek niet mee genomen.

Hoger onderwijs is in beginsel een zaak van de 16 Länder. De coördinatie ligt bij de gezamenlijke vergadering van alle onderwijsministers ('Kultusministerkonferenz – KMK'), waaraan ook het nationale ministerie deelneemt. De Kultusministerkonferenz laat zich adviseren door het toporgaan van alle rectoraten van hogescholen en universiteiten ('Hochschulrektorenkonferenz – HRK').

De nationale wet op het hoger onderwijs ('Hochschulrahmengesetz – HRG') is het raamwerk waarbinnen de Länder hun eigen wetten op het hoger onderwijs moeten stellen. Er bestaan verschillen tussen de Länder onderling, tot op zekere hoogte afhankelijk van de politieke 'kleur' van de in de regering vertegenwoordigde partijen. Voor het onderzoek zijn instellingen uit vier Länder geselecteerd: de twee buur-Länder, Nordrhein-Westfalen (SPD-Grüne) en Niedersachsen (SPD), Baden-Württemberg, (CDU-regering) en Thüringen, een van de 'Neue Länder' met een CDU-SPD-regering.

Voorwaarde voor toelating op een universiteit is een schoolbezoek van 13 jaar, afgesloten met een diploma ('Abitur'). Voor de met het HBO vergelijkbare 'Fachhochschule' wordt minimaal een schoolbezoek van 12 jaar vereist, waaronder een beroepsopleiding binnen het leerlingstelsel die twee of drie jaar duurt. Toelating met 'Abitur' is eveneens mogelijk; dan vervalt de eis van beroepsopleiding maar wel kunnen sommige studies aan de Fachhochschule vereisen dat de student eerst een practicum doormaakt van bijvoorbeeld een half jaar, of op andere manier praktische ervaring opdoet. Instroom in een Fachhochschule vanuit het Gymnasium of Gesamtschule is ook zonder Abitur mogelijk, namelijk na in totaal 12 jaar onderwijs. Ook dan geldt bij sommige studies de eis van praktische ervaring.

De universitaire opleiding wordt afgesloten met een academisch eindexamen of een staatsexamen. Het laatste geldt voor leraren, artsen en juristen; aan hen wordt geen academische graad verleend. De academische examens zijn 'Magister Artium (MA)' voor afgestudeerden in de letteren of 'Diplom' voor alle overigen. Na de eindexamens is het mogelijk te promoveren (voor beide groepen). De 'Fachhochschulen' sluiten alle studies af met een 'Diplom'-examen. Om verwarring te voorkomen met de gelijkkluidende titels van de universiteit worden in voorkomende gevallen de letters FH achter de titel gezet, bijvoorbeeld 'Diplom-Betriebswirt (FH)'.

9.2 *Studielastbepalingssysteem*

9.2.1 **Wetten, regelingen en normering**

De Kultusministerkonferenz gaat ervan uit dat van de 52 weken in een jaar 46 weken worden besteed de studie en 6 weken aan vakantie c.q. uitval door ziekteverzuim. Wekelijks moet er ongeveer 45 uur gestudeerd worden. Een contactuur aan de universiteit vereist ca. twee uur zelfstudie en een contactuur aan een HBO-instelling een uur zelfstudie. Het begrip studielast is in Duitsland niet bekend. In 1982 zijn er 'ijkwaarden' ontwikkeld voor de studeerbaarheid van het programma-aanbod.

De omvang van de studie wordt aangegeven in 'Semesterwochenstunden – SWS', te vertalen met niet gewogen contacturen van 45 minuten per semester. Er is een wettelijke bepaling betreffende de totale duur van de studie ('Regelstudienzeit'); de nationale norm is doorgaans 8 semesters voor een HBO-studie en 9 semesters voor een universitaire studie (§11 HRG). Verder is er per opleiding op nationaal niveau door een gezamenlijke commissie van Kultusministerkonferenz en Hochschulrektorenkonferenz een kader voor tentamen- en examenreglementen vastgesteld, de zogenaamde 'Rahmenprüfungsordnung'. Ook heeft deze gezamenlijke commissie aanbevelingen gedaan voor de totale omvang van bepaalde opleidingsclusters. De nadere invulling ligt bij de Länder.

Zo is bijvoorbeeld in de wet op het hoger onderwijs van Baden-Württemberg een onder- en bovengrens vastgelegd waarbinnen de omvang van een opleiding zich kan bewegen. Ook wordt de instelling verplicht op de studeerbaarheid van de opleiding te letten. Andere Länder kennen vergelijkbare bepalingen, bijvoorbeeld Hessen: "Der Gesamtumfang der nach Satz 2 erforderlichen Lehrveranstaltungen ist so zu bemessen, daß den Studierenden Gelegenheit zur selbständigen Vorbereitung und Vertiefung des Stoffs und zur Teilnahme an zusätzlichen Lehrveranstaltungen nach eigener Wahl verbleibt." (§ 25, 2 HHG)

Nordrhein-Westfalen werkt als enige Land sinds 1994 met een ministeriële verordening ('EckdatenVO-NRW') waarin marges worden aangegeven voor de totale omvang van (clusters van) opleidingen. Hierin zijn ook bovengrenzen aangegeven voor het aantal en het soort tentamens en examens per cluster. Deze verordening was volgens het onderwijsministerie Nordrhein-Westfalen bij invoering zeer omstreden, omdat het gezien werd als een ingreep in de vrijheid van onderwijs. Een klacht van enkele professoren bij het Bundesverfassungsgericht werd echter afgewezen.

Een universitaire studie heeft volgens de EckdatenVO-NRW een omvang van 140 (sociaal- en geesteswetenschappen) tot 200 Semesterwochenstunde (scheikunde), verdeeld over 4,5 jaar, dus 31 tot 44 contacturen per jaar of 15,5 tot 22 per semester. De verordening volgt daarin overigens in grote lijnen de aanbeveling van de Kultusministerkonferenz. Het verschil in totale omvang wordt verklaard door het grotere aantal practica dat natuurwetenschappers moeten volgen. Deze practica vereisen – zo wordt verondersteld – minder zelfstudietijd dan de colleges bij de geesteswetenschappen.

Het semester op Duitse universiteiten loopt van oktober tot en met maart en van april tot en met juli, maar colleges worden gegeven vanaf medio oktober/begin november tot eind februari en vanaf medio april/begin mei tot begin juli. Een collegeperiode duurt in beginsel 14 (zomer) tot 16 (winter) weken, circa 5 maanden zijn collegevrij. Hogescholen hebben over het algemeen wat langere collegeperiodes, zij beginnen vaak al medio september.

Elke opleiding heeft een eigen tentamen- en examenreglement ('Prüfungsordnung – PO') gebaseerd op de kader-regeling. Daarin staat onder andere het doel van de studie, normale lengte ('Regelstudienzeit'), de noodzakelijke en redelijkerwijs te eisen omvang, de verplichte vakken en hun onderlinge verhouding, het aantal en de soort verplichte tentamens, voorwaarden voor deelname aan tentamens en exameneisen. Tot nu toe wordt de Prüfungsordnung opgesteld door de vakgroep of faculteit en goedgekeurd door de universiteit. Het ministerie van onderwijs van een Land publiceert de Prüfungsordnung en heeft daarmee een zekere controlefunctie. Deze functie zal echter met de nieuwe wetgeving wegvallen.

Op basis van het tentamenreglement wordt door de vakgroep een onderwijs-reglement ('Studienordnung') opgesteld. Het beschrijft de onderdelen van de studie en geeft in Semesterwochenstunde aan hoe groot het aandeel daarvan is in verhouding tot de totale omvang van de studie. In het onderwijsreglement kan worden bepaald dat voor de deelname aan het ene onderdeel een ander succesvol afgerond moet zijn. Het onderwijsreglement moet worden goedgekeurd door de instelling.

Door verschillende interviewpartners werd erop gewezen, dat aan de kant van de docenten de onderwijslast wel in uren wordt berekend volgens de zogenaamde capaciteitsverordening (KapVO). Daar wordt echter verder niet op ingegaan.

9.2.2 Recente veranderingen in de wetgeving

In augustus 1998 is in de nationale wetgeving vastgelegd dat universiteiten en hogescholen in plaats van het oude Semesterwochenstunde-systeem een studiepuntenstelsel ('Leistungspunktsystem') in kunnen voeren (HRG § 15,3). De landelijke wetgeving wordt momenteel daarop aangepast, maar nog geen van de Länder heeft een sluitend systeem. Ongeveer de helft van alle instellingen voor hoger onderwijs gebruikt in verband met internationale uitwisselingen wel al het European Credit Transfer System. De methoden van omrekening verschillen echter sterk. Sommigen vermenigvuldigen de Semesterwochenstunde met een bepaalde omrekeningsfactor: 1 SWS = x punten ECTS. Die omrekeningsfactor wordt gevonden door de totale omvang van de studie in Semesterwochenstunde en European Credit Transfer System tegen elkaar af te zetten. Andere instellingen wegen de colleges volgens een voorondersteld belang. Een doctoraal werkcollege ('Hauptseminar') is bijvoorbeeld meer waard dan een hoorcollege ('Vorlesung') al hebben beiden een omvang van twee Semesterwochenstunde. Het Hauptseminar krijgt daarom twee of drie keer zo veel 'credit points' in het European Credit Transfer System. Problematisch bij deze manieren van berekening is dat zij niet aansluiten bij de Prüfungsordnungen. Daarin is het aantal tentamens en examens voor een opleiding vastgelegd, met als gevolg dat niet elk college mag eindigen met een toets. In Nordrhein-Westfalen zijn daarom opleidingen die het European Credit Transfer System hebben ingevoerd vrijgesteld van de respectievelijke bepalingen in de EckdatenVO.

In augustus 1998 zijn door de Hochschulrektorenkonferenz ook twee nieuwe academische graden geïntroduceerd, 'bachelor' en 'master', nieuwe opleidingen met een eigen curriculum naast de oude diploma-opleiding. In december 1998 is door de Kultusministerkonferenz besloten een nationaal adviesorgaan ('Länderübergreifender

Akkreditierungsrat') bij de Hochschulrektorenkonferenz in te stellen, dat toezicht houdt op 'experts' die nieuwe BA- en MA-studies goedgekeurd ('akkreditieren'). De benoemingsprocedure zal vermoedelijk medio 1999 zijn afgesloten. Elke nieuwe opleiding zal op aanvraag door de 'experts' (kort) worden getoetst en bij een positief advies voor bepaalde tijd worden goedgekeurd. Later volgt een uitgebreidere evaluatie, maar de goedkeuring zal altijd tijdelijk van aard zijn. Richtlijnen voor de beoordeling zijn er nog niet. In hoeverre studielast een rol zal spelen is daarom nog niet bekend.

9.3 *Feitelijke situatie binnen de instellingen*

De 'Regelstudienzeit' wordt volgens diverse respondenten in de praktijk overschreden, omdat veel studenten tijdens hun studie (moeten) werken¹. Het Duitse onderwijssysteem is daar niet op ingesteld, waardoor er vertragingen ontstaan of onderbenutting van het maximale studievolume. Onderzoek van het Hochschul-Informationssystem GmbH (HIS) onder 50.000 studenten heeft aangetoond dat studenten uit de clusters sociale en juridische wetenschappen per studie slechts 145 Semesterwochenstunde studeren (20% minder dan aanbevolen). Bij studenten natuurwetenschappen vond men een overschrijding van 40% (320 Semesterwochenstunde). Een verklaring hiervoor kan zijn dat er zeer omvangrijke scripties (moeten) worden geschreven, in het bijzonder bij natuurwetenschappen.

Volgens de Hochschulrektorenkonferenz wordt in de praktijk afgeweken van hetgeen in de (kader)tentamen- en examenreglementen staat. Dit is mogelijk omdat deze reglementen altijd een zekere ruimte voor uitleg geven. Als er een examen is voorgeschreven dan wordt dat bijvoorbeeld opgedeeld in drie delen, eigenlijk dus in drie examens.

Volgens de Zentrale Evaluationsagentur der Niedersächsischen Hochschulen (ZEVA) bevatten sommige tentamenreglementen bepalingen over de hoeveelheid tijd die een student aan een paper ('Hausarbeit') mag besteden: namelijk 150 uur of ongeveer een maand werk. Bij de universitaire opleidingen scheikunde, door de ZEVA recentelijk geëvalueerd, was in de loop der tijd de gewoonte ontstaan colleges tijdens de collegeperiode te bezoeken, maar de praktische oefeningen in de collegevrije periode te volgen. Aan sommige universiteiten leidde dat ertoe dat de studenten "als gewone werknemers 11 maanden met hun scheikundestudie bezig waren en een maand op vakantie gingen". Er was geen ruimte meer voor Studium Generale (gericht op 'vorming' van de student), voor taalcurssussen of voor bedrijfsstages.

In Nordrhein-Westfalen bepaalde de EckdatenVO, dat studenten boven op het studievolume voor de vakstudie een aantal Semesterwochenstunde (ongeveer 15) aan Studium Generale, keuzevakken, of aan verdieping in het eigen vak mogen besteden. Deze uren worden soms toch door de vakdocenten ingevuld, "als de studenten niet opletten".

De opleiding geschiedenis aan de letterenfaculteit van de Universtät Jena wijst er met nadruk op dat de geschiedenisstudie in Jena geen curriculum heeft maar slechts een onderwijs- en examenreglement. Daarin wordt bepaald welke tentamens

---

¹ Het studiefinancieringsstelsel ('Bundes Ausbildungsförderungs Gesetz – BaföG') in Duitsland kent geen basisbeurs; slechts 15% van alle studenten ontvangen studiefinanciering op basis van het BaföG.

(‘Leistungsnachweise’) behaald dienen te worden – naar niveau en studierichting – en er wordt een keuzelijst van colleges aangeboden. In het onderwijsreglement wordt niet de te besteden tijd voor een tentamen vastgelegd, maar bijvoorbeeld wel de omvang van een werkstuk, te weten 25-30 pagina’s voor een doctoraal-college (‘Hauptseminar’). Dit berust op een afspraak tussen de docenten van de vakgroep. Hoeveel tijd eraan wordt besteed ligt aan de student zelf: “Sommigen zijn snel, sommigen langzaam”. Als probleem wordt in Jena ervaren, dat studenten die altijd voor hun opleiding één hoofdvak en één (staatsexamen) of twee (academisch examen) bijvakken moeten volgen, in deze bijvakken oneigenlijk zwaar belast worden. Zo moeten studenten met de bijvakken sport of muziek buiten de normale studie-uren oefenen. Ook de vakgroep geschiedenis maakt zich hier schuldig aan. Voor het inhalen van het vereiste ‘latinum’ wordt geen extra studietijd gegeven, maar wordt een beroep gedaan op de vrije tijd.

De opleidingen aan de Fachhochschule-Niederrhein hebben wel ieder een curriculum (‘Lehrplan’), dat is gebaseerd op het Semesterwochenstunde-stelsel. De opleidingen die een uitwisseling of Europese opleiding (bi-diplomerend met Fontys Hogeschool Venlo) hebben, gebruiken het European Credit Transfer System.

Aan de Fachhochschule Furtwangen wordt al – vrijwillig – gewerkt met een puntensysteem. Dat systeem is gebaseerd op een cursusbeschrijving van de docenten, waarbij ze ook aangeven hoeveel tijd (contacturen en zelfstudie) vereist is voor hun college. Problematisch is hierbij dat, vanwege het vrijwillige karakter van dit systeem, toch het traditionele examenreglement gevolgd moet worden, hetgeen tot wrijvingen leidt. Toch studeren de studenten van de economische afdeling overwegend af binnen de norm (Regelstudienzeit).

9.4 *Controle en bijstelling van de studielast*

De gezamenlijke commissie van Kultusministerkonferenz en Hochschulrektorenkonferenz stelt ongeveer om de vijf jaar de kaders van de tentamen- en examenreglementen bij. Suggesties voor veranderingen komen meestal van een speciale onderwijscommissie (‘Ständige Kommission für Lehre und Studium’) van de Hochschulrektorenkonferenz. De redenen voor de suggesties zijn meestal inhoudelijk-wetenschappelijk van aard. Het gebeurt echter ook dat de Kultusminister-konferenz (‘de politiek’) een verandering voorstelt, bijvoorbeeld als het volume van de opleiding te omvangrijk dreigt te worden.

De Hochschulrektorenkonferenz en alle Länder verplichten de universiteiten en hogescholen tot het opstellen van onderwijsbeoordelingen (‘Lehrberichte’), analoog aan de al langer bestaande onderzoekerbeoordelingen. De manier waarop dit geschiedt verschilt per Land. In Baden-Württemberg staan in de onderwijsberichten bijvoorbeeld kengetallen betreffende de gemiddelde reële studieduur en de studie-stakers, alsmede hypothesen over de redenen van mogelijke afwijkingen. Deze worden op Land-niveau verzameld. Een deel van de middelen voor de hogescholen wordt sinds kort verdeeld op basis van kengetallen. Alleen voor studenten die binnen de ‘Regelstudienzeit’ studeren ontvangen de instellingen geld, de overigen zijn ‘Ballast’. Het is verder aan de vakgroep om er iets mee te doen. Hiervoor heeft elke vakgroep een commissie die zich bezig houdt met de kwaliteit van de studie (tot op zekere hoogte vergelijkbaar met de Nederlandse opleidingscommissies). Als zich problemen

voordoelen is het aan haar om deze te analyseren en misstanden te corrigeren. Eventueel kan de decaan erbij worden betrokken.

Vooralsnog hebben de Länder-ministeries nog een zekere controle over de tentamen- en examenreglementen, maar dit zal met de invoering van de nieuwe wetten op het hoger onderwijs verdwijnen. Studenten kunnen zich in Nordrhein-Westfalen nog met bezwaren tot de minister wenden, die dan de rector om een stellingname kan vragen. Tegenwoordig is het dus nog mogelijk dat bijvoorbeeld in Thüringen het ministerie een verlaging van het studievolume met 10% aanbeveelt, omdat gebleken is dat de studenten de normtijd overschrijden. De vakgroep geschiedenis heeft gehoor gegeven aan deze aanbeveling – omdat men niet “over twee jaar gedwongen wilde worden” – en heeft het programma bijgesteld. Daarbij zijn – en daar werd expliciet op gewezen – niet slechts hoorcolleges maar ook colleges met tentamens geschrapt.

Enkele Länder, vooral in het noorden van Duitsland, gebruiken sinds enkele jaren verschillende instrumenten voor interne en externe evaluatie, waarvan er één – een evaluatie-cyclus met inschakeling van ‘peers’ (‘Gutachter’) – sterk lijkt op de Nederlandse visitatie. Sommige universiteiten en hogescholen maken daarbij gebruik van instituten die zich gespecialiseerd hebben in het (ondersteunen van) evalueren van hoger onderwijs. Enkele universiteiten in het noorden hebben een eigen instituut. De interne evaluatie wordt ook wel door de universiteit of hogeschool zelf georganiseerd.

Bij hun aanbevelingen oriënteren de ‘peers’ zich niet zo zeer op wettelijke bepalingen – want die zijn er nauwelijks – maar op hetgeen “op Duitse universiteiten en hogescholen gebruikelijk is”. Als een instelling afwijkt van deze lijn wordt dat als nadelig gezien voor de studenten en zou daarom gecorrigeerd moeten worden. Voorbeeld: studenten hebben in Duitsland over het algemeen 5 maanden collegevrij. Deze tijd gebruiken zij voor examenvoorbereiding, schrijven van scripties, vakantie et cetera. Deze vijf maanden mogen niet worden ingevuld door de opleiding. De aanbevelingen van de ‘peers’ worden volgens de Hochschul-Informationssystem GmbH (HIS) door de geëvalueerde opleidingen serieus genomen en leiden tot aanpassing van de programma’s.

De opleidingen zijn volgens de Zentrale Evaluationsagentur der Niedersächsischen Hochschulen (ZEVA) niet verplicht dat te doen. Zij zijn echter wel verplicht een eventuele afwijking van een aanbeveling te publiceren. Het kan volgens de ZEVA gebeuren dat de aanbevelingen van de ‘peers’ niet conform de geldende wetten zijn. Het is mogelijk dat de ‘Landesregierung’ daarmee rekening houdt bij een herziening van de wet.

De studielast speelt bij de huidige evaluaties slechts een marginale rol. De Zentrale Evaluationsagentur der Niedersächsischen Hochschulen vraagt slechts of het bij de vakgroep bekend is hoeveel deeltijd-studenten er zijn en of rekening met hen wordt gehouden. De Hochschul-Informationssystem GmbH heeft wel een grote enquête onder studenten gehouden, waarbij naar studielast is gevraagd.

In Nordrhein-Westfalen is de evaluatieprocedure nog in ontwikkeling. Vanuit de instellingen zijn hierover aanbevelingen gedaan, die volgens het ministerie echter nog te vrijblijvend zijn. De universiteiten zullen op twee manieren gaan evalueren: intern en volgens het ‘peer-systeem’. De hogescholen evalueren eveneens intern, in navolging van

een zeer recent besluit van hun toporgaan, daarnaast met behulp van een externe moderator en om de acht jaar volgens het 'peer-systeem'.

De Fachhochschule-Niederrhein is zojuist – in eigen regie – begonnen met de interne evaluatie. Studenten, docenten en medewerkers worden ondervraagd. De interne evaluatie richt zich bewust op onderwerpen, die door de evaluerende vakgroep zelf veranderd kunnen worden. Vragen over de studielast worden niet expliciet gesteld. Er is wel aandacht voor de totale belasting van de studenten. Men is zich ervan bewust dat de programma's geënt zijn op de full-time student en probeert te achterhalen in hoeverre die er wel is, en zo nee waarom niet.

9.5 *Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen*

Alle ondervraagden zijn ontevreden over de huidige vorm van niveaubepaling. De ministeries vinden het wenselijk dat er met de universiteiten en hogescholen afspraken over toetsbare doelstellingen worden gemaakt, bijvoorbeeld over het aantal afgestudeerden binnen een bepaalde periode. De huidige evaluatiemethoden zijn te vrijblijvend vindt men bij het ministerie Nordrhein-Westfalen.

De Hochschulrektorenkonferenz is niet tevreden met de huidige situatie maar betwijfelt of een studiepuntenstelsel uitkomst zal bieden. Met studielast moet wel rekening worden gehouden, maar het is geen garantie voor een goede kwaliteit van een studie.

Ook de Hochschul-Informationssystem GmbH (HIS) is niet tevreden met de normstelling binnen het huidige evaluatieproces. Een studiepuntenstelsel zou een mogelijkheid zijn om de instellingen te dwingen tot "een meer vraaggericht denken". Het tegenwoordige systeem gaat te veel uit van het (leer)aanbod.

Volgens de Zentrale Evaluationsagentur der Niedersächsischen Hochschulen (ZEVA) zijn de universiteiten die de interne en externe evaluatie voor het eerst hebben doorlopen tevreden. De vakgroepen die nog niet geëvalueerd zijn vrezen dat de evaluatie gebruikt zal worden voor financiële maatregelen. Dat zal nu niet gebeuren. Maar vanaf de tweede cyclus (vanaf 2001) wil het ministerie met de instellingen afspraken maken over verdere ontwikkelingen, zonder een direct verband te leggen tussen evaluatie en bezuiniging.

De ZEVA zelf is relatief tevreden, maar betreurt wel dat zij vanwege personele krapte te weinig kan doen met het vergaarde materiaal. De wens is om een vergelijkende studiegids te maken op basis van de evaluatierapporten. Een definitie van studielast vindt men geen noodzakelijke voorwaarde voor het garanderen van een bepaald niveau. Het eerste probleem is het verschil in begaafdheid van de studenten dat tot verschil in studiebelasting kan leiden. Het tweede probleem is dat er studies zijn die een intensieve begeleiding kennen en een strak curriculum. Daar is de studiebelasting veel makkelijker vast te leggen dan bij een studie die voor een groter deel gebaseerd is op zelfstudie en zelfwerkzaamheid.

Aan de universiteit Jena, die nog niet geëvalueerd is, ziet men een niet te overbruggen tegenstelling tussen het idee van 'vorsend leren' dat daar wordt gehuldigd en een strak stelsel van studiebelasting. Ook de verschillen in begaafdheid worden naar voren gebracht.

Aan de andere kant maakt Europese uitwisseling een zekere vergelijkbaarheid wel noodzakelijk en daarvoor kan het wel nuttig zijn. Uitweg uit dit dilemma biedt misschien een 'bachelor'-opleiding "om te leren" (schools en met een puntenstelsel) en een vervolgopleiding voor 'vorsend leren' (uiteraard zonder puntenstelsel).

De Fachhochschule-Niederrhein staat niet afwijzend tegenover een studiepuntenstelsel: "Systematik ist immer gut.". Men acht echter vooral technische studies geschikt voor een studiepuntenstelsel, en ziet problemen bij creatieve opleidingen als Design en Textil und Bekleidung, die eveneens aan deze Fachhochschule worden aangeboden.

Aan de Fachhochschule Furtwangen (vakgroep economie), die tot nu toe slechts intern evalueert, ziet men wel iets in een studiepuntensysteem. Het zou een aanvulling kunnen zijn op het puur kwantitatieve systeem van de onderwijsberichten. Volgens hen is een studiepuntenstelsel een geschikt instrument om het onderwijsproduct transparanter te maken, maar studenten mogen niet al te veel bij de hand worden genomen "zoals dat in Nederland gebeurt. Een beetje zelfstandigheid mag best!"

10 Studielastbepaling in Engeland

10.1 *Structuur van het hoger onderwijs*

Hoger onderwijs wordt over het algemeen gedefinieerd als onderwijs van een niveau dat hoger is dan het onderwijs dat leidt tot het diploma 'General Certificate of Education Advanced-level (GCE-A-level)' (vergelijkbaar met een Nederlands diploma van het secundair onderwijs), of het diploma verstrekt door de Business and Technology Education Council (BTEC)², het 'National Diploma' of 'Certificate' (Education Reform Act, 1988).

Er bestaat geen overkoepelend orgaan dat verantwoordelijk is voor het hoger onderwijs. De 'Further and Higher Education Act' van 1992 introduceerde echter grote hervormingen in Engeland en Wales, waaronder de vorming van één sector voor alle instellingen voor hoger onderwijs in Engeland en een ander in Wales, gefinancierd door de Higher Education Funding Councils (HEFC's), in Engeland, Wales en Noord-Ierland.

Er bestaat een Department for Education and Employment (DfEE) met een Secretary of State for Education and Employment, die een positie bekleedt binnen het huidige kabinet. De Secretary is namens het parlement verantwoordelijk voor het geven van richting aan en het controleren van het publieke onderwijssysteem in Engeland. Er bestaan diverse inspectie-organen, zoals de Office for Standards in Education (OFSTED), opgericht in 1992, die zich voornamelijk bezighoudt met lerarenopleidingen, en de Qualifications and Curriculum Authority (QCA), opgericht in 1997. Dit zijn niet-ministeriële regeringsafdelingen met als taak te rapporteren en te adviseren over de verbetering van het niveau van de resultaten en de kwaliteit van het onderwijs. Ze houden zich bezig met zaken die te maken hebben met schoolcurricula (niet in het hoger onderwijs), met leerlingbeoordeling en met door de overheid gefinancierde diensten die worden aangeboden door scholen, 'colleges' en werkplaatsen. De Higher Education Funding Councils kennen overheidsgelden toe aan universiteiten en doen een beroep op speciale (niet-regerings) organen als de Quality Assurance Agency (QAA: zie hiervoor ook deel 9.4) om het hoger onderwijs te beoordelen.

De 'Further and Higher Education Act' (1992) geeft alle instellingen voor hoger onderwijs het recht zich 'universiteit' te noemen, waardoor het aantal instellingen dat wordt aangeduid als universiteit de laatste jaren significant is toegenomen. Het zijn er nu ongeveer honderd. De zogenaamde 'oude' universiteiten zijn meer gericht op onderzoek, maar combineren toch toegepaste en theoretische (onderzoeks)activiteiten. De 'nieuwe' universiteiten (die voorheen vaak 'polytechnics' werden genoemd) leggen een grotere nadruk op de praktische toepasbaarheid van kennis dan de 'oude' universiteiten (Cambridge, Oxford, et cetera). Dientengevolge bieden de 'nieuwe' universiteiten een breder scala aan opleidingen die leiden tot professionele kwalificaties, die worden erkend door professionele en beroepsorganisaties.

---

² De BTEC is sinds kort vervangen door een organisatie genaamd EDEXCEL.

Hoger onderwijs wordt dus aangeboden door universiteiten (inclusief de voormalige polytechnics), maar tevens door een verzameling van niet-universitaire instellingen met namen als 'colleges', 'institutes', 'schools', en 'academies'. Er bestaan momenteel een paar honderd niet-universitaire instellingen. Universiteiten verstrekken voornamelijk 'degree programs', maar ook wel 'non-degree programs' die leiden tot een certificaat of een diploma. De niet-universitaire instellingen voor hoger onderwijs (waaronder commerciële, private en professionele trainingsinstellingen) bieden beroepsgericht onderwijs aan, dat kan leiden tot het erkende 'Higher National Diploma (HND)' of 'Higher National Certificate (HNC)', voorheen verstrekt door de BTEC. Deze certificaten geven toegang tot een 'degree course' (aangeboden door universiteiten). Er bestaan tevens certificaten genaamd 'National Vocational Qualifications (NVQ's)' en 'General NVQ's (GNVQ)', die zijn bedoeld voor degenen die in een bepaalde beroepssector werkzaam zijn. Deze certificaten worden toegekend door EDEXCEL, City & Guilds, Royal Society of Arts (RSA) et cetera.

Volgens de 'Education Reform Act' van 1988 worden de diploma's en certificaten die de BTEC aanbiedt (nu EDEXCEL en andere vergelijkbare organisaties) niet beschouwd als graden van hoger onderwijs; ze kunnen dus niet gelijkgesteld worden aan het Nederlandse HBO-niveau. De HND's en HNC's vereisen meestal twee tot drie jaar studie, soms part-time, soms uitgebreid met een jaar werk(plaats)ervaring, en zijn ongeveer vergelijkbaar met het Nederlandse MBO-niveau. Een HND of HNC wordt gewoonlijk door Nederlandse HBO-instellingen geaccepteerd als instroomkwalificatie.

Een ander (niet-universitair) type diploma van tertiair onderwijs is de 'Bachelor's grade' of 'Bachelor of Education (BEd)', vergelijkbaar met de Nederlandse PABO en onderwijsbevoegdheid voor secundair onderwijs. Dit diploma kan worden behaald na een studie van vier jaar op speciale colleges, soms in samenwerking met universiteiten. Het kan worden beschouwd als een equivalent van het HBO.

Universiteiten reiken 'First Degrees' uit, meestal 'Bachelor' genaamd, vergelijkbaar bijvoorbeeld met de Amerikaanse 'Bachelor of Arts (B.A.)' of 'Bachelor of Science (B.Sc.)'. Hiervoor is meestal drie jaar voltijd studie nodig, soms langer, bijvoorbeeld bij vreemde-Talenstudies waarvoor een jaar studie in het buitenland vereist is. De Bachelor of Arts wordt behaald na het afronden van opleidingen gerelateerd aan bijvoorbeeld de kunst, taal, geschiedenis, geografie, of klassieken, terwijl de Bachelor of Science verbonden is aan bijvoorbeeld biologie, natuurkunde, scheikunde, wiskunde of een combinatie daarvan.

Op basis van gesprekken met diverse representanten van het hoger onderwijs in het Verenigd Koninkrijk en bevestigd door de British Council (Amsterdam), wordt er vanuit gegaan dat het Nederlandse HBO-niveau ongeveer gelijk is aan het Engelse First Degree.

Een 'Higher Degree' kan behaald worden nadat eerst de First Degree is behaald. Een Higher Degree kan een 'taught degree' of een 'research degree' zijn, of een combinatie hiervan. Taught degrees zijn gebaseerd op het volgen van lessen/colleges. Op het Masters-niveau wordt van de studenten verlangd dat ze onderzoek doen onder supervisie van een docent. Voor de Masters Degree is minimaal één jaar voltijd studie nodig, maar het is gebruikelijker dat het twee jaar kost of een part-time equivalent hiervan. Voorbeelden zijn de MA, MSc, en MBA, MEd, MSW (Sociaal Werk), AMusM (Master of Music Arts), Master of Medical

Sciences (MMedSci) en Master of Philosophy (MPhil). ‘Doctorates’ zijn bijna allemaal onderzoek-vereisende graden. Dit zijn postdoctorale graden, die worden toegekend voor een uitgebreid essay (een thesis). De graad die wordt toegekend is de ‘Doctor of Philosophy (PhD)’. ‘Senior Doctorates’ kunnen worden toegekend aan gevestigde wetenschappers, vaak als erkenning voor een grote hoeveelheid gepubliceerd werk. Deze graden worden ‘Doctor of Letters (DLitt)’ of ‘Doctor of Science (DSc)’ genoemd. De vier niveau’s van Degrees zijn dus: Bachelor’s, Master’s, Doctorates en Higher Doctorates.

10.2 *Studielastbepalingssysteem*

Alle respondenten en contactpersonen (van nationale, regionale, en lokale instellingen) waren het er over eens dat er geen overheidsvoorschriften zijn met betrekking tot studielast. Dit werd bevestigd door het Department of Education and Employment, Quality Assurance Agency (QAA: een niet-overheidsinstelling onder contract bij de Department of Education and Employment, Higher Education Funding Councils en universiteiten om instellingen voor hoger onderwijs te beoordelen), het Committee of Vice Chancellors & Principals (CVCP: vertegenwoordigers van instellingen voor hoger onderwijs), de Qualifications and Curriculum Authority (QCA: voornamelijk betrokken bij het beroepsvoorbereidend onderwijs (vergelijkbaar met het Nederlandse MBO, leeftijdsgroep 16-19), de Office for Standards in Education (OFSTED: voornamelijk betrokken bij lerarenopleidingen), en alle instellingen voor hoger onderwijs die zijn benaderd.

De term ‘notional’ wordt regelmatig gebruikt bij het bepalen van studielast. ‘Notional hours’ staat voor een schatting van alle studietijd die nodig is om de benodigde resultaten te behalen. De contacturen (colleges), begeleide en onbegeleide studie, tijd die in laboratoria wordt doorgebracht, tijd waarin examens worden voorbereid, en tijd besteed aan het deelnemen aan tentamens zou allemaal deel uitmaken van de ‘notional hours’ van een cursus (of module). ‘Notional’ wordt ook gebruikt bij het bepalen van het aantal studiepunten voor een cursus. ‘Notional’ wordt vaak verdeeld in twee categorieën: directe contacttijd (tijd die wordt besteed aan colleges) en niet begeleide studie (alle overige tijd). De verhouding van begeleide tot niet-begeleide (onafhankelijke) studie varieert per instelling en cursus. Sommige universiteiten hanteren de verhouding van 1:2, dat wil zeggen 1/3 deel contacttijd, 2/3 deel niet-begeleide studie, maar voor sommige vakken/opleidingen, bijvoorbeeld computer-wetenschappen en talen, kan de nadruk meer liggen op onafhankelijke studie.

Er bestaat in Engeland geen landelijk geaccepteerd puntensysteem. Veel instellingen voor hoger onderwijs, hoewel niet alle, hanteren een studiepuntensysteem waarbij studenten verwacht worden om 120 punten per jaar te behalen (of 60 per semester). Punten worden toegekend aan studenten voor ieder voltooid vak of module. Het aantal punten dat per vak of module wordt toegekend kan ook variëren, bijvoorbeeld 10 of 15. Aan de ene universiteit kan dus van een student verwacht worden dat er per semester wordt deelgenomen aan 4 modules van 15 punten, aan een andere universiteit is dat wellicht 6 vakken van ieder 10 punten. Het aantal ‘notional hours’ per punt of cursus kan ook variëren, bijvoorbeeld van 7 tot 10 uur. In § 10.3 wordt een aantal voorbeelden besproken.

De meest gehanteerde norm binnen het puntensysteem is dat student die zich voorbereiden op de First Degree (3-4 jaar) 120 punten per jaar moeten behalen en dat diegene die doorgaan voor het Master's Degree (1 of 2 extra jaren) 180 punten moeten behalen. Het aantal 'notional hours' per punt kan variëren van 7 tot meer dan 10 uur (of 28 tot 40 uur per week), afhankelijk van het aantal weken binnen het academisch rooster van een bepaalde instelling, bijvoorbeeld 30 tot 40 weken per jaar. Er bestaat geen consensus over de waarde van een studiepunt.

10.3 *Feitelijke situatie binnen de instellingen*

Instellingen voor hoger onderwijs hanteren verschillende methoden bij het bepalen en bijstellen van studielast. Aan het Harper College bijvoorbeeld (een equivalent van een HBO-instelling, bèta-opleiding) wordt de studielast door een team van docenten vastgesteld aan het begin van een cursus-ontwerpfase. Dit team beslist welke modules nodig zijn per discipline en welke waarde eraan wordt toegekend. De individuele docent werkt vervolgens de feitelijke inhoud zodanig uit dat ze in de module past. Er worden ook halve en dubbele modules aangeboden. De module wordt dan extern geëvalueerd, maar niet door de Quality Assurance Agency. De Quality Assurance Agency controleert alleen de procedures (de manier waarop dingen worden gedaan). Harper College is autonoom in het bepalen van de inhoud en de activiteiten. Harper College kent 120 punten toe voor de studielast van een jaar (60 punten per semester) en kent een cursusjaar van 2 keer 15 weken. Er wordt een modulesysteem gehanteerd. De studielast komt overeen met 4 modules van 15 punten per semester. De totale 'notional time' per module is 150 uur, dus 1200 uur per jaar, 600 uur per semester en 40 uur per week gedurende het semester. De gebruikelijke 'notional' (begeleide) contacttijd per module is 60 uur (4 uur per week), de 'notional' (niet-begeleide) onafhankelijke tijd is 90 uur (6 uur per week).

Aan een andere instelling, het Cheltenham & Gloucester College of Higher Education (equivalent van een HBO-instelling, alfastudie) wordt een vergelijkbare procedure gevolgd. Als een nieuwe module is opgezet moet ze worden bekeken door een 'assessment board', die controleert of de module voldoet aan academische maatstaven; hierbij zijn minimaal twee externe academici of vertegenwoordigers van het werkveld betrokken. Het cursusteam beoordeelt de module bij elke uitvoering. Hierbij wordt onder meer gekeken naar studeerbaarheid en slaagpercentages. Het Cheltenham & Gloucester College of Higher Education kent ook een cursusjaar van 2 keer 15 weken. Er wordt een modulesysteem gehanteerd, maar in afwijking van de situatie bij het Harper College is iedere module 10 punten waard. Studenten volgen 5 modules per semester, 10 per jaar. Er wordt vanuit gegaan dat iedere module 100 'notional hours' omvat: 30 contacturen en 70 onafhankelijke uren. De studielast van een jaar bedraagt 1000 uur, ongeveer 33 uur per semesterweek.

De Anglia University (WO, gamma) kent één (institutionele) studielastmaatstaf, die voor alle disciplines geldt. Er bestaat een modulesysteem. Elke module staat voor 10 punten en 75 uur 'notional time' (een combinatie van colleges, werkgroepen en niet-begeleide studietijd). Studenten worden verondersteld 75 uur per module te werken, maar hoeveel tijd studenten er daadwerkelijk mee bezig zijn is afhankelijk van de vaardigheden en ervaring van de student. Het is een 'notional' richtlijn. De universiteit bepaalt het verwachte aantal uren per module. Een 'curriculum committee' doet aanbevelingen voor een module.

Vervolgens gaat de module voor goedkeuring naar een senaat, een academisch orgaan dat bestaat uit senior (academisch) personeel van de universiteit. Er wordt uitgegaan van 60 punten per semester, 120 per jaar. Dit impliceert een studielast van (6 x 75=) 450 uur per semester en 900 uur per jaar.

Tijdens een onlangs gehouden academische conferentie in Londen is een aantal senior stafleden van uiteenlopende instellingen voor hoger onderwijs in het Verenigd Koninkrijk benaderd over het aspect studielast. Het gaat om de volgende instellingen: University of London, Leeds University, University of Surrey, University of Aberdeen, University of Sunderland, Loughborough University en Oxford. Alle benaderde stafleden bevestigden dat universiteiten onafhankelijk zijn bij het bepalen van curricula, vakken en studielast. Op al deze universiteiten worden procedures gehanteerd die vergelijkbaar zijn met de procedures zoals ze eerder zijn beschreven met betrekking tot het ontwerpen van cursussen/modules. Ze bekijken regelmatig de kwaliteit van de vakinhoud, studieresultaten (slaagpercentages), et cetera. De rapporten voor interne en externe beoordelingscommissies bevatten bij de meeste instellingen ook het enquêteresultaat van een steekproef onder studenten naar de opvattingen over studielast en studeerbaarheid. Er wordt echter niet direct gehandeld naar aanleiding van klachten over onjuiste of disproportionele studielast, tenzij het betreffende vak ook slechte resultaten kent. Oxford is een extreem geval waar absoluut geen bepalingen lijken te zijn met betrekking tot de studielast. Het benaderde staflid van Oxford zag deze instelling niet als een goed voorbeeld voor het onderhavige onderzoek, omdat de instelling een speciale status heeft. Er lijkt geen puntensysteem te worden gehanteerd, het systeem van 120 punten per jaar dat door veel andere instellingen voor hoger onderwijs wordt gehanteerd lijkt te worden vermeden en men kent een academisch jaar van 3 keer 8 weken (hetgeen kan variëren per discipline). Studenten moeten in Oxford hun examens halen, maar 'technically don't have to do any work at all'.

10.4 *Controle en bijstelling van de studielast*

Studielast wordt voornamelijk vastgesteld en gecontroleerd door individuele instellingen, soms na iedere uitvoering van cursus of module, maar meestal na een langere periode, bijvoorbeeld drie tot zes jaar. Als een module grote wijzigingen ondergaat wordt ze op een kortere termijn opnieuw geëvalueerd. De gebruikelijke interne controle wordt uitgevoerd door een commissie van experts, die wordt benoemd door de instelling of faculteit, of door het team dat verantwoordelijk is voor het vak of de module. Er wordt aandacht besteed aan de 'input' van studenten en aan de mening van studenten over studielast (geuit tijdens interviews of enquêtes), maar als de moduleresultaten van studenten aanvaardbaar zijn en de algemene kwaliteit van het vak of de instelling is behouden (de 'output'), worden er geen veranderingen verlangd. Als de 'output' niet naar tevredenheid is worden er herzieningsplannen voorgelegd. Studenten kunnen het oneens zijn met deze beoordelingsprocedure (Cheltenham & Gloucester College of Higher Education), vooral als een module alleen gebaseerd is op een eindtentamen, maar ze moeten dan wel zeer steekhoudende argumenten hebben. Dit college doet ook een beroep op externe academici of werkveld-experts bij de waardering van een curriculumontwerp. Op vergelijkbare wijze stelt men aan het Harper College zogenaamde 'validation panels' samen, met personen uit het bedrijfsleven of van andere academische instellingen, die voorstellen voor cursussen (en studielast) onderzoeken, zowel in de beginfase als in latere stadia van de opleiding.

Alle instellingen ondergaan externe visitaties van de Quality Assurance Agency en, indien relevant, andere professionele of beroepsmatige organen. De Quality Assurance Agency² zorgt voor de regelmatige evaluatie van instellingen voor hoger onderwijs (en daarmee indirect van de curricula en de studielast). Dit orgaan heeft taken overgenomen van de Higher Education Qualification Council, die begin jaren negentig was opgericht op aandrang van het Committee of Vice Chancellors & Principals, dus door de universiteiten zelf. De Quality Assurance Agency evalueert, zodat de universiteiten worden geholpen bij het controleren van hun eigen kwaliteit, en er een verslag gemaakt kan worden waarin de relatieve status van universiteiten staat aangegeven. Ze houdt per jaar ongeveer 30 institutionele audits binnen het hoger onderwijs en levert ongeveer 250 verslagen af over specifieke onderwerpen, zoals bijvoorbeeld scheikunde en wiskunde. Volgend jaar zullen er 30 verslagen komen van audits waarbij een hele universiteit onder de loep is genomen en 350 deelverslagen. De audits worden gehouden volgens een cyclus van zes jaar. De huidige regelingen voor de evaluatie van het functioneren op programma- en institutioneel niveau in Engeland staan beschreven in de Higher Education Funding Council for England Circular 39/94.

De QAA voert de audits uit om informatie te verzamelen, beschouwen en verifiëren ten aanzien van de kwaliteit van het onderwijs van een opleiding. De informatie wordt verzameld in het licht van het doel dat de aanbieder ervan voor ogen heeft. Bij de validering van een instelling wordt gekeken naar 6 kerngebieden: 1) curriculumontwerp, -inhoud en -organisatie; 2) doceren, leren en beoordelen; 3) voortgang en resultaten van studenten; 4) ondersteuning en begeleiding van studenten; 5) hulpbronnen bij het leren; en 6) kwaliteitsbewaking en -bevordering. Op basis van de beoordeling van deze kerngebieden wordt een algeheel oordeel geveld ('quality approved' of niet). Als een instelling of curriculum in gebreke wordt bevonden op het gebied van één of meer van die zes kerngebieden, wordt een aantal aanbevelingen gedaan en zal de instelling binnen een jaar opnieuw worden bezocht. Als een instelling herhaaldelijk faalt in het verkrijgen van de 'quality approved' status dan zal het een 'unsatisfactory' kwalificatie krijgen toegekend. Score 4 staat voor 'contributes fully' aan de doelstellingen van de universiteit, score 1 staat voor 'does not contribute' aan de doelstellingen van de universiteit. Een rapport is niet bindend, maar aangezien de Quality Assurance Agency werkt als 'sub-contractor' voor de Funding Council bestaat er een impliciet gevaar dat de financiële situatie wordt bedreigd als de kwaliteit van de universiteit niet verbetert. Een auditrapport (en de diensten van de Quality Assurance Agency) worden door de universiteiten gedeeltelijk betaald; men schrijft zich in en geeft daarmee toestemming voor de evaluatie. De rapporten van de Quality Assurance Agency worden serieus genomen, maar er bestaat onzekerheid over de wettelijke status ervan.

---

² De Quality Assurance Agency is een speciaal type commerciële instantie en is gebaseerd op een wettelijke regeling die is goedgekeurd door Department for Education and Employment. Het heeft drie bronnen van inkomsten: ongeveer 50% van de inkomsten is afkomstig van instellingen voor hoger onderwijs vertegenwoordigd door het Committee of Vice Chancellors & Principals, iets minder dan 50% van de Higher Education Funding Councils (die overheidsgelden verdelen) en een niet noemenswaardig inkomen vanuit publicaties en speciale evenementen. Deze mix garandeert 'onafhankelijkheid'. De Quality Assurance Agency is een 'machtige, onafhankelijke' instelling. Het bestuur ervan bestaat uit 14 leden: 4 benoemd door het Committee of Vice Chancellors & Principals, 4 benoemd door de Higher Education Funding Councils, en 6 benoemd door de regering.

Studielast wordt niet direct geëvalueerd, maar kan impliciet worden geanalyseerd als het een rol blijkt te spelen bij een onvoldoende beoordeling van één van de zes kerngebieden. Ze wordt bij de evaluatie van een programma of instelling beschouwd als slechts een onderdeel van de algehele leeromgeving. Hetzelfde kan gezegd worden over het waarderingssysteem dat een instelling hanteert. De Quality Assurance Agency kan onderzoeken of er een toepasselijk 'credit versus workload' protocol bestaat (kerngebied 1). Theoretisch kan studielast daardoor een onderdeel vormen van de score voor kerngebied 3) voortgang en resultaten van studenten en kerngebied 4) ondersteuning en begeleiding van studenten. De QAA vraagt studenten steekproefsgewijs naar de vakken, en dat is dus altijd een element in de evaluatie. Als alle studenten aangeven dat ze 'overwerkt' of 'overladen' zijn, dan is het mogelijk dat er iets over dit probleem wordt opgemerkt in het verslag van de QAA. Dit is zelden gebeurd. In een verslag zal nooit een aanbeveling voor het aantal uren worden gedaan, maar zal eerder worden gewezen op het probleem als geheel.

10.5 *Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen*

Alle respondenten waren tevreden met de huidige modus operandi van het bepalen en goedkeuren van studielast. Zij benadrukten de handhaving van het privilege om lokaal institutionele normen vast te stellen. Ze waren zich tegelijkertijd bewust van het belang om externe instanties regelmatig evaluaties te laten uitvoeren, zelfs als er voor die diensten betaald moet worden uit het budget van de eigen instelling. Natuurlijk kan het zijn dat instellingen die een slechte beoordeling ontvingen van de Quality Assurance Agency en die in dit kader niet zijn benaderd, een andere mening hebben, maar het evaluatieproces wordt beschouwd als essentieel bij het handhaven van eigen normen en bij het creëren van een goed imago bij het publiek (bijvoorbeeld dat studenten en potentiële werkgevers krijgen waar ze voor betalen).

Sommige respondenten gaven aan, gebruik makend van de term 'academic freedom', dat de bepaling van curricula, vakken en de daaraan verbonden studielast het beste kon worden overgelaten aan de instellingen zelf. Dat zou tevens het meest geschikt zijn. Dit wil niet zeggen dat studielast volledig wordt genegeerd bij de kwaliteitsevaluatie van het onderwijs. De meeste respondenten menen echter dat de kwaliteit van het onderwijs eerder moet worden afgemeten aan de 'output' dan aan de 'input'.

Veel respondenten waren van mening dat het meten en bewaken van de studielast niet het meest belangrijke aspect is bij het garanderen van kwalitatief hoogwaardig onderwijs, 'quality not quantity is the keyword'. Er werd gezegd dat individuele 'student learning characteristics' enorm verschillen en dat een norm slechts kan worden verondersteld. Zo was bijvoorbeeld de leessnelheid geen saillante factor bij het meten van de module/cursuskwaliteit. Men beschouwde globale schattingen van studielast door ontwerpers van modules en cursussen of door evaluatieteams als toepasselijk. Het werd als onvermijdelijk beschouwd dat individuele studenten meer of minder tijd en energie nodig hebben om de nodige resultaten te behalen. Eén respondent gaf aan dat er op Oxford of Cambridge, binnen veel kortere academische periodes (en geen formeel aangegeven studielast), een hoge kwaliteit van onderwijs wordt bereikt. Studenten worden getraind om zelfstandig te werken, waardoor minder begeleide 'notional' contacturen nodig waren. De respondent van het Cheltenham & Gloucester College of Higher was echter van mening dat

het belangrijk was om studielast te blijven bewaken als een vorm van controle, ook al werden modules binnen zijn instelling regelmatig bijgesteld. Ze zouden nog niet helemaal de juiste combinatie hebben gevonden, maar wel een aardig eind op weg zijn bij het bepalen van de studeerbaarheid van cursussen met de huidige procedures.

Tot slot erkennen de meeste instellingen het belang om te komen tot een credit transfer framework' ('credit and transfer scheme': CATS), dat dienst kan doen bij het opstellen van een protocol voor de regionale uitwisseling van punten en voor het ECTS. Er zijn regionale consortia voor het hoger onderwijs opgericht om dit verder te onderzoeken en om te komen tot een puntenuitwisseling binnen hun regio's. Het Department of Education and Employment heeft veel projecten gefinancierd met CATS in de gezondheidssector en andere toegepaste onderwijs- gebieden. Instellingen geven echter aan dat het moeilijk is om te komen tot een nationale standaard, omdat de ('notional') uren- en puntensystemen zo enorm verschillen. CATS zouden makkelijker toepasbaar zijn binnen een regio of consortium.

11 Studielastbepaling in Frankrijk

11.1 *Structuur van het hoger onderwijs*

Het hoger onderwijs in Frankrijk wordt getypeerd door een grote verscheidenheid aan instellingen. Na het behalen van het 'baccalauréat (bac)' (diploma VWO) of een gelijkwaardig diploma 'Diplôme d'Accès aux Études Universitaires (DEAU)' (dit diploma staat gelijk aan een colloquium doctum) kan men een korte of lange vervolgopleiding volgen.

De korte opleidingen duren 2 tot 3 jaar, zijn beroepsgericht (op tertiair, industrieel en paramedisch gebied) en worden gegeven aan een 'Lycée' of aan een 'Institut Universitaire de Technologie (IUT)'.

De lange opleidingen worden gevolgd aan een universiteit of op één van de 'Grandes Écoles'. Iedereen die zijn 'baccalauréat' gehaald heeft kan naar de universiteit. Voor toelating tot de Grandes Écoles moet men echter eerst nog 2 jaar lang een 'concours' (toelatingsexamen) voorbereiden in een 'Classe Préparatoire aux Grandes Écoles (CPGE)' (voorbereidingsklas). Door deze extra selectieprocedure hebben deze scholen een hoog niveau.

De 'Grandes Écoles' verstrekken hun eigen diploma's, die erkend kunnen worden door het ministerie van onderwijs. Ze kunnen studenten ook voorbereiden op de nationale universitaire diploma's, mits ze een overeenkomst sluiten met een universiteit.

De universiteiten verstrekken nationale universitaire diploma's. Hun opleidingen zijn onderverdeeld in 3 cycli:

1. De eerste cyclus duurt 2 jaar en wordt afgesloten met het 'Diplôme d'Études Universitaires Générales (DEUG)' (bac+2 jaar). Deze opleiding is algemeen oriënterend en omvat verschillende disciplines. Met een DEUG kan men door naar de tweede cyclus.
2. In de tweede cyclus kan men kiezen tussen een beroepsgerichte opleiding (bac+3 jaar) ofwel een 'licence' (bac+3 jaar, theoretisch onderwijs), die gevolgd kan worden door een 'maîtrise' (bac+4 jaar, dit komt overeen met het Nederlandse doctoraal). Met een 'bac+1' kan men toegelaten worden tot een 'Institut Universitaire Professionnalisé (IUP)' (vergelijkbaar met een Nederlandse Technische Universiteit) en in 3 jaar een maîtrise met een ingenieurstitel behalen. Met een 'bac+3' kan men naar een 'Institut Universitaire de Formations des Maîtres (IUFM)' (lerarenopleiding).
3. Na de maîtrise begint de derde cyclus. Hierin kan men een 'Diplôme d'Études Supérieures Spécialisées (DESS)' behalen met een beroepsgerichte opleiding van 1 jaar, of een 'Diplôme d'Études approfondies (DEA)', die 1 jaar duurt en waarna men in 3 tot 4 jaar een 'doctorat' (proefschrift) kan doen. De ingenieurs kunnen in 18 maanden tot 2 jaar een 'Diplôme de Recherche Technologique (DRT)' behalen.

De medische studies bestaan ook uit 3 cycli, maar deze verschillen per discipline in opleidingsduur:

- 8 jaar voor een medisch doctorandus arts
- 10 tot 11 jaar voor een medische specialisatie
- 6 jaar voor een diploma tandarts
- 6 jaar voor een diploma apotheker.
- 9 tot 10 jaar voor een diploma gespecialiseerd apotheker.

Frankrijk kent geen vergelijkbaar hoger-onderwijssysteem dat overeenkomt met het Nederlandse HBO-onderwijs. Dit hoofdstuk gaat dan ook nader in op het studielastbepalingssysteem van de universitaire studies, en wel de eerste 4 jaar. Deze 4 jaar komen overeen met de eerste 4 universitaire studie jaren in Nederland en er zijn diverse aspecten wettelijk van vastgelegd.

11.2 Studielastbepalingssysteem

11.2.1 Wettelijke bepalingen

Veel zaken met betrekking tot het hoger onderwijs zijn op nationaal niveau vastgelegd. De wet van 1968 ('Loi d'orientation de l'enseignement supérieur') betreft vooral de bestuurlijke, financiële en pedagogische autonomie van de instellingen. De wet van 1984 ('Loi sur l'enseignement supérieur') is een aanvulling op die wet en herdefinieert de organisatie en de werkwijze van de instellingen, in het bijzonder door de details van hun autonomie vast te leggen. In 1989 is, in vervolg op de wet van 1984, het vier-jaarlijkse contract geregeld ('Loi d'orientation sur l'éducation'). Dit contract houdt in dat de instellingen om de vier jaar hun ontwikkelingsplan aan het ministerie van onderwijs moeten voorleggen, waarin ze hun activiteiten presenteren alsmede de details van hun opleidingen. Als beide partijen het met dit plan eens zijn, wordt het contract ondertekend. De overheid verplicht zich hiermee de instelling de benodigde middelen te verschaffen.

11.2.2 Normen

Om het niveau van een opleiding te garanderen en om voor zowel de interne als de externe equivalentie van de instellingen te zorgen, zijn er voor de nationale diploma's in het hoger onderwijs normen opgesteld. Deze normen zijn vastgelegd in wettelijke teksten en worden ook wel 'maquettes de diplômes' genoemd. In deze 'maquettes' vindt men eerst een algemeen kader van een studierichting, waarin vooral het eerste jaar van de DEUG zeer gedetailleerd is vastgelegd per discipline. Vervolgens worden de diploma's licence en maîtrise per opleidingscluster gespecificeerd.

Als belangrijkste norm wordt de term 'volume horaire minimum d'enseignement' gebruikt, waarmee men de contacturen bedoelt. Deze contacturen verschillen per opleiding. Over het algemeen heeft een DEUG tussen de 800 en 1100 contacturen en een licence en een maîtrise ieder 350 tot 500 contacturen.

Ook het aantal modules per diploma ligt vast: 8 tot 12 modules voor een DEUG, 4 tot 8 modules voor een licence en 2 tot 6 modules voor een maîtrise.

Voor sommige opleidingsclusters wordt het deel van de contacturen aangegeven dat aan werkcolleges, practica, colleges of stages besteed moet worden.

Wat de maîtrise betreft hebben de studenten voor hun eindproject de keuze tussen een scriptie of een stage met een bijbehorend stageverslag.

Voor ieder deel van een opleiding liggen de verplichte basisvakken vast en welke vooropleiding men met succes gevolgd moet hebben om tot die bepaalde opleiding toegelaten te worden.

Als voorbeeld hier de wettelijk bepaalde normen van de opleiding economie:

DEUG (eerste semester):

- minimaal 1000 contacturen, waarvan 1/3 uit werkcolleges moet bestaan
- één vreemde taal verplicht; lees-, luister-, schrijf-, en spreekvaardigheid
- het eerste semester is oriënterend en bestaat uit 3 'unités d'enseignement' (modules):
  1. één module met fundamenteel onderwijs, vertegenwoordigt 40 tot 60% van de contacturen van het semester
  2. één module, een kennismaking met complementaire disciplines en het daarbij behorende fundamentele onderwijs, vertegenwoordigt 25 tot 40% van de contacturen van het semester
  3. één module met methodologie voor universitair studeren, vertegenwoordigt 15 tot 20% van de contacturen van het semester

DEUG (tweede semester):

- 1 of 2 modules met fundamenteel onderwijs, vertegenwoordigen 50 tot 60% van de contacturen van het semester
- één module met methodologie inzake de fundamentele disciplines, vertegenwoordigt 20 tot 25% van de contacturen van het semester
- één module met algemene cultuur en expressie, vertegenwoordigt 20 tot 25% van de contacturen van het semester.

Tweederde deel van het gegeven onderwijs voor een DEUG moet betrekking hebben op de disciplines die behoren tot de 3 kennisgebieden; rechten, economie en bedrijfskunde, sociale en humanitaire wetenschappen. Elk van deze kennisgebieden moet tenminste een vijfde van de totale contacturen omvatten.

Licence en maîtrise:

- minimaal 500 contacturen waarvan tenminste 200 van de licence en 150 van de maîtrise betrekking moeten hebben op theoretische economie, toegepaste economie en algemene economische cultuur
- de maîtrise bevat een scriptie of een stage afgesloten met een verslag
- keuzevakken en gevraagde vooropleidingen zijn ook zeer gedetailleerd vastgelegd.

Op deze wijze zijn alle opleidingsclusters vastgelegd door de 'Direction de l'Enseignement Supérieur (D.E.S.)' (directie van het hoger onderwijs).

Zowel de duur van het universitaire studiejaar in Frankrijk als het aantal onderwijs-weeken en de tentamenregeling zijn niet wettelijk vastgelegd, maar worden door de instellingen zelf bepaald. Het studiejaar loopt ongeveer van begin oktober tot eind juni (bijvoorbeeld: 28 onderwijsweken voor de studie economie aan de universiteit van Nancy II, en 30 weken voor de studie Engels van Bordeaux III).

Het vastleggen van de normen gebeurt dus wel op nationaal niveau, maar binnen die normen maken de universiteiten zelf hun studieprogramma's.

11.3 *Feitelijke situatie binnen de instellingen*

Met de feitelijke studielastbepaling schijnt, zo bleek bij navraag onder de respondenten, niemand zich actief bezig te houden. Wel dacht men dat een student ongeveer 40 tot 45 uur per week aan zijn studie zou moeten besteden. Ook bij navraag naar het European Credit Transfer System werd de feitelijke studielast niet duidelijk. Eén respondent vergeleek in dit kader de term ‘masse de travail’ met het Engelse ‘workload’.

Om een cursus van een opleiding om te zetten in studiepunten van het European Credit Transfer System wordt niet gekeken naar de bestede tijd, maar naar de verhouding van de cursus tot de opleiding. Als voorbeeld werd de maîtrise gegeven: eenderde deel van dit jaar is voor de colleges, dus is dit deel 20 punten waard (1/3 van 60 ECTS-punten). Tweederde wordt uitgetrokken voor een scriptie, dus is deze 40 punten waard (2/3 van 60 punten). Volgens enkele respondenten kan men moeilijk de tijd die besteed moet worden aan een bepaald vak vastleggen, daar studenten niet op dezelfde wijze of in hetzelfde tempo werken.

11.4 *Controle en bijstelling van de studielast*

Volgens de respondenten worden de studieprogramma's binnen de universiteit samengesteld door het ‘Conseil d'études et de la vie universitaire’ (een soort studieraad) en de ‘Unité de Formation et de Recherche (UFR)’ (een opleiding- en onderzoekseenheid). Het studieprogrammavoorstel wordt ter advies voorgelegd aan het ‘Conseil scientifique’ (wetenschappelijke raad) en komt uiteindelijk terecht bij het ‘Conseil administratif’ (administratieve raad), alwaar over het voorstel gestemd wordt. Is het goedgekeurd dan gaat het voorstel, in het kader van het vierjaarlijks contract, naar het ministerie van onderwijs waar het bekeken wordt door het ‘Bureau des formations universitaires’ (het bureau voor universitaire opleidingen). Het vierjaarlijks contract is dus het belangrijkste controle-moment van de overheid betreffende de diploma's in het hoger onderwijs.

Sinds 1997 heeft het ministerie van onderwijs een evaluatiesysteem ingevoerd dat op veel weerstand stuit bij de docenten.

Het ‘Comité National d' Evaluation (CNE)’ is een onafhankelijke evaluatiecommissie die rechtstreeks verslag uitbrengt aan de president van de Franse Republiek. Wel zijn alle verslagen voor iedereen toegankelijk op het Internet. Deze commissie evalueert alle Franse universiteiten. Het is de bedoeling dat iedere universiteit om de vijf jaar opnieuw geëvalueerd wordt.

De evaluatie heeft betrekking op studenten, onderwijs, overig personeel, bibliotheken, onderzoek, en middelen. Wat het onderwijs betreft, gaat het om de volgende onderwerpen:

- erkende, nieuwe of afgeschafte diploma's
- het aantal behaalde diploma's per niveau (bac+2, bac+3, et cetera)
- per diplomasoort het aantal inschrijvingen, aantal aanwezigen per examen, en het aantal verstrekte diploma's.

Er wordt benadrukt dat men hierbij de periode die nodig was voor het behalen van het diploma vermeldt, alsmede het aantal onderwijsuren.

De evaluatie begint met een interne evaluatie die door de universiteit zelf wordt uitgevoerd, aan de hand van richtlijnen van het CNE. Hierna krijgt de universiteit bezoek van experts van het CNE, die gesprekken voeren op alle niveaus en inzage hebben in documenten die van belang zijn (vergelijkbaar met de werking van de visitatiecommissies in Nederland). Aan de hand van de verzamelde informatie en de interne evaluatie brengt het CNE verslag uit aan de Franse president. Het CNE adviseert de president maar hun advies is niet bindend. Het ministerie van onderwijs raadt de universiteiten aan een commissie op te richten bestaande uit studenten en hoogleraren. Deze commissie kan men qua functie vergelijken met de Nederlandse opleidingscommissie. Ook wil men dat de universiteiten hun studenten enquêteformulieren laten invullen aan het einde van een studiejaar. Dit evaluatiesysteem is recent en nog niet overal van toepassing. Wel hoopt men dat het systeem, gezien de Europese normen, spoedig overal ingeburgerd zal zijn.

Een belangrijke organisatie op het gebied van het universitair onderwijs en de gelijkstelling aan Europese normen, is de 'Conférence des Présidents des Universités (CPU)' (conferentie van rector magnifici). De functie hiervan is te vergelijken met de VSNU in Nederland. De CPU zorgt voor onderling contact tussen de universiteiten, werkt met de CNE samen aan de evaluatie en maakt deel uit van de 'Conseil National de l'Enseignement Supérieur et de la Recherche (CNESER)'. De CNESER is ook een belangrijke organisatie, die bestaat uit vakbonden van alle partijen die betrokken zijn bij het hoger onderwijs. Alle plannen inzake het hoger onderwijs komen hier terecht, alwaar men overlegt, stemt, en vervolgens advies verstrekt aan het ministerie van onderwijs. De functie van de CNESER is te vergelijken met die van de Nederlandse Onderwijsraad.

Het CNE en het evaluatiesysteem worden vooral ingezet voor het verbeteren van de kwaliteit van het huidige hoger onderwijs en het bevorderen van de autonomie van de universiteiten. In geen geval wil het CNE als een inspectie-organisatie gezien worden. Het wordt geacht de universiteiten met raad en daad bij te staan, maar het is geenszins in staat om de universiteiten zaken af te dwingen of sancties op te leggen. Volgens de respondenten is dit, evenals bijstelling van de studieprogramma's, ook niet nodig dankzij het vierjaarlijks contract. Toch schijnen de universiteiten verantwoording te moeten afleggen aan het CNE als zij het gegeven advies, voor problemen die geconstateerd waren tijdens een eerdere evaluatie, vervolgens niet opgevolgd hebben.

11.5 *Evaluatie, opinies en toekomstige ontwikkelingen*

Verschillende respondenten leggen de nadruk op het belang van het budget van een universiteit voor de kwaliteit van een diploma: hoe meer geld, des te meer contacturen, des te beter de kwaliteit van het diploma. Dit wordt echter tegengesproken in de krant 'Le Monde'. Hier zegt men dat de kwaliteit van een opleiding niet afhangt van het aantal contacturen, maar van de kwaliteit van de contacturen en het zelfstandig kunnen leren van de studenten. Dit concludeerde men aan de hand van de evaluatierapporten van de CNE betreffende de Franse universiteiten. De beste resultaten werden niet behaald door opleidingen met de meeste contacturen.

Sommige respondenten zijn tevreden met het huidige systeem, anderen menen dat er beter zo spoedig mogelijk een studiepuntensysteem ingevoerd kan worden. De voornaamste reden

voor deze opvatting is de gelijkstelling aan de Europese normen. Één respondent voert aan dat een studiepuntensysteem meer houvast zou geven aan de ‘nieuwe’ studenten, waarvan de ouders niet gestudeerd hebben. Deze studenten zouden meer moeite hebben met studeren dan de studenten die uit families komen waarin men al generaties lang studeert.

In Frankrijk is men zeer gesteld op de autonomie van de universiteiten. Men vreest dat hier op Europees niveau niet genoeg rekening mee wordt gehouden, en dat het keurslijf van een studiepuntensysteem deze autonomie in gevaar zal brengen. Men vindt dat ieder land een eigen systeem voor kwaliteitscontrole moet kunnen toepassen, en in Frankrijk heeft het evaluatiesysteem deze functie. Enkele respondenten zijn op de hoogte van het Nederlandse studiepuntensysteem en verbazen zich over het feit dat er onderzoek naar gedaan wordt in andere landen, terwijl Nederland bekend staat om zijn goede aanpak in het hoger onderwijs.

12 European Credit Transfer System (ECTS)

De Europese gemeenschap bevordert interuniversitaire samenwerking als middel om de kwaliteit van het onderwijs ten gunste van studenten en hoger-onderwijs-instellingen te verbeteren¹. Studentenmobiliteit is daarbij een belangrijk element. De erkenning van studies en diploma's is een voorwaarde voor die mobiliteit. Daarom werd in het kader van een proefscha van het ERASMUS Programma een Europees overdrachtssysteem voor studiepunten ontwikkeld, het zogenaamde European Credit Transfer System (ECTS). Dat dit systeem een groot potentieel heeft is tijdens de externe evaluatie ervan aangetoond³. De Europese Commissie heeft besloten om het European Credit Transfer System op te nemen in haar voorstel voor het SOCRATES Programma. Daarmee gaat het systeem van een beperkte proeffase, waar ongeveer 145 Europese universiteiten aan hebben meegewerkt, over naar een fase van omvangrijke toepassing.

Het ECTS moet vooral duidelijkheid bieden. Het maakt het voor instellingen eenvoudiger om de studieprestaties van studenten te erkennen, dankzij het gebruik van gezamenlijk overeengekomen maatstaven op het gebied van studiepunten en cijfers. Het is een middel om nationale hoger onderwijs-stelsels te interpreteren. Het systeem is gebaseerd op drie elementen: op informatie (over studieprogramma's en studieprestaties); op wederzijdse erkenning (tussen partnerinstellingen en de student); en op het gebruik van de zogenaamde ECTS studiebelastingpunten (die de werkbelasting voor de student weergeven).

Voor de ECTS-maatstaven op het gebied van de studiebelastingpunten zijn interessant voor dit onderzoek. De ECTS studiebelastingpunten staan voor een numerieke waarde die aan modules wordt toegekend om de studielast te beschrijven die nodig is om de modules af te ronden. "Ze weerspiegelen de hoeveelheid werk die voor elke module vereist is in verhouding tot de totale hoeveelheid werk die moet worden verricht om een volledig academisch studiejaar te voltooien⁴. Onder werk wordt verstaan colleges, practica, seminars, werkgroepen, veldwerk, privéstudie en tevens de deelname aan examens of andere vormen van beoordeling. Bij het toekennen van ECTS-punten wordt dus uitgegaan van het totaal van alle studieactiviteiten. De punten zijn eerder een relatieve dan een absolute maat van de studielast.

De numerieke waarde die kan worden toegekend aan een module ligt tussen de 1 en 60. In het ECTS staan namelijk 60 studiebelastingpunten voor de werkbelasting van één studiejaar (30 per semester). Bij "modulaire programma's, waar alle modules hetzelfde gewicht hebben, of waar een studiebelastingpuntensysteem bestaat dat is gebaseerd op de studielast, hoeft enkel een conversiefactor te worden toegepast"⁵. Met deze factor kunnen de studiepunten van een bepaald programmajaar eenvoudig worden omgezet in een hoeveelheid ECTS-punten. Als een instelling een modulair stelsel heeft dat is gebaseerd op 40 punten per jaar, zoals in Noorwegen, dan kan door te vermenigvuldigen met de factor 1,5

¹ Tenzij anders staat aangegeven is de informatie over het European Credit Transfer System afkomstig uit: Nuffic (1997).

² In de *ECTS Users' Guide* wordt bij de externe evaluatie geen bron vermeld.

³ *Ibidem*, p. 7.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

het equivalente aantal ECTS-punten berekend worden voor één specifiek onderdeel van het jaarprogramma. Bij de toekenning van de ECTS-punten moet worden uitgegaan van de nominale lengte of duur die vereist is voor het behalen van een diploma, en niet van de gemiddelde feitelijke tijd die studenten ervoor nodig hebben.

De ECTS-punten weerspiegelen niet het niveau, de complexiteit of het belang van een module. Er mogen dus niet extra punten worden toegekend aan modules van bijvoorbeeld een gevorderd niveau (en dus een grotere moeilijkheidsgraad). Dat soort gegevens moet terug te vinden zijn in het informatiepakket dat iedere instelling verplicht is samen te stellen. In dat informatiepakket moeten onder meer de doelstellingen van een cursus, de vereiste kennis, de gebruikte onderwijs- en studiemethoden en een beschrijving van de cursusinhoud zijn terug te vinden.

Binnen het ECTS is ook een duidelijk onderscheid gemaakt tussen studiebelastingpunten, die de hoeveelheid werk weerspiegelen, en cijfers, die de kwaliteit van het afgeleverde werk weergeven. Binnen het ECTS is een waarderingschaal ontwikkeld, waarmee de vertaling van aan een andere instelling behaalde cijfers in het eigen beoordelingsstelsel wordt vergemakkelijkt.

In 1996 en 1997 is een aantal ECTS-evaluatiebijeenkomsten georganiseerd, waarvoor in beide jaren een evaluatierapport is geproduceerd⁶. Deze rapporten zijn gebaseerd op een analyse van informatiepakketten en interimrapporten van instellingen voor hoger onderwijs uit vijftien Europese landen. Tot die landen horen ook de vier die in het kader van het internationale deel van dit onderzoek zijn geselecteerd.

Volgens het rapport uit 1997 maakt de implementatie van het ECTS bij de meeste Europese instellingen deel uit van het institutionele beleid. De feitelijke implementatiekeuzen, ten aanzien van de te nemen stappen, worden echter meestal op een minder centraal niveau gemaakt, namelijk op het niveau van een faculteit of afdeling. Vooral het toekennen van de ECTS-punten zouden instellingen volgens dit onderzoek als zeer lastig ervaren. In Vlaanderen en Duitsland gaf tweederde van de respondenten aan er moeite mee te hebben, in Frankrijk was dat percentage nog veel groter, terwijl er van de respondenten uit Engeland en Nederland juist een kleine meerderheid was die aangaf er geen problemen mee te hebben. De schrijvers van het ECTS-evaluatierapport uit 1997 meenden te mogen verwachten dat landen of instellingen die geen nationaal of institutioneel puntensysteem kennen, zoals Frankrijk en Duitsland, meer moeite hebben met het toekennen van de ECTS-punten dan landen of instellingen die wel zo'n puntensysteem kennen, zoals Nederland, Vlaanderen en Engeland. Het hebben van een eigen puntensysteem zou het toekennen van ECTS-punten dus vergemakkelijken. Deze verwachting bleek niet uit te komen. Dat wil zeggen, als er wordt gekeken naar alle vijftien landen dan blijken landen met zo'n puntensysteem er net zo veel moeite mee te hebben als landen zonder zo'n systeem. Als de analyse zich echter beperkt tot Nederland, Vlaanderen, Engeland (die wel een puntensysteem kennen), Duitsland en Frankrijk (die geen puntensysteem kennen), dan komt de verwachting wel grotendeels uit. Alleen Vlaanderen kent wel een eigen puntensysteem, dat zelfs gebaseerd is op het ECTS, maar desondanks geeft tweederde van de respondenten aan problemen te hebben met het toekennen van ECTS-studiebelastingpunten. Een verklaring hiervoor zou volgens het IOWO kunnen zijn, gebaseerd op het zojuist voltooide landenonderzoek, dat er in Vlaanderen naast een studiepuntenstelsel ook nog een wegingssysteem bestaat. Met dat

⁶ Blok (1996); Blok & Scholten (1997); *European Credit Transfer System*

systeem wordt aangegeven wat het gewicht van de afzonderlijke vakken is en hoe zwaar een vak dus meetelt voor het examen.

In het evaluatierapport (1997) wordt als een mogelijke verklaring voor het niet uitkomen van de verwachting gemeld, dat sommige nationale/institutionele puntensystemen niet zijn gebaseerd op werklust, maar op contacturen. In die gevallen is het lastig om de omrekeningsfactor te bepalen. Een andere verklaring die wordt gegeven is dat in sommige landen pas recentelijk een puntensysteem is ingevoerd, zoals in Vlaanderen het geval is. Hoe een Duitse instelling het eigen systeem, dat is gebaseerd op contacturen, heeft omgezet in een systeem gebaseerd op studielast blijkt uit het volgende voorbeeld, afkomstig uit het ECTS-evaluatierapport van 1996:

Een opleiding binnen de desbetreffende instelling bestond uit twee delen, een basisstudie en een gevorderde studie. De gevorderde studie besloeg 4 semesters en 1 trimester (voor een groot werkstuk), in totaal 80 (contact)uren (20 uren per week per semester). Dat is equivalent aan $(4 \times 30 + 20 =) 140$ ECTS-punten. Één contactuur (Semesterwochenstunde) is daarmee equivalent aan $(140/80 =) 1.75$ ECTS-punten.

Instellingen uit Vlaanderen, Duitsland, Engeland en Frankrijk hadden, aldus het ECTS-rapport van 1997, problemen bij het toekennen van ECTS-punten die gerelateerd zijn aan de manier waarop een objectieve maatstaf moet/kan worden ontwikkeld voor de werklust. Franse respondenten gaven aan dat er vragenlijsten waren ontwikkeld om te achterhalen wat de werkelijke studielast van een module is. De Franse respondenten, en tevens de Vlaamse, gaven ook aan dat het toekennen van punten aan een thesis, dissertatie en/of praktijkperiodes problemen opleverde. Binnen het European Credit Transfer System kent men de punten toe aan alle werkzaamheden die nodig zijn om een project te voltooien.

Terwijl het ECTS momenteel in Europa dus op steeds grotere schaal wordt toegepast, worden weer andere, wellicht nog betere systemen bedacht. Fritz Dalichow, de bedenker van het ECTS, heeft zelf een aantal kritische kanttekeningen bij het systeem geplaatst. Hij beweert, in het artikel 'A Comparative Study of Academic Credit Systems in an International Context'⁷ (1997), dat vrijwel alle puntensystemen zijn onder te brengen in drie categorieën. Zijn categorisering is gebaseerd op de mogelijkheden die puntensystemen kunnen bieden. Ze kunnen volgens hem fungeren 1) als 'credit accumulation system' (een systeem waarmee punten opgeteld kunnen worden tot een hoeveelheid die recht geeft op een certificaat of diploma), 2) als 'credit transfer system' (een systeem dat het overdragen van punten tussen instellingen mogelijk maakt), of 3) als een systeem waarin beide functies zijn gecombineerd. Het ECTS behoort tot de tweede categorie. Volgens Dalichow hebben de systemen uit de eerste twee categorieën beperkingen en biedt een systeem uit de derde categorie de grootste flexibiliteit. Het ECTS omschrijft hij als een 'credit transfer system' met ontoereikende 'credit accumulation provisions'.

Een systeem uit de derde categorie is volgens Dalichow het zogenaamde 'Credit Accumulation and Transfer System' (CATS), dat bijvoorbeeld her en der in het Verenigd Koninkrijk wordt gebruikt. Dalichow is voor de invoering van CATS in Europa, ter verbetering van het ECTS, en noemt in dit kader de naam EUROCATS (European Credit Accumulation and Transfer System). CATS is oorspronkelijk opgezet door de Britse

---

⁷ Dalichow (1997). P. 21-32.

Council for National Academic Awards (CNAA; tegenwoordig ontbonden), ter bevordering van puntenuitwisseling tussen 'polytechnics', en 'higher education colleges'. Het is een puntensysteem dat uitgaat van een academisch jaar van 8 tot 9 maanden, hetgeen in theorie gelijk is aan 120 punten, en van vier leer-niveaus. De punten zijn verbonden aan 'notional study-time'. De nominale waarde van 1 punt ligt tussen de 7,5 en 10 uur. Het meest typerende van CATS is wel dat het van toepassing is op heel uiteenlopende leeractiviteiten, zoals bijvoorbeeld onderzoek, onafhankelijke studie en werkervaring. Het systeem lijkt vooralsnog in de kinder-schoenen te staan, hetgeen wellicht een verklaring is voor de beperkte informatie die beschikbaar is over de praktische toepasbaarheid ervan. Het wordt dan ook wel het best bewaarde geheim van het hoger onderwijs genoemd⁸.

---

⁸ Informatie over CATS en EUROCATS is afkomstig van de Internetsites <http://www.devmts.demon.co.uk/cats.htm#framework> en <http://www.tky.hut.fi/~tky-kv/EU/eurocats.html>.

13 Enkele lijnen in de landenvergelijking

In dit hoofdstuk trekken we enkele vergelijkende lijnen tussen de HO-systemen van Nederland, Vlaanderen, Duitsland, Engeland en Frankrijk. De gegevens voor de vergelijking komen voor wat Nederland betreft uit de wetgeving en uit het nationaal deel van het onderzoek (hoofdstuk 4 – 7). Voor wat betreft de overige landen komen de gegevens uit het internationaal deel van het onderzoek. Dit materiaal is in afzonderlijke landenrapporten weergegeven (hoofdstuk 7 – 11).

In de volgende paragrafen worden vijf aspecten van studielastbepaling besproken die in de landenrapporten al zijn behandeld: de studielast op programmaniveau, studielast op het niveau van programma-onderdelen, controle en bijstelling van de studielast en evaluatie en toekomstige ontwikkelingen.

13.1 *Studielast op programmaniveau*

13.1.1 **Studieduur**

De HO-systemen in de vier onderzochte landen verschillen voor wat betreft de nominale studieduur van het Nederlandse hoger onderwijs. Waar het Nederlandse en Duitse HBO alleen programma's kent van vier jaar⁹, komen in Vlaanderen programma's voor van 3 jaar (een cyclus) en ook van 4 of 5 jaar (twee cycli). Engeland kent 3 of 4 jaar als mogelijkheid. Frankrijk is vanwege de sterk afwijkende situatie voor het beroepsonderwijs niet inbegrepen.

Voor het WO is de nominale studieduur in alle onderzochte landen 4 of 5 jaar, met als uitzondering Duitsland waar sprake is van programma's van 4 of 4,5 jaar (8 of 9 semesters).

13.1.2 **Wettelijke studielastbepaling**

Naast Nederland kennen twee van de vier onderzochte omringende landen een wettelijke studielastbepaling: Vlaanderen en Duitsland. De mate waarin de studielast expliciet wordt bepaald varieert echter. In Nederland leidt de formulering van de wetstekst tot een sluitend geheel. Er zijn geen zaken oningevuld gelaten. Zo is gespecificeerd:

- a. dat programma-onderdelen moeten worden uitgedrukt in studiepunten
- b. de waarde van een studiepunten: 40 studiebelastingsuren (sbu)
- c. de studielast van het totale programma moet zijn: 168 of 210 studiepunten
- d. de studielast per jaar: 42 studiepunten, oftewel 1680 sbu
- e. dat de studielast gelijkmatig moet zijn gespreid over het curriculum, zodat er per jaar 42 onderwijsweken nodig zijn.

In de Vlaamse wetgeving zijn de punten a., b. en d. ook bepaald, zij het met iets andere waarden. Per opleidingsonderdeel worden uitsluitend hele en ten minste drie studiepunten toegekend. Een studiepunten komt overeen met 25 tot 30 studiebelastingsuren (onder verwijzing naar de ECTS-norm). Per jaar moeten volgens de wet 60 studiepunten worden ingeroosterd. De jaarlast in Vlaanderen ligt tussen minimaal 1500 en maximaal 1800 uur.

⁹ Sinds heel recent komen in Duitsland ook programma's voor van 3 jaar (Bachelor's).

Tabel 13.1 Studielast in de opbouw van HO-programma's in vijf Europese landen

	Nederland	Vlaanderen	Duitsland	Engeland	Frankrijk
Nominale studieduur HBO	4 jaar	3, 4 of 5 jaar	4 jaar	3-4 jaar (FD) ⁷⁾	niet onderzocht
Nominale studieduur WO	4 of 5 jaar	4 of 5 jaar	4 of 4,5 jaar	3-4 jr. (FD) 1-2 jr. (HD) ⁸⁾	4 of 5 jaar
Is er een wettelijke studielastbepaling?	ja	ja	ja	nee	nee
Wordt er gerekend in studiepunten?	ja	ja	soms, experiment.	ja (niet landelijk)	maquettes (profielen)
Aantal studiepunten hele opleiding	168 of 210	-	140-200 SWS		-
Aantal studiepunten per jaar	42 (100%)	60	31-44 SWS ³⁾	120 (vaak)	-
Uren per studiepunt	40	25-30	-	7-10 ⁹⁾	-
Studielast per jaar	1680	1500-1800	46*45=2070	28-40 p.w. 900-1800	-
Bruto aantal onderwijsweken	41-42 (gem.)	38	30-32 ⁴⁾	24-40 ¹⁰⁾	28-.. ¹⁰⁾
Netto aantal onderwijsweken	37-38 (gem.)	30 ¹⁾	30-32 ⁵⁾	?	?
Vakantieweken	14-16	14 (max.) ²⁾	6 wkn ⁶⁾	?	?

- 1) 38 weken – (minimaal 4 blokweken + minimaal 4 examenweken = 8 overige weken)= 30 weken
- 2) gevonden door 52 – 38 te berekenen
- 3) 15,5 – 22 per semester (=1 à 2 uur college per week)
- 4) 30 WO; 32 HBO
- 5) er is een onderwijsvrije periode van plm. 5 maanden (22 weken voor WO, 20 HBO); deze periode is bestemd voor: examenvoorbereiding, taalcursussen, maar ook vakantie
- 6) 4 weken vakantie (dit schijnt aangevoeld te worden als minimum) en 2 weken uitval door ziekte
- 7) FD= First Degree (Bachelor's)
- 8) HD= Higher Degree (Master's)
- 9) notional hours per credit
- 10) variatie aangetroffen op de ondervraagde instellingen

De Duitse nationale wetgeving kent een globale bepaling over de studieduur (4 tot 4,5 jaar). De inhoud van de opleidingen wordt ook landelijk aangegeven door middel van (Rahmen-)Prüfungsordnungen. Verder wordt alles op het decentrale niveau van de Länder ingevuld. Enkele Länder kennen bepalingen over de omvang van de verplichte programma-onderdelen (zodanig groot, dat nog ruimte overblijft voor zelfstudie en keuze-onderwijs) of een onder- en bovengrens waarbinnen de opleiding zich dient te bewegen. Rekenen in studiepunten waarin de totale studielast is inbegrepen, geschiedt bij enkele instellingen, op experimentele basis. Men is in Duitsland alleen gewend te rekenen met Semesterwochenstunden (SWS), het aantal contacturen dat voor een bepaald vak gedurende een semester op het programma staat.

Engeland kent geen wettelijke studielastbepaling, maar er wordt wel gerekend in studiepunten (credits). De waarde van een studiepunt verschilt per instelling: soms 7, soms 10 uren studietijd (notional hours). Studenten dienen vaak 120 credits per jaar te behalen.

In Frankrijk is er geen enkele bepaling van de studielast, alleen zijn er profielen (*maquettes*) waarin de omvang van programma-onderdelen globaal is uitgedrukt. De toepassing hiervan verschilt per universiteit.

13.1.3 De functie van studielastbepaling

De functie van studielastbepaling (zoals en voorzover wettelijk beoogd) in de onderzochte landen verschilt sterk. In Nederland staat studielastbepaling zowel in functie van studeerbaarheid, equivalentie en niveaubepaling en -handhaving. In Vlaanderen, dat qua wetgeving nog het meest lijkt op het Nederlandse systeem, is echter niveaubepaling en -handhaving geen expliciet doel. Dat kan ook niet, omdat de instellingen onderling niet altijd zonder meer bereid zijn om elkaars studiepunten over te nemen. Omdat programma-onderdelen met een bepaald aantal studiepunten formeel wel, maar in de praktijk niet equivalent van inhoud en werkelijke studiebelasting zijn, kunnen studiepunten ook niet dienen als maat voor niveau.

In Duitsland is studeerbaarheid alleen in globale zin een functie van studielastbepaling, namelijk voor zover men daarmee een instrument heeft om de relatie met de Regelstudienzeit na te gaan: de studieduur moet de Regelstudienzeit niet te ver overschrijden. Maar voor het niveau van programma-onderdelen heeft studielast geen duidelijke functie, in tegenstelling tot de Prüfungsordnungen. Verder wordt equivalentie van programma-onderdelen wel heel belangrijk gevonden, vooral in internationaal opzicht.

In Engeland is studeerbaarheid (*doability*) wel een doel van de studielastbepaling, maar niet de niveaubepaling of -handhaving. Equivalentie van credits is mogelijk binnen consortia instellingen die aan elkaar gelieerd zijn.

Studeerbaarheid is in Frankrijk geen doel van studielastbepaling, wel de niveaubepaling (hetgeen gebeurt via de *maquettes*). De equivalentie van Franse programma-onderdelen in nationaal en internationaal verband wordt een steeds belangrijker onderwerp.

Tabel 13.2 Functies van studielastbepaling of credit system

	Nederland	Vlaanderen	Duitsland	Engeland	Frankrijk
studeerbaarheid	+	+	+	+	--
equivalentie	+	±	+	+ (consort.)	+
niveauehandhaving	+	-	+ (soms)	-	+
ander mechanisme	visitatiecies	visitatieciesh	Prüfungs-	program	maquettes
niveauehandhaving	eindtermen sector	s: beroeps- en opl. profielen	ordnungen	review comitees	

Alle landen hebben naast of los van enige vorm van studielastbepaling andere mechanismen voor de niveaubepaling en -handhaving. In Nederland vervullen visitatiecommissies die rol, in het HBO in Vlaanderen de beroeps- en opleidingsprofielen, in Duitsland de Prüfungsordnungen, in Engeland program review committees en in Frankrijk de reeds genoemde maquettes en de evaluatie (=visitatie).

13.2 *Studielastbepaling op het niveau van een programma-onderdeel*

In het voorgaande is al aangegeven wat de studielast is die tegenover een studiepunt staat, als er gerekend wordt in studiepunten. Op de eerste rij van tabel 13.3 staat deze waarde herhaald.

In deze paragraaf gaan we verder in op de berekening van studielast op het niveau van programma-onderdelen. Doel is om na te gaan of de onderzochte landen verschillende normen hebben ten aanzien van de studielast.

In Nederland is in een studiepunt zowel de contacttijd als de zelfstudietijd inbegrepen. De normen die men heeft om de studiepunten te berekenen variëren (zie nationaal deel).

Volgens de wet gaat het in Nederland om bruto tijd (zie ook VSNU-handreiking). Kleine verliestijden mogen in de studietijd zijn inbegrepen. Er wordt uitgegaan van een full-time week studeren, dus 40 uur.

Tabel 13.3 Invulling van de studielast

	Nederland	Vlaanderen	Duitsland	Engeland	Frankrijk
tijd per sbu	40	25-30	-	7-10	-
contacturen programma-onderdelen	incl.	incl.	= SWS	incl.	800-1100 (DEUG) 350-500 (Lic., Maîtr.)
zelfstudietijd	incl.	incl.	-	incl.	-
netto/bruto? verhouding cu/zs (alg.)	bruto (66%) 23%	netto -	- -	- 1:2 (soms)	-
hoorcollege /zs	23%	1: 3	Vorlesung ¹⁾		
werkcollege/zs	n.v.t.	1: 2	Haupt-seminar ¹⁾		
stage/zs	--	1: 0			
omvang werkstukken	--		aantal pagina's; max. 150 uur		
norm refererend aan ECTS?	nee	ja		ja	
weging van studiepunten?	1	1	?	-	-
weeklast	40	39-47	45	28-40	40-45

¹⁾ Bij een hoorcollege (Vorlesung), dat per definitie niet wordt getentamineerd, of een Laborpraktikum in de technische en natuurwetenschappelijke vakken hoort minder zelfstudie dan bij een doctoraal werkcollege (Hauptseminar) dat getentamineerd wordt.

In Vlaanderen is de studietijd voor een studiepoint netto tijd. Bij de invoering van het studiepuntenstelsel zijn normen opgesteld om de contacturen van verschillende werkvormen om te rekenen naar totale studielast. Deze normen zijn aangegeven in de tabel. In de praktijk komen deze normen echter niet zo voor. De weeklast kan worden uitgerekend aan de hand van de studiepunten per jaar en de per studiepoint benodigde tijd (zie tabel 13.1). Dan blijkt de 1500 tot 1800 uur op jaarbasis neer te komen op 39 tot 47 uur per week studie.

Vlaanderen onderscheidt zich van Nederland door twee stelsels naast elkaar te hanteren; een student dient zowel een jaarprogramma van 60 studiepunten te doorlopen als het examen te halen om door te mogen stromen naar het volgende jaar. De studiepunten kunnen zonder meer bij elkaar worden opgeteld, examenpunten daarentegen niet: kleine vakken die belangrijk zijn, krijgen een groter gewicht bij het bepalen van de beslissing geslaagd/gezakt voor het examen.

In Duitsland wordt alleen gerekend met de Semesterwochenstunde. Verder zijn er noties omtrent de relatieve omvang van programma-onderdelen. Deze verschillen per fase (eerste

jaar, later jaar) en ook naar de mate waarin een programma-onderdeel wordt getentamineerd of niet. Immers, de Prüfungsordnung geeft aan of een vak al dan niet wordt getentamineerd. Vakken die niet worden getentamineerd komen aan bod in het (eind)examen. Zoals al gezegd, deze zelfstudietijd vindt voor een deel plaats buiten de 30 onderwijsweken, in de vijf maanden die bestemd zijn voor examenstudie, keuze-onderwijs en vakantie. Wel gaat men in Duitsland ervan uit dat een student full-time studeert. Er wordt niet gespecificeerd hoeveel uur dat moet zijn.

In Engeland worden de studiepunten (credits) vaak uitgedrukt in notional hours. Deze staan zowel voor contacttijd als zelfstudietijd. Soms is de verhouding daartussen 1:2, maar meestal is er geen expliciete norm voor. We herhalen hier dat men in Oxford bijvoorbeeld van mening is, dat een student 'theoretisch niet hoeft te studeren, als hij maar zijn examens haalt'. Rekenend met de credits per jaar en de verschillen in notional hours per credit, komen we uit op een studielast van 28 tot 40 uur per week.

In Frankrijk staan in de maquettes alle contacturen genoemd van de nationale universitaire diploma's (DEUG respectievelijk Licence en Maîtrise). Er is verder een notie van een fulltime werkweek voor studenten, die 40-45 uur 'zou moeten' bedragen.

13.3 *Controle en bijstelling van de studielast*

Artikel 7.4, achtste lid van de WHW kan zodanig worden uitgelegd, dat Nederlandse opleidingen verplicht zijn de studielast van een programma te controleren. In ieder geval moet een student redelijkerwijs in staat zijn om te voldoen aan de voortgangs-norm van de WSF. Daarom maakt in Nederland de studielast deel uit van de interne en externe kwaliteitszorg (zie nationaal deel van het onderzoek).

In Vlaanderen zijn de universiteits- en hogeschoolbesturen verplicht geregeld de overeenstemming tussen de begrote en werkelijke studietijd na te gaan. Over de resultaten van deze onderzoeken dient in het jaarverslag te worden gerapporteerd. Universiteiten maar ook enkele hogescholen voeren deze studietijdmetingen regelmatig uit. Naar adequate methoden van studietijdmeting is en wordt onderzoek gedaan. In de externe kwaliteitszorg van het Vlaamse WO speelt studielast eveneens een rol, bij het tweede cycli onderwijs vanaf 1998-99 en bij het een-cycli onderwijs vanaf 2002. De rol van studielast daarin is op dit moment niet erg groot.

In Duitsland is het mogelijk dat de studielast deel uitmaakt van de interne kwaliteitszorg, maar verplicht is het niet. Wel kan men kijken naar de mate waarin studenten slagen binnen de termijn van de Regelstudienzeit. Daarin bestaan overigens grote verschillen, in die mate dat men twijfelt of de fulltime student wel bestaat (veel studenten moeten werken naast hun studie).

In de externe kwaliteitszorg kijken Gutachter naar de academische tradities voor wat betreft de programma-opbouw: men houdt de verhouding zeven maanden onderwijstijd en vijf maanden overige tijd in het vizier. Men waakt vooral voor overbelasting van de student. Over het geheel bezien wordt de studielast slechts marginaal gecontroleerd. Bijstellingen kunnen op last van de overheid worden ingevoerd (zie bijvoorbeeld Thüringen).

In Engeland kan de studielast onderdeel uitmaken van de interne kwaliteitszorg, maar dat varieert per instelling. Bij de externe kwaliteitszorg kan de QAA kijken naar de studielast, maar de facto gebeurt dat niet, althans niet op omvangrijke schaal. De inschatting is dan ook dat de studielast marginaal wordt gecontroleerd. Wel wordt er ingegrepen (bijstellingen) als er problemen zijn (meestal in geval van overbelasting).

In Frankrijk worden de programma's gefiatteerd door gremia binnen de universiteit, volgens nationale normen. Daarna komen ze in een vierjarenplan, dat aan de overheid wordt voorgelegd, en worden ze toegewezen indien aan alle voorwaarden is voldaan. Studielast is op instellingsniveau geen expliciet onderwerp van controle. Ook op landelijk niveau is dat niet het geval: de programma's worden vooral op inhoudelijke gronden vastgesteld, waarbij aan die inhoud enige normen qua contacttijd zijn gehecht.

Tabel 13.4 Controle en bijstelling van studielast

	Nederland	Vlaanderen	Duitsland	Engeland	Frankrijk
studielast en interne k.z.	ja	ja	mogelijk	mogelijk	programma
studielast en externe k.z.	ja	WO: ja 2-c: 98-99 1-c: v.a. 02	Gutachter: 7 mnd / 5 mnd	QAA (theoretisch, maar de facto niet)	programma: 4j. contract met overheid
inschatting rol studielast	80% adequaat	ja, in toenemende mate	marginaal	marginaal	niet
bijstelling	ja	ja	soms	bij melding problemen	

13.4 *Evaluatie en toekomstige ontwikkelingen*

In Vlaanderen is men over het algemeen tevreden met het huidige studiepuntenstelsel, vooral omdat studiebelasting beter controleerbaar en transparanter geworden is. Er bestaat echter meer behoefte aan mogelijkheden flexibeler met de norm van 60 studiepunten per jaar te mogen omgaan, bijvoorbeeld voor begaafde studenten. Men is nu volop bezig met de controle van de feitelijke studielast ten opzichte van de geprogrammeerde. Daar moeten de komende periode veel gegevens over beschikbaar komen.

In Duitsland is men niet tevreden met het bestaande systeem, zowel niet vanwege de gebrekkige internationale aansluiting als vanwege de studeerbaarheid van de programma's: men heeft er geen greep op. Een ontwikkeling is gaande in de richting van een Leistungspunktesystem. In Duitsland zijn op dit moment veel ontwikkelingen gaande met betrekking tot de kwaliteit en studielast van programma's in het HO.

In Engeland is men tevreden met het huidige systeem: het hoeft niet verder ontwikkeld te worden. Vooral de academische vrijheid vindt men van groot belang. Alleen een verdergaande internationale uitwisseling wordt verwacht, en dus ook de daarmee samenhangende Credit & Accreditation Transfer Schemes.

In Frankrijk is men deels wel en deels niet tevreden over het huidige systeem. De gebrekkige internationale aansluiting vormt een probleem, evenals de (veronderstelde) geringere studievaardigheden van de huidige generaties studenten. Maar tegelijkertijd wenst men de autonomie van de universiteiten hoog te houden.

Tabel 13.5 Evaluatie en toekomstige ontwikkelingen

	Nederland	Vlaanderen	Duitsland	Engeland	Frankrijk
tevreden met huidig systeem? waarom	ja <ul style="list-style-type: none"> . studeerbaarheid . zwaarte vakken . goed niveau . uitwisselbaarheid 	ja studeerbaarheid: studielast is overzichtelijker en beter controleerbaar voor de student	nee geen uitwisselingsmogelijkheid (internat.); geen greep op overschrijding Regelstudiezeit; te weinig vraaggeoriënteerd	ja academische vrijheid; output ipv input	ja en nee ja: academische vrijheid; nee: nieuwe generatie studenten; Europese norm
verwachte ontwikkeling	outputgerichtheid competentiedenken internationalisering van de kwaliteitszorg	resultaten controle feitelijke studielast tov. geprogrammeerde	Leistungspunkte-system; Forschend Lernen	study-ability (op termijn); credit transfer schemes (CATS)	hoop op gelijkstelling aan Europese norm en op garanties EC autonomie universiteiten

13.5 *Samenvatting en conclusie*

De posities van de onderzochte landen kunnen als volgt worden weergegeven. Er zijn twee landen die zowel met studiepunten werken alsook de studielast per studiepoint hebben genormeerd: Nederland en Vlaanderen. Zowel in Nederland als in Vlaanderen kan ieder studiepoint ongewogen worden opgeteld bij andere studiepunten.

Er zijn twee landen waarvan de omvang van de programma's wel min of meer vast ligt, maar niet in studiepunten is uitgedrukt (laat staan dat de studielast is genormeerd): Duitsland en Frankrijk. In Duitsland wordt de omvang van een programma als regel uitgedrukt in de omvang van de contacturen per semester, en is bovendien het aantal semesters vastgelegd (8 of 9). In Frankrijk geven de maquettes een indruk van de omvang van een programma, via een opgaaf van de contacturen. Deze verschillen voor de eerste en latere jaren van opleidingen.

In beide landen is geen inzicht in de feitelijke studietijd van studenten. In Duitsland zou men het wel willen hebben, in Frankrijk is men er niet op gericht.

Wat dit laatste betreft komt Frankrijk overeen met Engeland. Dit land werkt wel met credits of studiepunten, en ook wel met notional hours per studiepoint. Er leeft echter geen behoefte om de studietijd van de student zelf te normeren of te controleren.

Geen van de onderzochte omringende landen acht studielast een goed instrument voor het niveau van een opleiding. Alle hebben ze er instrumenten naast: review committees, beroepsprofielen en dergelijke.

Alle landen geven aan internationale (Europese) uitwisseling van belang te vinden. Studiepunten spelen daarin een rol. Onduidelijk is, in hoeverre men garanties voor het niveau van een opleiding denkt te vinden die internationaal acceptabel zijn (als studiepunten zelf dat niet zijn).

Literatuur

Algemene literatuur

- Bevers, J.A.A.M. (1975). Het Amerikaanse studiepuntenstelsel. In: Commissie Ontwikkeling Hoger Onderwijs (red.), *De ontwikkeling van een studiepuntenstelsel in het hoger onderwijs*. 's-Gravenhage: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.
- Blok, P., ECTS Member News, 'ECTS and Grading'.
- Blok, P. (1996). *The First Extension Phase of the European Credit Transfer System (ECTS). Working Document for the ECTS Evaluation Meetings, March/April 1996 in Amsterdam and Bordeaux*. Amsterdam: maart 1996.
- Blok, P. & Scholten, A. (1997). *The Second Extension Phase of the European Credit Transfer System (ECTS). Working Document for the ECTS Evaluation Meeting 1-3 June 1997 in Cagliari, Italy*. Amsterdam: mei 1997.
- Commissie Wijnen (1992). *Te doen of niet te doen*. Advies over de studeerbaarheid van onderwijsprogramma's in het hoger onderwijs. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs en Wetenschapsbeleid.
- Dalichow, F. (1997). A Comparative Study of Academic Credit Systems in an International Context. *Journal of Studies in International Education*, 1, (2), 21-32.
- Dam, I. ten (1998). Studielast en studiepunten in het internationaal onderwijs, *Onderzoek van Onderwijs*, september.
- Drift, K.D.J.M. van der, & Vos, P. (1987). *Anatomie van een leeromgeving*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Inspectie van het Hoger Onderwijs (1990). *De studielast in de eerste fase van het wetenschappelijk onderwijs*. De Meern: Inspectie van het Hoger Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (1998). *Studeerbaarheid in het hoger onderwijs 1998*. 's-Gravenhage: SDU.
- <http://www.devmts.demon.co.uk/cats.htm#framework>
- <http://www.tky.hut.fi/~tky-kv/EU/eurocats.html>
- Nuffic (1997). *ECTS Users' Guide, Update 1997*.
- Nuffic (1997). *Waardering van buitenlandse getuigschriften in Nederland*, Augustus; delen over Vlaanderen, Duitsland, Engeland en Frankrijk.

ROA (1998). *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs*. Den Haag: Voorlichtingsdienst HBO-Raad.

VSNU (1989). *Studielast en studeerbaarheid*. Handleiding voor onderwijscoördinatoren en studierichtingscommissies. Utrecht: VSNU Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten.

Wiegersma, S. (1975). Gebruiksmogelijkheden en methodiek van een studiepuntenstelsel. In: Commissie Ontwikkeling Hoger Onderwijs (red.), *De ontwikkeling van een studiepuntenstelsel in het hoger onderwijs*. 's-Gravenhage: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.

Willems, J., Gijssels, W., & De Bie, D. (1992). *Kwaliteitszorg door studenten*. Gids voor onderwijsbeoordeling. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Vlaanderen

Advies van de Vlaamse Interuniversitaire Raad betreffende de berekeningswijze van studiepunten, overdracht van examencijfers en aanvullen van studiejaar, 31 maart 1992

Advies betreffende de berekeningswijze van de studiepunten voor de hogescholen in de Vlaamse Gemeenschap, Vlaamse Onderwijs Raad, Afdeling voor het Hoger Onderwijs van het Lange Type, 12 oktober 1992

Besluit van de Vlaamse Executieve houdende vaststelling, voor de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, van de berekeningswijze van de studiepunten en van de minimale voorwaarden van overdracht van examencijfers en van de voorwaarden voor het aanvullen van een jaarprogramma met opleidingsonderdelen van een volgend jaarprogramma, 3 juni 1992

Besluit van de Vlaamse regering houdende vastlegging van de voorschriften voor het opstellen van het jaarverslag van de hogescholen in de Vlaamse Gemeenschap, 10 maart 1998, http://www.ond.vlaanderen.be/wetgeving/hoger_onderwijs/i-hogescholen-chr-financiering_en_beheer.htm

Contactgroep Academisch Onder, *Studietijd en studeerbaarheid van onderwijsprogramma's in het Hoger Onderwijs*, Eindverslag FCFO-project 93.09, Onderwijs, (1996)

Contactgroep Academisch Onderwijs, *Van secundair naar hoger onderwijs. Is er een einde aan die jaarlijkse hecatombe?*, 1993

Decreet betreffende de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, 12 juni 1991

Decreet betreffende de hogescholen in de Vlaamse Gemeenschap, 13 juli 1994, http://www.ond.vlaanderen.be/wetgeving/hoger_onderwijs/i-hogescholen-decreet_betreffende_de_hogescholen.htm

Hoornaert, J., Profilerings- en samenwerkingscommissie in de Vlaamse gemeenschap, *Thema 1.99*

<http://www.ha.be>: website van de Hogeschool Antwerpen
<http://www.eurydice.org/Eurybase/>
<http://www.ond.vlaanderen.be>: website van het Ministerie van Onderwijs van de Vlaamse
Gemeenschap
<http://www.vlaanderen.be>: website van de Vlaamse Overheid
<http://www.vlhora.be>: website van de Vlaamse Hogescholen Raad
<http://www.vlor.be>: website van de Vlaamse Onderwijs Raad

Wielemans, W. (1994). *Het onderwijs in België. Onderwijs in de Europese Unie: eenheid in verscheidenheid.*

Duitsland

Akkreditierung als Mittel der Qualitätssicherung neuer Studiengänge in den Hochschulen (Pressemitteilung HRK 03.11.1998)

Barz/Carstensen/Reissert (1997), Lehr- und Evaluationsberichte als Instrumente zur Qualitätsverbesserung – Bestandsaufnahme der aktuellen Praxis. CHE Arbeitspapier Nr. 13, Gütersloh.

Eckdatenverordnung Universitäten Nordrhein-Westfalen (EckdatenVO-U vom 17.03.1994 (<http://www.rwth-aachen.de/fsc/Ww/recht/eckdaten.ht>))

Euridice Eurybase 1998: The Education System in Germany (1997) (URL: www.eurydice.org/eurybase/files/DEEN)

“Hier heisst es: Ran, ran, ran” in: DER SPIEGEL 19/1998

Hochschulgesetz Nordrhein-Westfalen (HG NW, Referentenentwurf Mai 1998)

Hochschulrahmengesetz (HRG vom 26.01.76, zuletzt geändert am 20.08.98) (<http://www.bmbf.de/deutsch/veroeff/magazin/mag97/kw49/hrg.htm>)

HRK begrüsst Entscheidung über Akkreditierung von Bachelor- und Masterstudiengängen. (Pressemitteilung HRK 04.12.1998)

Sekretariat der ständigen Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland. Briefwisseling. en stukken (na sluiting onderzoek beschikbaar gekomen)

The Quality Assurance Project of the German Rectors' Conference: Towards a national program of evaluation URL: http://www.hrk.de/hrk/projekt_q/report.html

Thüringer Hochschulgesetz (ThürHG vom 03.05.06)

Engeland

- Acts of Parliament (1997). Education Act 1997, Part V, Supervision of curriculum for schools and external qualifications, Chapter IV. (<http://www.hms0.gov.uk/cgi-bin/>); (<http://www.gointeractive.co.uk/access-to-law/uk-legislation.html>)
- Baty, P. (1998). Stakeholders win quality battle'. *The Times Higher Education Supplement*, 16 October, No. 1354, UK.
- Higher Education Quality & Employability (HEQE), (1995). Credit Frameworks and Learning Outcomes, Edition 1, February (<http://www.dfee.gov.uk/new-heqe/cleo3.htm>) plus *cleo4*.
- Randall, J. (1998). Flexible friends & Quality Assurance. *The Times Higher Education Supplement*, 16 October, No. 1354, UK.
- The British Council (1998). Summary of British qualifications, October.
- The British Council (1998). Guide to education in the UK: Higher education, quality assurance and improvement (<http://www.britcoun.org/education/he/qualass.htm>).
- The Department of Education and Employment (DfEE) (1998). (<http://www.dfee.gov.uk/heqe/wblchp7.htm>)
- The Education System in the UK (Engeland , Wales and N. Ireland 1997), (Eurydice Eurybase 1998). (<http://www.eurydice.org/Eurybase/files/UKVO/headUKVO.htm>).
- The Times Higher Education Supplement (1998). University League Tables 1998. 15 May.
- Universities and Colleges Admissions Service (UCAS) (<http://www.ucas.org.uk>).

Frankrijk

- CEDROM-SNi inc. SA Le Monde (diverse krantenartikelen)
- DES (1999). 'Principaux textes relatifs aux diplômes nationaux, 1er, 2ème et 3ème cycles'. Février. (diploma maquettes)
- ECTS, 'Système Européen de transfert de "crédits". Guide de l'utilisateur'.
<http://www.education.gouv.fr>
<http://www.educasource.education.fr>
<http://www.eurodice.org/Eurobase/files/FRVO/FRVO239.htm>
<http://www.eurodice.org/Eurobase/files//FRVO/legFRVO.htm> (Législation)
<http://www.aft.org/france.htm>

<http://www-cne.mesr.fr> (CNE)

Respondenten

Vlaanderen

- Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLAAMSE INTERUNIVERSITAIRE RAAD, vergelijkbaar met de VSNU; alle uni's bij aangesloten; met een stafbureau erbij)
Respondent: medewerker kwaliteitszorg
- Vlaamse Hogescholen Raad (VLHORA, vergelijkbaar met de HBO-raad; verenigt alle 29 Vlaamse hogescholen). Respondent: secretaris generaal
- Vlaamse Onderwijs Raad (VLAAMSE ONDERWIJS RAAD, adviesorgaan van de regering, samengesteld uit vertegenwoordigers van universiteiten, hogescholen, overheid en studentenorganisaties; brengen gevraagd en ongevraagd advies uit)
Respondent: ambtelijk secretaris Hoger Onderwijs
- Vlaamse ministerie van onderwijs, afdeling universiteiten
Respondent: afdelingshoofd
- Vlaamse ministerie van onderwijs, afdeling hogescholen
Respondent: medewerker afdeling Hogescholen
- Katholieke Universiteit Leuven
Respondenten: hoofd departement exacte wetenschappen en medewerker van de Dienst Universitair onderwijs (tevens lid van de werkgroep Studietijdmeting)
- Hogeschool Gent, afdeling Handelswetenschappen en Bestuurskunde
Respondent: departementssecretaris
- Hogeschool Antwerpen, Hoger Instituut voor Vertalers en Tolken
Respondenten: hoofd studenten-administratie van het Hoger Instituut voor Tolken en Vertalers

Duitsland

- BMB+F, Pressereferat
Respondenten: Frau Sabine Hieber (Referat 321) en Frau Dr. Korte (Referat 313)
- Hochschulrektorenkonferenz, Referat Q
Respondent: Dr. Gerhard Schreier (Sekretariat)
- Hochschul-Informationssystem GmbH (HIS)
Respondent: Dr. Klaus Schnitzer (Internationale Studien / stellvertretend Abteilungsleiter)
- Zentrale Evaluationsagentur der Niedersächsischen Hochschulen (ZEVA)
Respondent: Herr Reuke

- Ministerium für Schule und Weiterbildung, Wissenschaft und Forschung des Landes Nordrhein-Westfalen, Referat 212 (“Qualität des Studiums”) Respondent: Frau Jorzik
- UNI JENA in Jena, Historisches Institut Respondent: Prof. Dr. Georg Schmidt (Lehrstuhl für Geschichte der frühen Neuzeit)
- Fachhochschule Niederrhein in Krefeld Respondent: Frau Dipl.-Psych. Von Richthoven (Mitarbeiterin der Prorektorin, Qualitätsmanagement und Evaluation)
- Fachhochschule Furtwangen in Furtwangen, Fachbereich Wirtschaft Respondent: Prof. Dr. Petra Herkert (Dekanin Fachbereich Wirtschaft, Studiengangleiterin IM)

Engeland

- Quality Assurance Agency (QAA) Respondenten: Ian Spencer & others
- Department of Education and Employment (DfEE) Respondenten: Ms. F. Blow & others
- Office for Standards in Education (OFSTED), General inquiries office Respondent: Mr. Tony Williamson
- Higher Education Funding Council for Engeland (HEFCE) Respondent: Rosalind Keir
- Committee of Chancellors and Vice Principals (CVCP) Respondenten: David Young & Barry Jackson
- Qualifications Curriculum Authority (QCA)
- British Council, Amsterdam Respondent: Mr. Colin Underwood
- Scottish Higher Education Funding Council (SHEFC) Respondent: Mr. J. Johnston
- Anglia University (ex-Polytechnic), Student Records & Assessment Bureau Respondenten: Mr. Hilton & Victoria Rd South
- University of Leeds Respondent: Prof. Roger Hartley
- University of Surrey, gamma

Respondent: Dr. Terry Hinton

- University of Aberdeen, Scotland
Respondent: Dr Simon Heath
- Open University
Respondent: Dr. Diana Laurillard
- Oxford University
Respondenten: Mr. Jonathan Darby & Mr. S. Gardner (Faculty of Law)
- University of London, Institute of Education, International Center for
Research on Assessment
Respondent: Dr. Magdalen Meade
- University of Ulster, N. Ireland
Respondent: Dr. K. Millar (Academic Registrar)
- University of Sunderland
Respondent: Dr. Mourra McAlister
- Harper Adams College (HBO level-bèta, work with HBO Larensteijn)
Respondent: Mr. Allen Crosley
- Cheltenham & Gloucester College of Higher Education (offer Bed/BA Fine
Art = HBO-diploma)
Respondent: Mr John Travers (Senior academic counselor)
- University of Loughborough, Engeland
- Newham College of Further Education, School of Art Design & Fashion,
London

Frankrijk

- NARIC de France (Franse Nuffic)
Respondent: Mme. Pruvost
- Ministère de l'Éducation, Bureau des formations universitaires
Respondent: M. Mayeux
- Bureau des contrats
Respondent: M. Rigal
- Direction de l'Enseignement Supérieur
Respondent: Mme. De Michel
- CNESER *Conseil National de l'Education Supérieure Et de la Recherche*

Respondent: M. Guedon

- CPU, responsable des relations étrangères
Respondent: M. Franjou
- Agence Socrates, Bordeaux
Respondent: M. van Wassenhoven
- Université de Nancy II, Centrale de scolarité
Respondent: Mme. Roux
- Université de Bordeaux III, Agence Socrates France
Respondent: Prof. Jouve

Wetsartikelen omringende landen

Twee van de vier onderzochte landen kennen een wettelijke studielastbepaling, te weten Vlaanderen en Duitsland. Van beide landen is een aantal relevante wetsartikelen opgenomen.

*Vlaamse wetsartikelen*¹⁰

"Het decreet van 12 juni 1991 betreffende de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap"

HOOFDSTUK I. – Algemene bepalingen

Afdeling I. – Begripsbepalingen

Art. 2. In dit decreet wordt verstaan onder:

- a) universiteitsbestuur: het universiteitsorgaan dat krachtens de wet of het decreet of door of krachtens de statuten aangewezen is om de door het decreet toegewezen bevoegdheid uit te oefenen;
- b) vakgebied: tak van de wetenschap waarover het zelfstandig academisch personeel onderwijs verstrekt, wetenschappelijk onderzoek verricht of wetenschappelijke dienstverlening verleent;
- c) studiegebied: één van de achttien categorieën vermeld in artikel 19 waarin de opleidingen zijn samengebracht, waarover academisch onderwijs wordt verstrekt;
- d) deel van een studiegebied: één van de samenstellende elementen wanneer meerdere wetenschapsrichtingen waarover aan de universiteit academisch onderwijs wordt verstrekt in een bepaald studiegebied zijn samengebracht of een onderverdeling van een studiegebied indien dit studiegebied uit één wetenschapsrichting bestaat;
- e) nader onderdeel van een studiegebied: een verdere opdeling van een deel van een studiegebied;
- f) opleiding: een samenhangend geheel van onderwijs- en andere studieactiviteiten in of over een studiegebied, deel of nader onderdeel van een studiegebied heen;
- g) academiejaar: een periode van een jaar die aanvangt op 1 oktober en eindigt op 30 september van het daaropvolgend kalenderjaar;

---

¹⁰ De Vlaamse wetsartikelen zijn afkomstig van de website van het Ministerie van Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap.

- h) studiepunt: de eenheid waarmee de omvang van onderdelen van een opleiding wordt uitgedrukt volgens een uniform voorgeschreven norm.

(Inwerkingtreding artikel 01.10.1991)

HOOFDSTUK II. – Kwaliteitsbewaking

Art. 58. De hogeschool zorgt voor de interne en de externe kwaliteitsbewaking:

1° zij moet permanent en op eigen initiatief toezien op de kwaliteit van haar onderwijs- en onderzoeksactiviteiten;

2° zij bepaalt de wijze waarop studenten in het kader van kwaliteitszorg het onderwijzend personeel kunnen mede-evalueren;

3° zij voorziet, zoveel mogelijk met andere binnenlandse en buitenlandse instellingen voor hoger onderwijs en de betrokken beroepssectoren, in een regelmatige beoordeling, ten minste om de vijf jaar, van de kwaliteit van de werkzaamheden van de hogeschool;

4° zij implementeert de uitkomsten van de kwaliteitsbeoordeling in het beleid van de hogeschool.

Art. 59. De overheid ziet toe op de kwaliteitsbewaking en controleert als volgt de kwaliteitsbewaking door de hogescholen:

1° de Vlaamse regering onderzoekt regelmatig de werking van de interne en externe kwaliteitszorg door de hogescholen;

2° zonder afbreuk te doen aan de ideologische, wetenschappelijke, pedagogische en artistieke vrijheid, verricht de Vlaamse regering regelmatig een vergelijkend onderzoek naar de kwaliteit van de onderwijsactiviteiten in de opleidingen of groep van opleidingen die zij aanwijst. Zij stelt daartoe een commissie van onafhankelijke deskundigen in die van haar onderzoeksresultaten een openbaar verslag maakt, dat ter kennisgeving naar de Vlaamse Onderwijsraad en de Vlaamse Raad wordt gestuurd;

3° de Vlaamse regering ziet erop toe hoe de hogescholen de uitkomsten van de kwaliteitsbeoordeling in hun beleid verwerken.

Art. 60. Indien de kwaliteit van het onderwijs in een bepaalde opleiding na een grondig kwaliteitsonderzoek – uitgevoerd krachtens artikel 59 – duurzaam onvoldoende blijkt te zijn, en/of in redelijkheid geacht wordt niet te behoren tot het hoger onderwijs, kan de Vlaamse regering besluiten dat de studenten van die opleiding

niet meer in aanmerking komen voor de in Titel IV bedoelde berekeningen van de onderwijsbelasting in een bepaalde hogeschool.

Het uitsluitingsbesluit kan alleen maar worden genomen nadat de Vlaamse regering aan de betrokken hogeschool een waarschuwing heeft gegeven. In deze waarschuwing deelt de Vlaamse regering mee dat zij het voornemen heeft dit uitsluitingsbesluit te treffen en zij duidt de termijn aan, waarbinnen de hogeschool aan die waarschuwing gevolg moet geven. Het uitsluitingsbesluit treedt pas in werking in het tweede daaropvolgende academiejaar.

HOOFDSTUK III. – Academisch onderwijs

Afdeling 3. – Opleidingsprogramma en studieomvang

- Art. 13.** De studieomvang van elk studiejaar en van elk onderdeel van een opleidingsprogramma wordt door het universiteitsbestuur uitgedrukt in hele studiepunten. De Vlaamse regering bepaalt na advies van de Vlaamse Interuniversitaire Raad de wijze waarop deze studiepunten worden berekend. (Inwerkingtreding 01.10.1992)
- Art. 14.** Behalve in de hierna bepaalde gevallen omvat elke cyclus van een academische opleiding twee studiejaar. (gewijzigd bij decreet 05.04.1995, B.S. 29.07.1995) – (Inwerkingtreding 01.10.1994) De opleidingscyclus van kandidaat-arts, kandidaat-dierenarts, licentiaat in de rechten, licentiaat in de psychologische en pedagogische wetenschappen, licentiaat in de revalidatiewetenschappen n kinesitherapie, handelsingenieur, bio-ingenieur, burgerlijk ingenieur, burgerlijk ingenieur-architect, apotheker, tandarts en dierenarts omvat drie studiejaar en de opleidingscyclus van arts vier studiejaar. (gewijzigd bij decreet 23.06.98, B.S. 08.08.98). De opleiding van een licentiaat in het notariaat en van licentiaat in de Godgeleerdheid bedraagt één studiejaar. (gewijzigd bij decreet 14.07.1998, B.S. 29.08.1998) – (Inwerkingtreding 01.10.1998) De totale studieomvang van de opleiding in de huisartsgeneeskunde bedraagt drie studiejaar, namelijk het vierde studiejaar van de tweede cyclus van de opleiding tot arts en de twee studiejaar van de opleiding in de huisartsgeneeskunde. (toegevoegd bij decreet 05.04.1995, B.S. 29.07.1995) – (Inwerkingtreding 01.10.1994)
- Art. 45.** Elk universiteitsbestuur bepaalt voor iedere door de instelling aangeboden opleiding een onderwijsregeling. In deze onderwijsregeling worden tenminste geregeld:
- 1° de doelstellingen en inhoud van elke opleiding, het opleidingsprogramma en de indeling ervan in studiejaar en opleidingsonderdelen;
  - 2° het aantal studiepunten verbonden aan elk opleidingsonderdeel;
  - 3° de organisatie van de opleiding in de vorm van voltijds of deeltijds onderwijs, contact- of open onderwijs;

4°de volgorde waarin de examens over de onderscheiden opleidingsonderdelen moeten worden afgelegd;

5°op grond van welke eerder met goed gevolg afgelegde examens in een instelling van hoger onderwijs naar binnenlands of buitenlands statuut men vrijstelling kan bekomen voor het afleggen van examens over bepaalde opleidingsonderdelen of verkorting van de voorgeschreven studieduur, onverminderd het bepaalde in de artikelen 50, 51, 53, tweede lid en 60; (gewijzigd bij decreet 27.01.1993, B.S. 19.02.1993);

6°de procedure op grond waarvan vermindering van de studieomvang en verkorting van de studieduur van een opleiding kan toegestaan worden;

7°de organisatie in de loop van de maand september van een week met een reeks informatiesessies voor de studenten van de eerste kandidatuur van elke academische opleiding waarin hen aan de hand van een uitgeschreven programmaboek deskundig uitleg wordt verschaft over de inhoud, doelstellingen, onderwijs- en studiemethode in het eerste kandidatuurjaar en zij in de gelegenheid worden gesteld om hierover individueel uitleg te bekomen. (Inwerkingtreding 01.10.1992)

HOOFDSTUK VI. – De kwaliteitsbewaking

Art. 122. De universiteit zorgt voor de interne en de externe kwaliteitsbewaking:

-zij moet permanent en op eigen initiatief toezien op de kwaliteit van haar onderwijs- en onderzoeksactiviteiten;

-zij voorziet, zoveel mogelijk met andere binnenlandse en buitenlandse universiteiten, in een regelmatige beoordeling, ten minste om de acht jaar, van de kwaliteit van de onderwijs- en onderzoeksactiviteiten van de universiteit; van de uitkomsten van deze beoordeling wordt een openbaar verslag gemaakt;

-zij geeft gevolg aan de uitkomsten van de kwaliteitsbeoordeling in het beleid van de universiteit.

Bij wijze van overgangsmaatregel kan de eerste ronde van de interne en externe kwaliteitsbewaking lopen over een periode van ten hoogste tien jaar. (vervangen door het decreet 21.12.1994) – (Inwerkingtreding 01.10.1991)

Art. 123. De overheid ziet toe op de kwaliteitsbewaking en controleert als volgt de kwaliteitsbewaking door de universiteiten:

1^ode Vlaamse regering onderzoekt regelmatig de werking van de interne en externe kwaliteitszorg door de universiteiten;

2^ozonder afbreuk te doen aan de ideologische, wetenschappelijke en pedagogische vrijheid, laat de Vlaamse regering vergelijkend onderzoek verrichten naar de kwaliteit van de onderwijsactiviteiten in de opleidingen of groep van opleidingen die zij aanwijst en van de onderzoeksactiviteiten in de domeinen die zij aanwijst. Zij stelt daartoe een commissie van onafhankelijke deskundigen in, die van hun onderzoeksresultaten een openbaar verslag maken, dat ter kennisgeving naar de Vlaamse Interuniversitaire Raad, de Vlaamse Onderwijsraad en de Vlaamse Raad wordt gestuurd;

3^ode Vlaamse regering ziet erop toe hoe de universiteiten de uitkomsten van de kwaliteitsbeoordeling in hun beleid verwerken. (vervangen bij decreet 21.12.1994) - (Inwerkingtreding 01.10.1991).

Art. 124. Indien de kwaliteit van het onderwijs in een opleiding na een grondig kwaliteitsonderzoek uitgevoerd volgens de artikelen 122 en 123 duurzaam onvoldoende wordt geacht, of in redelijkheid moet geacht worden niet te behoren tot het academisch onderwijs, kan de Vlaamse regering besluiten dat de studenten van een bepaalde opleiding niet meer in aanmerking komen voor de in afdelingen 1 en 2 van Hoofdstuk VIII bedoelde berekeningen van de onderwijsbelasting in een bepaalde universiteit.

Het uitsluitingsbesluit kan slechts genomen worden nadat de Vlaamse regering aan de desbetreffende universiteit een waarschuwing heeft gegeven. Deze waarschuwing houdt in dat zij voornemens is dit uitsluitingsbesluit te treffen onder bepaling van een termijn waarbinnen aan die waarschuwing gevolg moet zijn gegeven en desgewenst overleg met hem dienaangaande plaats kan vinden. Het uitsluitingsbesluit treedt slechts in werking in het tweede daaropvolgende academiejaar. (Inwerkingtreding 01.10.1991)

13 JULI 1994

**Decreet betreffende de hogescholen in de Vlaamse Gemeenschap.
(B.S. 31-8-1994)**

TITEL II. – Organisatie van onderwijs, onderzoek en dienstverlening

HOOFDSTUK I. – Organisatie van het onderwijs

Afdeling 4. – Opleidingen

Onderafdeling 1. – Basisopleidingen

Art. 10.

§ 1. De hogescholen kunnen basisopleidingen organiseren bestaande uit één cyclus, en de overeenkomstige graden verlenen in de volgende studiegebieden:

1°architectuur, waarvoor de graad van gegradueerde wordt verleend;

2°gezondheidszorg, waarvoor de graad van gegradueerde wordt verleend;

3°industriële wetenschappen en technologie, waarvoor de graad van gegradueerde wordt verleend;

4°audiovisuele en beeldende kunst, en muziek en dramatische kunst, waarvoor de graad van gegradueerde wordt verleend;

5°biotechniek, waarvoor de graad van gegradueerde wordt verleend;

6° [...] (Decr. 16-4-1996)

7°sociaal-agogisch werk, waarvoor de graad van gegradueerde wordt verleend;

8°handelswetenschappen en bedrijfskunde, waarvoor de graad van gegradueerde wordt verleend.

De gecoördineerde lijst van basisopleidingen van één cyclus, met vermelding van de opties, de graden en eventuele kwalificaties, is opgenomen als bijlage I bij dit decreet.

§ 2. De basisopleidingen van één cyclus en de overeenkomstige graden zijn gericht op het verwerven van beroepsvaardigheden, gestoeld op wetenschappelijk onderbouwde kennis. In het geheel dragen ze bij tot de algemeen menselijke vorming en zijn ze in het bijzonder gericht op de praktische toepassing van de wetenschappen, het zelfstandig denken en het ontwikkelen van creativiteit en beroepsvaardigheid.

Art. 11.

§ 1. De hogescholen kunnen basisopleidingen organiseren bestaande uit twee cycli en in de volgende studiegebieden de overeenkomstige graden verlenen:

1°architectuur, waarvoor de graden van kandidaat, architect en interieurarchitect worden verleend;

2°industriële wetenschappen en technologie, waarvoor de graden van kandidaat, kandidaat-industrieel ingenieur licentiaat en industrieel ingenieur worden verleend;

3°audiovisuele en beeldende kunst, muziek en dramatische kunst, waarvoor de graden van kandidaat en meester in audiovisuele kunst, in beeldende kunst, in produktdesign, in dramatische kunst en in muziek worden verleend;

4°biotechniek, waarvoor de graden van kandidaat-industrieel ingenieur en industrieel-ingenieur worden verleend;

5°produktontwikkeling, waarvoor de graden van kandidaat en licentiaat worden verleend;

6°toegepaste taalkunde, waarvoor de graden van kandidaat en licentiaat worden verleend;

7°handelswetenschappen en bedrijfskunde, waarvoor de graden van kandidaat, kandidaat-handelsingenieur, licentiaat en handelsingenieur worden verleend;

8°gezondheidszorg, waarvoor de graden van kandidaat en licentiaat worden verleend.

(Decr. 23-6-1998)

De gecoördineerde lijst van basisopleidingen van twee cycli, met vermelding van de opties, de graden en eventuele kwalificaties, is opgenomen in bijlage I van dit decreet.

§ 2. De basisopleidingen van twee cycli en de overeenkomstige graden zijn van academisch niveau en dus gestoeld op wetenschappelijke kennis. In het geheel dragen ze bij tot de algemeen menselijke vorming en zijn ze in het bijzonder gericht op de toepassing van de wetenschappen, het zelfstandig denken en het ontwikkelen van de creativiteit.

Afdeling 8. – Opleidingsprogramma en studieomvang

Art. 38.

§1. De hogeschool drukt de studieomvang van elk studiejaar en van elk onderdeel van het opleidingsprogramma uit in hele studiepunten.

§2. De studieomvang van een studiejaar bedraagt ten minste 1.500 en ten hoogste 1.800 uur onderwijs- en andere studieactiviteiten.

§3. De Vlaamse regering bepaalt, na advies van de Vlaamse Onderwijsraad, het aantal studiepunten per studiejaar en de wijze waarop die studiepunten worden berekend.

Art. 39. Alle basisopleidingen bestaande uit één cyclus zijn ingedeeld in drie studiejaar. Niemand wordt toegelaten tot het eindexamen voor het behalen van [een graad op het einde van een basisopleiding], als hij aan zijn studie niet ten minste drie academiejaar heeft besteed.

(Decr. 16-4-1996)

Art. 40.

§1. Elke cyclus van de basisopleidingen van academisch niveau is ingedeeld in twee studiejaar.

Niemand wordt toegelaten tot het eindexamen voor het behalen van de graad van kandidaat, kandidaat-handelsingenieur of kandidaat-industrieel ingenieur, licentiaat, interieurarchitect, industrieel ingenieur, meester in beeldende kunst, meester in audiovisuele kunst of meester in dramatische kunst, indien hij aan zijn studie niet ten minste twee academiejaren heeft besteed.

- §2. In afwijking van ' 1, eerste lid, is de tweede cyclus van de basisopleidingen die leiden tot de graad van handelsingenieur, architect, licentiaat in produktontwikkeling, meester in produktdesign of meester in muziek ingedeeld in drie studie jaren. Niemand wordt toegelaten tot het eindexamen voor het behalen van de graad van handelsingenieur, architect, licentiaat in produktontwikkeling, meester in produktdesign en meester in muziek indien hij aan zijn studie niet ten minste drie academiejaren heeft besteed.
- §3. Voor het behalen van de graad van "geaggregeerde voor het onderwijs" is het bezit van een diploma van de tweede cyclus van een opleiding van academisch niveau, van een academische opleiding of een daarmee gelijkgestelde opleiding vereist.

(Decr. 8-7-1996)

Afdeling 14. Onderwijs- en examenregeling: studiecontract

Art. 54. Het hogeschoolbestuur maakt vóór het begin van het academiejaar het onderwijsaanbod en de onderwijs- en examenregeling openbaar. Het overhandigt de student bij zijn inschrijving de onderwijs- en examenregeling.

Art. 55. Het hogeschoolbestuur bepaalt voor iedere aangeboden opleiding een onderwijsregeling. Deze omvat ten minste:

1°de doelstellingen en inhoud van elke opleiding, het opleidingsprogramma en de indeling ervan in studie jaren en opleidingsonderdelen;

2°de voorwaarden waaronder opleidingsonderdelen en examens, respectievelijk gevolgd en afgelegd in andere instellingen van hoger onderwijs van binnenlands en buitenlands statuut, in aanmerking kunnen komen voor verkorting van studieduur en vrijstelling van examens, onverminderd het bepaalde in artikel 47;

3°het aantal studiepunten verbonden aan elk opleidingsonderdeel;

4°de organisatie van het academiejaar met inbegrip van de vakantie- en verlofregeling;

5°het tuchtreglement van de studenten;

6°de organisatie van de opleiding in de vorm van voltijds of deeltijds contactonderwijs;

7°de volgorde waarin de examens moeten worden afgelegd;

8°de wijze waarop de student vrijstellingen en studieduurverkorting kan krijgen;

9° de organisatie van een aantal informatiesessies voor de studenten van het eerste studiejaar van elke basisopleiding;

10° de procedure op grond waarvan men overdracht en overzetting van examencijfers kan krijgen;

11° de voorwaarden waaronder studenten onderwijsactiviteiten kunnen volgen en examens kunnen afleggen over opleidingsonderdelen van hun opleidingsprogramma, aan andere instellingen voor hoger onderwijs in binnen- en buitenland.

(Decr. 19-4-1995)

*Duitse wetsartikelen*¹¹

HOCHSCHULRAHMENGESETZ

Vom 26. Januar 1976 (BGBl. I S. 185), in der Fassung der Bekanntmachung vom 9. April 1987 (BGBl. I S.1170), zuletzt geändert durch Artikel 1 des Gesetzes vom 20. August 1998 (BGBl. I S. 2190)

1. Aufgaben der Hochschulen

2. Abschnitt Studium und Lehre

§7 Ziel des Studiums

Lehre und Studium sollen den Studenten auf ein berufliches Tätigkeitsfeld vorbereiten und ihm die dafür erforderlichen fachlichen Kenntnisse, Fähigkeiten und Methoden dem jeweiligen Studiengang entsprechend so vermitteln, daß er zu wissenschaftlicher oder künstlerischer Arbeit und zu verantwortlichem Handeln in einem freiheitlichen, demokratischen und sozialen Rechtsstaat befähigt wird.

§9 Koordinierung der Ordnung von Studium und Prüfungen

---

¹¹ De tekst van de Hochschulrahmengesetz is afkomstig van <http://www.bmbf.de/deutsch/veroeff/magazin/mag97/kw49/hrg.htm>.
De tekst van de Eckdatenverordnung Universitäten Nordrhein-Westfalen (<http://www.rwth-aachen.de/fsc/Ww/recht/eckdaten.ht>)

- (1) Bund und Länder tragen gemeinsam Sorge für die Behandlung grundsätzlicher und struktureller Fragen des Studienangebots unter Berücksichtigung der Entwicklungen in der Wissenschaft, in der beruflichen Praxis und im Hochschulsystem.
- (2) Die Länder tragen gemeinsam dafür Sorge, daß die Gleichwertigkeit einander entsprechender Studien- und Prüfungsleistungen sowie Studienabschlüsse und die Möglichkeit des Hochschulwechsels gewährleistet werden.
- (3) Die Hochschulen und Sachverständige aus der Berufspraxis sind bei der Wahrnehmung der Aufgaben nach den Absätzen 1 und 2 zu beteiligen.

§ 10 Studiengänge

- (1)
  1. Die Studiengänge führen in der Regel zu einem berufsqualifizierenden Abschluß.
  2. Als berufsqualifizierend im Sinne dieses Gesetzes gilt auch der Abschluß eines Studiengangs, durch den die fachliche Eignung für einen beruflichen Vorbereitungsdienst oder eine berufliche Einführung vermittelt wird.
  3. Soweit bereits das jeweilige Studienziel eine berufspraktische Tätigkeit erfordert, ist sie mit den übrigen Teilen des Studiums inhaltlich und zeitlich abzustimmen und nach Möglichkeit in den Studiengang einzuordnen.
- (2)
  1. In den Prüfungsordnungen sind die Studienzeiten vorzusehen, in denen ein berufsqualifizierender Abschluß erworben werden kann (Regelstudienzeit).
  2. Die Regelstudienzeit schließt Zeiten einer in den Studiengang eingeordneten berufspraktischen Tätigkeit, praktische Studiensemester und Prüfungszeiten ein.
  3. Die Regelstudienzeit ist maßgebend für die Gestaltung der Studiengänge durch die Hochschule für die Sicherstellung des Lehrangebots, für die Gestaltung des Prüfungsverfahrens sowie für die Ermittlung und Festsetzung der Ausbildungskapazitäten (§ 29 Abs. 1) und die Berechnung von Studentenzahlen bei der Hochschulplanung.

§11 Regelstudienzeit bis zum ersten berufsqualifizierenden Abschluß

Die Regelstudienzeit bis zum ersten berufsqualifizierenden Abschluß beträgt, unbeschadet des § 19 Abs. 2 Satz 2,

1. bei Fachhochschulstudiengängen höchstens vier Jahre,
2. bei anderen Studiengängen viereinhalb Jahre.

2. Darüber hinausgehende Regelstudienzeiten dürfen in besonders begründeten Fällen festgesetzt werden; dies gilt auch für Studiengänge, die in besonderen Studienformen durchgeführt werden.

3. In geeigneten Fachrichtungen sind Studiengänge einzurichten, die in kürzerer Zeit zu einem ersten berufsqualifizierenden Abschluß führen.

§15 Prüfungen und Leistungspunktsystem

- (1)
  1. Das Studium wird in der Regel durch eine Hochschulprüfung, eine staatliche oder eine kirchliche Prüfung abgeschlossen.
  2. In Studiengängen mit einer Regelstudienzeit von mindestens vier Jahren findet eine Zwischenprüfung statt.
  3. Prüfungen können auch studienbegleitend abgenommen werden.
  4. Der Übergang in das Hauptstudium setzt in der Regel die erfolgreiche Ablegung einer Zwischenprüfung voraus.
- (2) Für alle geeigneten Studiengänge sind die Voraussetzungen zu bestimmen, unter denen eine innerhalb der Regelstudienzeit abgelegte Abschlußprüfung im Falle des Nichtbestehens als nicht unternommen gilt (Freiversuch). Das Landesrecht kann

vorsehen, daß eine im Freiversuch bestandene Prüfung zur Notenverbesserung wiederholt werden kann.

- (3) Zum Nachweis von Studien- und Prüfungsleistungen soll ein Leistungspunktsystem geschaffen werden, das auch die Übertragung erbrachter Leistungen auf andere Studiengänge derselben oder einer anderen Hochschule ermöglicht.
- (3) Prüfungsleistungen dürfen nur von Personen bewertet werden, die selbst mindestens die durch die Prüfung festzustellende oder eine gleichwertige Qualifikation besitzen

§18 Hochschulgrade

- (1)
  1. Auf Grund der Hochschulprüfung, mit der ein berufsqualifizierender Abschluß erworben wird, verleiht die Hochschule einen Diplomgrad mit Angabe der Fachrichtung.
  2. Auf Grund der Hochschulprüfung an Fachhochschulen oder in Fachhochschulstudiengängen anderer Hochschulen wird der Diplomgrad mit dem Zusatz "Fachhochschule" ("FH") verliehen.
  3. Die Hochschule kann einen Diplomgrad auch auf Grund einer staatlichen Prüfung oder einer kirchlichen Prüfung, mit der ein Hochschulstudium abgeschlossen wird, verleihen.
  4. Das Landesrecht kann vorsehen, daß eine Hochschule für den berufsqualifizierenden Abschluß eines Studiums einen Magistergrad verleiht; dies gilt, unbeschadet des ' 19, nicht für den Abschluß in einem Fachhochschulstudiengang.
  5. Nach näherer Bestimmung des Landesrechts kann eine Hochschule für den berufsqualifizierenden Abschluß eines Studiums auf Grund einer Vereinbarung mit einer ausländischen Hochschule andere als die in den Sätzen 1, 2 und 4 genannten Grade verleihen.
  6. Ein Grad nach Satz 5 kann auch zusätzlich zu einem der in den Sätzen 1, 2 und 4 genannten Grade verliehen werden.
- (2)
  1. Im übrigen bestimmt das Landesrecht, welche Hochschulgrade verliehen werden.
  2. Es kann vorsehen, daß die Kunsthochschulen für den berufsqualifizierenden Abschluß eines Studiums andere als die in Absatz 1 genannten Grade verleihen.

§19 Bachelor- und Masterstudiengänge

- (1) Zur Erprobung können Studiengänge eingerichtet werden, die zu einem Bachelor- oder Bakkalaureusgrad und zu einem Master- oder Magistergrad führen.
- (2)
  1. Auf Grund von Prüfungen, mit denen ein erster berufsqualifizierender Abschluß erworben wird, kann die Hochschule einen Bachelor- oder Bakkalaureusgrad verleihen
  2. Die Regelstudienzeit beträgt mindestens drei und höchstens vier Jahre.
- (3)
  1. Auf Grund von Prüfungen, mit denen ein weiterer berufsqualifizierender Abschluß erworben wird, kann die Hochschule einen Master- oder Magistergrad verleihen.
  2. Die Regelstudienzeit beträgt mindestens ein Jahr und höchstens zwei Jahre.
- (4) Bei konsekutiven Studiengängen, die zu Graden nach den Absätzen 2 und 3 führen, beträgt die Gesamtregelstudienzeit höchstens fünf Jahre.
- (5) § 11 Satz 2 gilt entsprechend.
- (6) Den Urkunden über die Verleihung der akademischen Grade fügen die Hochschulen auf Antrag eine englischsprachige Übersetzung bei.

Verordnung zu quantitativen Eckdaten für Studium und Prüfungen in universitären Studiengängen (Eckdatenverordnung Universitäten – EckVO-U) vom 17. März 1994

Aufgrund des §6 Abs. 4 des Gesetzes über die Universitäten des Landes Nordrhein-Westfalen (Universitätsgesetz – UG) in der Fassung der Bekanntmachung vom 3. August 1993 (GV.NW. S. 532) wird im Benehmen mit den Universitäten und mit Zustimmung des Ausschusses für Wissenschaft und Forschung des Landtags verordnet:

§2 Studienvolumen

- (1) Im Rahmen der Regelstudienzeit gemäß §84 Abs. 2 UG beträgt das Studienvolumen
  1. in den Fächergruppen Geisteswissenschaften und Gesellschaftswissenschaften
    - a) für die Diplomstudiengänge und DII-Studiengänge und für das Magisterstudium höchstens 140 Semesterwochenstunden.
    - b) für die DI-Studiengänge höchstens 120 Semesterwochenstunden;Für fachlich begleitende Praktika und fachübergreifende Veranstaltungen können bis zu zehn Semesterwochenstunden zusätzlich vorgesehen werden.

2. in den Fächern Mathematik, Psychologie und Sportwissenschaft
  - a) für die Diplomstudiengänge und DII-Studiengänge und für das Magisterstudium höchstens 160 Semesterwochenstunden,
  - b) für die DI-Studiengänge höchstens 135 Semesterwochenstunden;
3. in dem Fach Chemie
  - a) für die Diplomstudiengänge und DII-Studiengänge und für das Magisterstudium höchstens 200 Semesterwochenstunden,
  - b) für die DI-Studiengänge höchstens 160 Semesterwochenstunden.
4. in den übrigen Fächern der Fächergruppen Naturwissenschaften und Ingenieurwissenschaften sowie in den Fächern Informatik und Design
  - a) für die Diplomstudiengänge und DII-Studiengänge und für das Magisterstudium höchstens 175 Semesterwochenstunden,
  - b) für die DI-Studiengänge höchstens 145 Semesterwochenstunden.
- (2) Bei einem integrierten Praxissemester erhöht sich das Studienvolumen um höchstens vier Semesterwochenstunden für begleitende Lehrveranstaltungen.
- (3) Im Studienvolumen gemäß Absatz 1 sind mindestens 10 v.H. für zusätzliche Lehrveranstaltungen gemäß §85 Abs. 3 Satz 2 UG enthalten.
- (4) Der Anteil der Wahlpflichtveranstaltungen soll in den Studiengängen der Fächergruppen Naturwissenschaften und Ingenieurwissenschaften im Hauptstudium mindestens 50 v.H. des Studienvolumens betragen.
- (5) Der Anteil der Übungen und Praktika am Lehrangebot für den Pflichtbereich und Wahlpflichtbereich soll in den Studiengängen der Fächergruppen Naturwissenschaften und Ingenieurwissenschaften mindestens ein Drittel betragen.
- (6) Das Studienvolumen bestimmt sich nach den ungewichteten Präsenzstunden.
- (7) Eine Überschreitung des Studienvolumens gemäß Absatz 1 um bis zu 10 v.H. ist nur zulässig, wenn der Anteil der Übungen und Praktika am Gesamtstudienvolumen mehr als 50 v.H. beträgt.
- (8) Der Zeitaufwand, der für den Erwerb von Sprachkenntnissen als notwendige Zugangsvoraussetzung für einen Studiengang erforderlich ist, zählt nicht zum Studienvolumen.

§3 Prüfungselemente

- (1) Prüfungselemente sind Leistungsnachweise und Fachprüfungen.
- (2) In den Fächergruppen Geisteswissenschaften und Gesellschaftswissenschaften können Prüfungselemente bis zu folgenden Obergrenzen vorgesehen werden:

- a) Diplomstudiengänge und DII-Studiengänge sowie Magisterstudium: zwölf Leistungsnachweise, acht Fachprüfungen.
  - b) DI-Studiengänge: acht Leistungsnachweise, sechs Fachprüfungen.
- (3) In der Fächergruppe Naturwissenschaften sowie in den Fächern Mathematik, Informatik, Psychologie, Sportwissenschaft und Design können Prüfungselemente bis zu folgenden Obergrenzen vorgesehen werden:
- a) Diplomstudiengänge und DII-Studiengänge sowie Magisterstudium: zwölf Leistungsnachweise, zwölf Fachprüfungen;
  - b) DI-Studiengänge: zehn Leistungsnachweise, zehn Fachprüfungen.
- (4) In der Fächergruppe Ingenieurwissenschaften können Prüfungselemente bis zu folgenden Obergrenzen vorgesehen werden:
- a) Diplomstudiengänge und DII-Studiengänge sowie Magisterstudium: zwölf Leistungsnachweise, 14 Fachprüfungen;
  - b) DI-Studiengänge: zehn Leistungsnachweise, zwölf Fachprüfungen.
- (5) Bis zu 50 v.H. der Fachprüfungen können durch Leistungsnachweise ersetzt werden. Werden die Fachprüfungen studienbegleitend abgelegt, können bis zu 50 v.H. der Leistungsnachweise durch Fachprüfungen ersetzt werden.
- (6) Leistungsnachweis ist die Bescheinigung über jeweils eine gemäß der Prüfungsordnung als Zulassungsvoraussetzung für die Zwischen- oder Abschlußprüfung geforderte individuell erkennbare Studienleistung (insbesondere Klausurarbeit oder Referat oder Hausarbeit oder Studienarbeit oder mündliche Prüfung oder Entwurf oder Praktikumsbericht), die inhaltlich auf eine Lehrveranstaltung von höchstens vier Semesterwochenstunden oder auf eine einsemestrige Lehrveranstaltung bezogen ist.
- (7) Fachprüfung ist eine Prüfungsleistung in einem gemäß der Prüfungsordnung vorgesehenen Prüfungsfach/Teilgebiet in Form einer Klausurarbeit von maximal vier Stunden Dauer oder einer mündlichen Prüfung von maximal 45 Minuten Dauer; besondere Prüfungsformen, beispielsweise in künstlerischen Fächern, sind möglich. Fachprüfungen sind auch einer Prüfungsleistung gelichwertige Studienleistungen gemäß '90 Abs. 4 UG.
- (8) Andere Prüfungsformen sind unzulässig.
- (9) Fachprüfungen können im Rahmen des gemäß Absatz 7 festgelegten zeitlichen und inhaltlichen Umfangs ausnahmsweise in zwei Teilprüfungen zerlegt werden; entsprechende Regelungen bedürfen der Genehmigung durch den Rektor oder die Rektorin.
- (10) Andere Prüfungssysteme, insbesondere ein Punktanrechnungssystem, können mit Zustimmung des Ministeriums für Wissenschaft und Forschung erprobt werden.

- (11) Umfang und Anforderungen der Prüfungselemente müssen unbeschadet eines Vorschlagsrechts der Studierenden dem Grundsatz folgen, daß nur geprüft wird, was zuvor gelehrt wurde.

§6 Diplomarbeit und Magisterarbeit

- (1) Die Bearbeitungszeit für Diplomarbeiten und Magisterarbeiten beträgt höchstens vier Monate, bei einem empirischen, experimentellen oder mathematischen Thema höchstens sechs Monate.
- (2) In den Fächern Physik und Biologie beträgt die Bearbeitungszeit für Diplomarbeiten und Magisterarbeiten höchstens neun Monate. Die Prüfungsordnung kann für das Fach Physik eine zusätzliche Vorbereitungs- und Einarbeitungszeit von höchstens drei Monaten vorsehen.
- (3) Auf begründeten Antrag der Kandidatin oder des Kandidaten kann der Prüfungsausschuß ausnahmsweise eine Nachfrist bis zu vier Wochen, bei einem empirischen, experimentellen oder mathematischen Thema bis zu sechs Wochen gewähren.
- (4) Die Prüfungsordnung legt einen Richtwert für Umfang der Diplomarbeiten und Magisterarbeiten fest.
- (5) Für die Themenstellung hat die Kandidatin oder der Kandidat ein Vorschlagsrecht.